

God hensikt – ond handling

Om overgrep og krenkelser på barneverninstitusjoner

Bente Moseng

Masteroppgave i profesjonsetikk
Det teologiske fakultet
Universitetet i Oslo

Veileder: professor Knut Ryuter

Våren 2006

Børn

Mit hjerte elsker alle de umuligste børn,
de som ingen holder af og ingen kan forstå.
Lyvebørn og stjælebørn og løftbryderbørn,
de børn som alle voksne folk er meget vrede på.

Mit hjerte ynder ikke disse pyntehavebørn,
der står i bed og intet ved om synd og bittert savn.
De børn som voksne holder af og klipper pænt i form,
og som med ren samvittighed tør nævne Gud ved navn.

Den kender mest til kærlighet som aldrig mødte den.
Om dyden ved den lastefulde mer end nogen tror.
Mit hjerte hader pæne voksnes hækkeklippesaks.
Det er på vilde buske verdens sjældne blomster gror.

Tove Ditlevsen
Fra diktsamlingen *De voksne* (1969)

INNHold:

1 Innledning	s7
2. Historisk bakgrunn	s 7
2.1 Om kildene	s 8
2.2 Det historiske utviklingen av barneomsorgen	s 8
2.2.1 Historien får vergerådsloven	s 8
2.2.2 Institusjoner for barn	s 9
2.2.3 Utviklingen av barnehjemmene	s 12
2.2.4 Vergerådsloven	s 12
2.2.5 Institusjonene etter vergerådsloven	s 15
2.3 Om den norske straffetradisjonen	s 17
2.3.1 Fra 1700- og 1800-tallet	s 17
2.3.2 Kroppslig integritetsvern	s 18
2.3.3 Hva med barneinstitusjonene	s 18
2.3.4 Straff som pedagogisk metode	s 19
2.4 Ny barnevernlov	s 20
2.4.1 Bakgrunn og forarbeider	s 20
2.4.2 Innholdet i loven	s 20
2.4.3 Inngrepskriterier	s 21
2.4.4 Krav til barneverninstitusjoner	s 21
3. Historier fra barneverninstitusjonene i perioden fra 1953 og framover	s 23
3.1 Om materialet	s 23
3.2 Granskingsrapporten fra Bergen.....	s 24
3.2.1 Barnehjem 1	s 24
3.2.2 Barnehjem 2	s 27
3.2.3 Barnehjem 3	s 28
3.2.4 Barnehjem 4	s 30
3.2.5 Barnehjem 5	s 32
3.2.6 Barnehjem 6	s 33
3.3 Granskingsrapporten fra Oslo	s 34
3.3.1 Barnehjem 7	s 34
3.3.2 Barnehjem 8	s 35
3.3.3 Barnehjem 9	s 36
3.3.4 Barnehjem 10	s 37
3.3.5 Barnehjem 11	s 38
3.3.6 Barnehjem 12	s 39
3.3.7 Barnehjem 13	s 39
3.3.8 Barnehjem 14	s 40
3.3.9 Barnehjem 15	s 40
3.3.10 Barnehjem 16.....	s 41
3.4 Fra NOU 2004:23 Barnehjem og spesialskoler under lupen	s 42

4. Teori og forskning	s 44
4.1 Tilnærming	s 44
4.2 Valg av teori	s 45
4.3 Totale institusjoner	s 47
4.4 Mennesker som begår onde handlinger	s 49
4.4.1 Zygmunt Baumans teorier	s 49
4.4.2 Nils Christies undersøkelse om norske fangvoktere under annen verdenskrig	s 50
4.4.3 Stanley Milgrams studie på 60-tallet	s 53
4.5 Ondskap og dumhet	s 54
4.6 De mindreverdige	s 56
4.6.1 Samfunnets arbeid med å skille de verdige fra de uverdige ..	s 57
4.6.2 Behandlingen av de uverdige	s 58
4.6.3 Oppsummering	s 63
4.7 Sammendrag	s 63
5. Drøfting og analyse	s 65
5.1 Totale institusjoner	s 65
5.1.1 Isolasjon	s 65
5.1.2 Mangel på privatliv	s 67
5.1.3 Streng struktur	s 67
5.1.4 Forholdet mellom ansatte og barn	s 68
5.1.5 Krenkelsesprosessen	s 69
5.1.6 Privilegiestemmet	s 70
5.2 Onde handlinger begått på barneverninstitusjonene	s 71
5.1.2 Sett i lys av Zygmunt Baumans teorier	s 71
5.2.2 Sett i lys av Nils Christies undersøkelse	s 74
5.2.3 Sett i lys av Stanley Milgrams forsøk	s 76
5.3 Ondskap og dumhet	s 77
5.4 Verdige eller uverdige?	s 78
5.4.1 Hva med barna?	s 79
5.4.2 Barna som bodde på institusjonene	s 80
5.4.3 Taterbarna	s 81
5.4.4 Tyskerbarna	s 83
5.4.5 Barnas egen atferd	s 85
5.4.6 Oppsummering	s 85
5.5 Sammendrag	s 87
6. Situasjonen i dag	s 88
6.1 Nedbygging av institusjonsomsorgen	s 89
6.2 Utviklingen av barneverninstitusjonene	s 90
6.3 Er barneverninstitusjonene totale institusjoner i dag?	s 91
6.3.1 Åpenhet og innsyn	s 91
6.3.2 Institusjonskultur	s 92
6.3.3 Krenkelsesprosesser	s 93
6.3.4 Privilegier?	s 93

6.4 Faren for overgrep og krenkelser	s 93
6.4.1 Avstand og distanse	s 94
6.4.2 Ideologi og autorisasjon	s 94
6.4.3 Primitiviserende prosesser	s 95
6.5 Verdige og uverdige	s 96
6.5.1 Arbeidsliv og arbeidsmarked	s 96
6.5.2 Trygdebrukerne	s 97
6.5.3 Etniske minoriteter	s 97
6.5.4 Barn og ungdom	s 98
6.5.5 Betydningen for omsorgen i barneverninstitusjonene	s 99
6.6 Finnes dumheten i dag?	s 100
6.7 Utfordringene i dagens barneverninstitusjoner	s 101
6.8 Oppsummerende vurderinger	s 192
7. Avslutning	s 104
Litteraturliste	s 106

1. Innledning

Denne oppgaven er et forsøk på å forstå den omsorgssvikt og de overgrep som ble begått av ansatte på barneverninstitusjonene på 50- og 60-tallet og utover.

De siste årene har disse forholdene på barneverninstitusjonene blitt avslørt gjennom at de som bodde på barneverninstitusjonene har fortalt sin historie. Først gjennom media, deretter har mange av dem fortalt sine historier til granskingsutvalg, blant annet i Bergen og Oslo.

Jeg er født i 1950 i Oslo. Mange av de barnehjemsbarna som har blitt intervjuet som voksne er mine jevnaldrende. Jeg vokste også opp i sen etterkrigstid med stram økonomi og liten plass. Barn skulle sees men ikke høres og Margrethe Munthes sanger var gjeldende som oppdragelsesmål. Men min barndom er som mange århundrer fra deres barndom; det er som å se inn i en mørk fortid. Dette har berørt og engasjert meg.

Jeg har i hele mitt yrkesaktive liv arbeidet i, eller i tilknytning til, institusjoner for barn og ungdom, i hovedsak barneverninstitusjoner. Institusjoner er derfor også en del av min historie. Jeg begynte på slutten av den epoken som beskrives og har heldigvis fått være med på å bygge opp det moderne barnevernet. Jeg kjenner institusjonshverdagen godt og jeg vet at mye kan foregå innenfor en institusjon. Allikevel var jeg ikke klar over omfanget av omsorgssvikt og overgrep, og det ble et sterkt behov for meg å gå dypere inn i hvordan dette kunne skje.

Jeg har også et ståsted i profesjonsetikken, da jeg har vært leder av yrkesetisk råd i fagforbundet mitt i flere år.

Jeg stilte meg selv følgende spørsmål:

Hvordan kunne det foregå omsorgssvikt og overgrep overfor barn på barneverninstitusjonene i et så stort omfang og over så lang tid?

Hva får ansatte til å gjøre så mye vondt mot de barn de har ansvaret for?

Hvorfor sa ingen fra?

Hvorfor grep ingen inn?

Hva kan vi lære av dette i dag?

Jeg har i oppgaven ikke gått inn på mer psykologiske forklaringer. Det vil alltid finnes mennesker som, rent psykologisk og personlighetsmessig, ikke er egnet til å arbeide med barn

og ungdom. Men jeg kan ikke se at overgrep og omsorgssvikt i så stor omfang bare kan forklares med personlighetsmessige og psykologiske forutsetninger hos den enkelte ansatte.

Historiene, fortalt av de tidligere barnevernsbarna, gir ikke et uttømmelig bilde av hvordan hverdagen var på alle barneverninstitusjoner i denne perioden. Man inviterte nettopp de tidligere barnehjemsbarna som hadde opplevd omsorgssvikt og overgrep til å fortelle sin historie til granskingsutvalgene. Det finnes også historier om god omsorg og god ivaretagelse. Mange av de som kom på barnverninstitusjon kom fra svært dårlige hjemmeforhold med omsorgssvikt og overgrep og fikk et bedre liv på institusjonen.

De som arbeidet i Granskingsutvalget i Oslo har fortalt meg at mellom de vonde historiene om omsorgssvikt og overgrep har de tidligere barnehjemsbarna også fortalt om mennesker som har gitt dem god omsorg, om kjærlighet og omtanke.

Jeg starter i kapittel 2 med en gjennomgang av den historiske utviklingen av institusjonsomsorgen for barn, sammen med en historisk oversikt over utvikling av barnevernet fram til barnevernloven av 1953 ble iverksatt. Jeg har også med et avsnitt om straffetradisjonen i Norge og tradisjonen med straff som oppdragelsesmetode.

I kapittel 3 presenterer jeg et utvalg historier fortalt til granskingsutvalgene i Bergen og Oslo av barn og ansatte. Jeg forsøker å gi et bredt bilde av hvordan det var på de institusjonene som var med i granskningene.

I kapittel 4 går jeg gjennom teorier og forskning som jeg ønsker å bruke for å belyse og analysere materialet. Jeg drøfter og analyserer materialet ut fra de ulike teoriene i kapittel 5.

Til slutt, i kapittel 6, viser jeg til utviklingen av institusjonene fram til i dag og vurderer dagens situasjon opp mot de samme teoriene. Deretter sier jeg noe om hva jeg ser på som de viktigste utfordringene for barneverninstitusjonene i dag.

2. Historisk bakgrunn

2.1 Om kildene

I dette kapittelet har jeg brukt en hovedkilde: NOU 2004:23 Barnehjem og spesialskoler under lupen, Nasjonal kartlegging av omsorgssvikt og overgrep i barneverninstitusjoner 1945 – 1980. Utvalget ble ledet av professor dr. philos. Edvard Befring og besto ellers av professor dr. psychol. Anne Inger Helmen Borge, førsteamanuensis dr. juris Kirsten Sandberg og professor dr. philos. Harald Thuen. I tillegg har en rekke andre forskere og enkeltpersoner bidratt til utredningen.

Jeg vil derfor bare bruke kildehenvisninger der jeg bruker andre kilder enn NOU 2004:23.

2.2 Den historiske utviklingen av barneomsorgen

2.2.1 Historien før vergerådsloven

Legdsystemet

I Norge var legd den første formen for offentlig eller rettere sagt offentlig styrt barneomsorg man kjenner til. Legdsystemet hadde røtter tilbake til 1100-tallet og var hjemlet i Magnus Lagabøters landskapslover.

Legd betød at bønder skulle gi fattige, eldre og barn mat og husly i en viss tid, for så å la dem vandre videre til neste gård. Legdordningen, etter hvert et omfattende system, ble også brukt for å flytte barn bort fra bylivets eller hjemmemiljøets farer ved bortplassering for kortere eller lengre til eller til en mer permanent fosterfamilie på landet. Legdsystemet var den vanligste måten å sørge for barns omsorg helt fram mot 1900-tallet.

Fattigforordningen av 1741 understreket at legd ikke burde benyttes overfor små barn, da et hyppig skifte av boplass var uheldig for barna. I de norske folketellingene fra først halvdel av 1800-tallet ble utplasserte barn inndelt i ulike kategorier; fosterbarn, legdbarn, barn hos slekt, urelaterte barn eller barnetjenere. Gruppen utgjorde rundt ti prosent av barn under 15 år. Barnetjenerne var 13-14 år, fosterbarna to-tre år yngre og de øvrige oftest seks til ni år.

I 1900 ble det i fattigloven forbud mot å bortauksjonere og sette barn på legd. Forsorgsloven av 19. mai 1900 hadde en bestemmelse om at barn som ikke kunne forsørgeres sammen med sine foreldre, fortrinnsvis burde søkes opptatt i familie eller barnehjem hvor de kunne få forsvarlig pleie og god oppdragelse.

Ved denne loven ble legdordningen opphevet. Forsorgsstyret hadde ikke myndighet til å gjennomføre vedtak med tvang. Bortsetting av barn med hjemmel i forsorgsloven kunne bare skje etter samtykke fra foreldrene, men forsorgsstyret kunne nekte foreldrene forsorgshjelp dersom de ikke gikk med på å sette barnet bort, noe som kan tenkes å ha vært et effektivt tvangsmiddel.

2.2.2 Institusjoner for barn

Barnehjem for vanskeligstilte barn har en lang europeisk tradisjon. Allerede på 1100-tallet begynte man å bekymre seg for "barnet i gaten". I Frankrike ble antakelig den første institusjonen for omsorgstrengende barn etablert i 1180.

Skrevene og uskrevne regler har regulert hvilke barn institusjonene tok inn. For eksempel om barnet var ektefødt eller uektefødt, om det var foreldreløst eller forlatt av foreldrene. Barnets alder, atferd og "sømmelighet" hadde også en betydning. Den høyeste prioritet hadde et ektefødt barn som hadde mistet begge foreldrene, mens det uektefødte, forlatte barnet sto lavt på rangstigen.

I NOU 2004:23 sies det at hovedskillet i institusjonsomsorgen, gikk mellom "the orphan" (det for eldreløse barnet) og "the abandoned" (det forlatte eller oppgitte barnet).

Waisenhus og tukthus

Inntil midten av 1700-tallet var det i Norge tvangsarbeidshusene eller tukthusene som var institusjoner for vanskeligstilte barn. Etter mønster fra Danmark ble det første norske barnehuset opprettet i Trondheim i 1637, med det mål å yte omsorg til "faderløse, moderløse og venneløse" barn. I 1646 ble en tilsvarende anstalt opprettet i Bergen og i 1670 i Kristiania. Etter hvert ble omsorgen for barn overtatt av to typer institusjoner, waisenhusene og tukthusene.

Christiania Opforstringshus ble etablert i 1778 for fattige barn "som verken ved foreldres eller venners hjelp kan vente understøttelse".¹ Barna måtte være ektefødte og foreldrene måtte tilhøre den borgerlige stand².

Waisenhusene hadde sitt opphav i tysk pietistisk pedagogikk (August Hermann Francke). Francke mente at hovedoppgaven var å bibringe barna det rette kristelig sinnelag.³ De viktigste dydene å lære barn var sannhetskjærlighet, lydighet og flid. Det som skulle

---

¹ E. A. Kjekstad, Christianias Opforstringshus 1778 – 1978 (1978) s 11

² En av foreldrene måtte ha løst brev i byen og drive en "borgerlig næring"

³ G. Hagen, Barnevernets historie – om makt og avmakt i det 20. århundret (2001), s 31

bekjempes hos dem var løgn, selvrådighet og lediggang. Dette synet fikk stor innflytelse i Norge og jeg vil illustrere dette med en uttalelse fra en styrer på et skolehjem i 1937: ”Vi mener at en gutt som har vennet seg til å lystre, til å utføre ordre korrekt, til å spørre om lov og søke råd før har tar en viktig avgjørelse, som forstår å bøye sin vilje under en annens, som ikke trenger seg fram, men venter på sin tur og omgang. ...vil bli en god samfunnsborger.”⁴

Etterhvert som fattigdommen økte i Norge økte behovet for å ta seg av flere vanskeligstilte barn og ungdom av de ”lavere lag” av befolkningen.

I 1764 kom det et eget reskript som sa at tukthusene også kunne tas i bruk overfor barn som forsømte sin skolegang. I 1844 skiftet Barnehuset i Bergen navn til ”Tugthus”, og tilsvarende anstalter ble opprettet både i Trondheim og Kristiania. En undersøkelse viste at i perioden 1841 til 1861 var det et betydelig innslag barn og unge i Kristiania tukthus.

Redningsanstalter

På slutten av 1800-tallet opprettet man en type institusjoner man kalte redningsanstalter. De skulle være et supplement til waisenhusene og de første barnehjemmene og et alternativ til tukthusene. Institusjonene skulle utøve oppdragelse og ikke være straffeanstalter.

Den første ble opprettet i 1841 og bar navnet Redningsanstalten på Grønland. Den holdt til på Grønland sammen med andre barneinstitusjoner. Anstalten skiftet etter få år navn til Toftes Gave etter at ordfører og grosserer Andreas Tofte hadde gitt nye eiendommer i gave til anstalten. I 1858 flyttet anstalten til en gård i Ullensaker, og etter et par tiår der flyttet den videre til et nybygd institusjonsanlegg på Helgøya i Mjøsa. Etter hvert ble det etablert lignende institusjoner på Ulfsnæsøy utenfor Bergen(1881), Lindøen utenfor Stavanger(1888) og Falstad i Nord-Trøndelag(1895). Anstaltene skiftet etter hvert navn til oppdragelsesanstalter.

Begrunnelsen for å plassere anstaltene på øyer var i tillegg til rømningssikkerhet det at oppdragelsesarbeidet på en øy foregå skjermet og uforstyrret av omgivelsene. Ved innføringen av vergerådsloven (1900) skiftet anstaltene navn til skolehjem og samtidig ble blant annet Bastøy skolehjem i Oslofjorden åpnet.

---

⁴ Ibid, s 32

Man kan antakelig kalle Toftes Gave for Norges første tradisjonelle barneverninstitusjon. Den ble mønsterdannende for barnevernets institusjonstiltak overfor denne aldersgruppa.

Oppdragelsesanstaltene/skolehjemmene skulle ta i mot barn som hadde tilpasningsvansker, eller var ”moralsk fordærvede Børn”. De fleste ble innskrevet i anstalten på grunnlag av vedtak i de kommunale fattignemndene. Etter en endring i kriminalloven i 1874, hadde i tillegg domstolene adgang til å dømme barn til innsettelse i oppdragelsesanstalt istedenfor fengsel. Det er anslått at rundt 1100 barn hadde hatt opphold ved Toftes Gave fram til århundreskiftet.

Institusjonen som ”hjem”

I de tidligste barneverninstitusjonene var det overordnede mål at institusjonene, enten det var et barnehjem eller en oppdragelsesanstalt, skulle være et ”hjem” for barna. Institusjonen skulle kunne være ”i foreldrenes sted”. For de ansatte var det fremste idealet i det praktiske omsorgsarbeidet og opplæringen, å utøve sin ”gjerning” best mulig i foreldrenes sted.

Man foretok studiereiser til europeiske land. I Europa ellers var institusjonene organisert etter to hovedmodeller: familiemodellen(et hjem) og kasernemodellen(en militærkaserner). I kasernemodellen kunne barna bli tiltalt med nummer, de hilste på militært vis og marsjerte med gevær. Det var streng presisjon, punktlighet og disiplin med et tilhørende straffe- og belønningssystem.

I Norge var familien modell for institusjonene. Da man bygde Toftes Gave lagde man en familieenhet i hvert av bygningens fire hjørner. Ideelt sett skulle de som arbeidet på institusjonene yte omsorg og pleie som en mor og far, de skulle gi vern og ly mot utenverdenen, og de skulle forberede barna for det senere livet. Barnehjemmets bestyrerinne skulle utøve et ”sosialt moderskap”.⁵

Selv om de norske oppdragelsesanstaltene tok utgangspunkt i familiemodellen tok de etter hvert opp i seg stadig mer av kasernemodellen.

Et av de mest omdiskuterte temaene i barneverninstitusjonenes historie har vært graden av isolasjon og avstand fra omverdenen. Man tenkte at institusjonen skulle dekke alle barnets

---

⁵ K. Ericsson, Noen trekk ved barnevernets utvikling mellom 1954 og 1980” (2003) Del 3

behov. Oppdragelsen skulle rette seg mot hele barnet i en helhet av omsorg, undervisning og arbeid. Institusjonen skulle tukte barnet og bestemme over barnet i foreldrenes sted.

Gjennom intensjonen om å skulle være et hjem, hadde institusjonene fått overført en total myndighet over barnet, og har historisk blitt tildelt eller overlatt et vidstrakt samfunnsmandat. Mandatets hadde sin historiske bakgrunn i privat veldedighet, beskrevet som filantropenes innsats overfor det verdig trengende barn. Idealet var å søke etter frivillige kristne idealister som i altruismens ånd ville yte en oppofrende innsats for de svakeste blant de svake.

2.2.3 Utviklingen av barnehjemmene

Gjennom siste halvdel av 1800-tallet skjedde det en kraftig vekst i antall frittstående, private barnehjem, de aller fleste med tilhørighet til et kristent miljø. I 1923 var det registrert 111 barnehjem med til sammen 2700 plasser.

NOU 2004:23 sier at mange av barnehjemmene ble stiftet etter initiativ fra borgerskapets engasjerte kvinner i samarbeid med menn med posisjon, makt og midler til å sette det ut i livet og med kirken som velsignet tiltaket og ofte innlemmet institusjonen som en del av menighetens virksomhet.

Rammer og retningslinjer for driften og også tilsynet med driften var et internt anliggende som lå under det enkelte styre. Hjemmene ble ledet av en forstanderinne som nesten alltid var enslig. Hennes oppgave var som "en kristelig moder" og skape "et kjærlig hjem" for barna.

2.2.4 Vergerådsloven

Forarbeider til loven

Fra 1860-årene var det en sterk økning i kriminalitet hos barn og unge under 20 år. Dette fant man alvorlig. Byframveksten og framveksten av den fattige proletære befolkningen framheves i forarbeidene til loven. Man skulle fortrinnsvis benytte fosterhjem eller barnehjem for barn som var "sædelig forkommet", men for barn over seks år kunne skolehjem benyttes hvis de i skolen utsatte andre barn for "skadelig Paavirkning". I 1934 ble den øvre aldersgrensen for inngripen med bortplassering hevet fra 16 til 18 år.

En sentral tanke bak vergerådsloven var at barn som hadde kommet på kant med samfunnet, ikke burde straffes. I stedet burde barna fjernes fra sitt uheldige miljø og få en god oppdragelse. I forarbeidene til loven sies det at barn måtte bedkyttes mot den "Fordærvelse"

og ”sædelige Undergang” som ”Forældrenes Laster eller mer eller mindre uforskyldt Elendighet” kunne framkalle.⁶

Tove Stang Dahl mener allikevel at vergerådsloven må sees på som en appendiks til straffeloven. Den ble bygget på det prinsipp at barn fra den fattigste delen av befolkningen særlig var utsatt for å begå lovbrudd, og det skulle loven forebygge.

Loven innebar et brudd eller en overgang fra privat omsorg og engasjement til et offentlig engasjement. Ikke ved at det private engasjementet skulle opphøre, men ved at staten kom inn i tillegg som kontroll, pådriver og omsorgsinstans. Staten skulle utvikle og drive egne tiltak og ha oppsyn med alle barn som det private apparatet arbeidet i forhold til.

Innholdet i vergerådsloven

Loven om ”Forsømte Børns Behandling”, Vergerådsloven ble utformet i 1892, vedtatt i 1896 og trådte i kraft i 1900. Den bestod, med mindre endringer, fram til innføring av lov om barnevern 1. juli 1954. Med vergerådsloven ble Norge blant de første land i verden som fikk et offentlig barnevern. Dahl sier at etter ti års lovforarbeid tok Norge, som det første land i verden spranget fra filantropi og over til et rent statlig barnevern i omsorgen for de forsømte barna.⁷

Loven etablerte et eget organ, vergerådet, som besto av sju personer og som etter visse kriterier kunne fjerne barnet fra hjemmet og plassere det i et fosterhjem, i barnehjem eller i skolehjem. Vergerådet kunne gjennomføre sine vedtak mot foreldrenes og barnets vilje. Vergerådet ble gitt myndighet til å gripe inn overfor barn og foreldre med advarsler, opphevelse av foreldremyndigheten og bortplassering i institusjoner eller fosterhjem.

Kriterier for inngrep

Kriterier for inngrep var blant annet moralsk utgliding i hjemmet med utsikt av mulig kriminell løpebane eller foreldrenes forsømmelse av barnet. Tiltakene skulle ikke være noen straff, barna skulle oppdras – oppdras til lovlydighet. Man skulle spare samfunnet for utlegg til fengsel og straff senere. Lovens differensiering mellom kriterier ble fulgt opp av differensierte tiltak avhengig av aldrer, grad av sedelig fordervelse og kjønn.⁸

---

⁶ T. S. Dahl, Barnevern og samfunnsvern (1992) s 97

⁷ Ibid, s 87

⁸ Ibid, s 97

Det var et viktig prinsipp å gi hjelp så tidlig som mulig, derfor hadde loven en bestemmelse om at man kunne gripe inn overfor barn som man mente sto i fare for å bli mishandlet, utsatt for usedelighet eller innblandet i kriminalitet. Loven kategoriserte barn som var i behov av bortsetting i tre grupper: de som hadde gjort noe straffbart, de som led under dårlig oppdragelse eller omsorgssvikt i hjemmet og de som viste dårlig oppførsel og som hjem eller skole var ”magtesløse” overfor.

Loven fastsatte den kriminelle lavalder til 14 år. Barn under denne alderen som hadde begått straffbare handlinger, eller som var mellom 14 og 16 år og hadde fått påtaleunntatelse, kunne heretter overføres til behandling i vergerådet.

Betydningen av loven for institusjonsomsorgen

Vergerådsloven hjemlet opprettelsen av de nye institusjonstypene, skolehjem og tvangsskole. Reformen bygde på tiltro til institusjonen som pedagogisk og moralsk virkemiddel i oppdragelsen av forsømte barn. I forarbeidene til vergerådsreformen ble det uttrykt en noe restriktiv holdning til bruk av fosterhjem. Man mente at fosterhjem var å foretrekke først og fremst for barn som var utsatt for sviktende foreldreomsorg, men var det flere problemer ved barnets situasjon eller atferd, burde man vurdere om ikke både barnet og samfunnet var bedre tjent med institusjonsplassering. Barn med større problemer burde plasseres i en institusjon med en strengere disiplin.

Vergerådsreformen bygde videre på de institusjonene som hadde utviklet seg gjennom 1800-tallet, og opprettholdt det todelt institusjonssystemet for vergerådsbarna. De kommunale tiltakene, som omfattet plassering i fosterhjem, barnehjem eller tvangsskoler, og skolehjemmene, som oftest var statlige. Det var først og fremst skolehjemsinstitusjonene reformen handlet om, mens innholdet i og bruken av de kommunale og private tiltakene ble viet liten oppmerksomhet. Grunnen til dette var at disse institusjonene hørte inn under kommunenes ansvarsområde.

I loven skulle grunnstammen i oppdragelsessystemet være oppdragelsesanstaltene. Det skulle finnes strenge anstalter for de mest fordervete over 10 år og mildere anstalter til de yngre og mindre fordervete.⁹

---

⁹ Ibid, s 97

Loven hjemlet også tiltak utenfor oppdragelsesanstaltene. Barn under skolepliktig alder skulle kunne bortsettes i barnehjem og fosterhjem (helst til en hederlig familie på landet).

Om barnehjemmene sa ikke loven annet enn at hjemmene skulle ha en plan stadfestet av Kongen. Heller ikke forarbeidene til loven viet barnehjemmene særlig oppmerksomhet, bortsett fra en merknad om vedtekter for drift og kontroll. Man ønsket ikke å legge føringer på det kommunale og private institusjonsfeltet. Dette førte til at barnehjemssektoren fikk utvikle seg ganske fritt.

Loven var også ment å skulle skape orden og system i det mangfold av private institusjoner som hadde vokst fram gjennom siste halvdel av 1800-tallet.

Etter vergerådsloven hørte barnehjemmene, skolehjemmene og tvangsskolene inn under barnevernets område.

2.2.5 Institusjonene etter vergerådsloven

De private og de kommunale institusjonene

Den private og den kommunale sektor omfattet etter hvert en rekke ulike institusjonstiltak. De vanlige barnehjemmene ble brukt som plasseringstiltak i de fleste tilfellene, men også barneherberger, barnepensjonater, læregutthjem, tvangsskoler, barnekolonier og enkelte daginstitusjoner ble tatt i bruk av vergerådene. I de vanlige barnehjemmene var det 2458 barn i 1946. En del av disse barna var ikke anbrakt av vergerådene, men av forsorgsvesenet eller foreldrene. Bare 20 av barnehjemmene var kommunale, resten var private. De private barnehjemmene baserte seg på forpleiningsgodtgjørelser, legatrenter, bidrag og gaver fra organisasjoner og enkeltpersoner, kirkeofringer, basarer og tilstelninger.

Etter 1920 var det avviklet et stort antall kommunale barnehjemsplasser samtidig som det private engasjementet hadde stagnert. Det hadde vært en nedgang i antall barnehjemsplasser på 10 prosent, og det var nå en mangel på plasser i en tid da behovet var økende.

Barneherbergene ga midlertidig opphold for barn i en akutt situasjon, fungerte som observasjonsanstalter, og ble også ansett å ha en oppdragende funksjon for barn i en kortere periode. De fleste herbergene lå i byene og ble opprettet og drevet av Frelsesarmeen, noen ble drevet av Norsk misjon for hjemløse, enkelte var kommunale. I 1946 var det 22 herberger med 680 plasser.

I tillegg fantes barne-, gutte- og jentepensjonater, og det ble opprettet seks tvangsskoler hvor fire var i drift etter 1945.

Institusjonskritikk

De første offentlige anklagene om omsorgssorgssvikt og overgrep i barnehjem og oppdragelsesanstalter kom fram for over 100 år siden. Gjennom 1870-årene ble det ved flere anledninger stilt spørsmål om forholdene ved Toftes Gave svarte til de intensjoner oppdragelsesanstalten hadde. Mot slutten av 1880-årene ble kritikken mer alvorlig. En venstrepolitiker skrev et anklageskrift i en avis i Kristiania. Innlegget konkretiserte kritikk som gikk ut på straffeovergrep, grov omsorgssvikt og uhygieniske forhold. Kritikken gjennom 1890-årene vant gjennomslag i departementet og det ble uttalt i 1898 at der det rådet militær kommando i institusjoner kunne man ikke betrakte dem som ”hjem” i ordets rette forstand.

I løpet av de årene vergerådsloven gjaldt kom det til uttrykk en omfattende institusjonskritikk både i det offentlige rom og i litterære og faglige sammenhenger. Kritikken av barnehjemmene var ofte knyttet til skandaleoppslag i avisene. Det dreide seg om mishandling og overgrep, ressurs- og personalmangel og nedverdiggende boforhold.

I forhold til skolehjemmene dreide kritikken seg ikke bare om forholdene i institusjonene, men også om de ideologiske og faglig begrunnede målsettinger som legitimerte denne type tiltak. En roman om Bastøy i 1907 utløste en bred offentlig debatt om skolehjemmenes virksomhet. Det ble nedsatt en undersøkelseskommissjon som blant annet intervjuet barna som bodde på skolehjemmene. Departementet innstilte på flere innskjerpende tiltak, men det førte ikke til annet enn en påminning om at reglementet skulle følges. Uroen og kritikken fortsatte. I ”gutteopprøret” på Bastøy i mai 1915 ble militære styrker med panserskipet Norge i spissen satt inn for å drive guttene tilbake. Gabriel Scott ga ut ”De vergeløse” i 1938 og Per Wollebæks novellesamlingen ”Dragsuget” kom i 1938.

Kontroll og oppfølging av barneinstitusjonene

Under vergerådsloven fikk institusjonene i stor grad beholde sin selvråderett uten innblanding eller særlig tilsyn fra det offentliges side. I NOU 2004:23 sies det at det er grunnlag for å hevde at institusjonene ved sine innelukkende og utelukkende trekk satte barna i en svært usikker og sårbar situasjon. En politisk tilbakeholdenhet førte til et fravær av virkningsfulle

politiske inngrep i institusjonsomsorgen under vergerådsloven. Det gjaldt også alle institusjoner i den private og kommunale sektor; barnehjem, barneherberger og internater.

Kravet til godkjenning av institusjoner ble formulert i vergerådsloven. Allikevel ble det sagt ”at det var enklere å starte et barnehjem enn en pølsebu”. Barnehjemmene fikk drive sin virksomhet i ro for det offentliges interesse. Det lokale styret og de ansatte styrere fikk selv utforme innholdet i institusjonene. En rekke barnehjem hadde et strengt kristent verdigrunnlag, som ofte medførte et langt strammere oppdragelsesmønster enn det som var vanlig etter tidens norm. Pedagogisk tenkning fantes sjelden i institusjonene. De samme rutiner og vaner ble fulgt fra år til år, uten at kursen ble tatt opp til vurdering eller forsøkt justert av eksterne instanser.

Mange barneverninstitusjoner led i større eller mindre grad av materiell knapphet gjennom hele epoken. Barnehjemmene var ofte små institusjoner drevet på basis av midler fra religiøs foreningsvirksomhet, frivillig innsats og oppofrende personale. Den økonomiske støtten fra det offentliges side var minimal. Et hovedtrekk ved driften av de fleste institusjonene var streng nøysomhet og sparing.

2.3 Om den norske straffetradisjonen

Den norske straffetradisjon har dreid seg om gjengjeldelse og om bruk av smerte som pedagogisk virkemiddel.

Fra 1700-tallet ble mange former for negative sanksjoner brukt både juridisk og pedagogisk. Det fantes en tenkning og praksis preget gjengjeldelse i tillegg til en tradisjon for utøvelse av barbariske straffemetoder. Tradisjonen har historisk gjort det legitimt å påføre barn ubehag og smerte, fysisk, psykisk eller sosialt i oppdragelse og læring. De negative sanksjonene har hatt en nærmest udiskutabel plass i sosialiseringen av barn og ungdom.

2.3.1 Fra 1700- og 1800-tallet

På midten av 1700-tallet kom det politiforskrifter som fastsatte offentlig risstraff for mindre barn, og straffarbeid i tukthus eller fengselsstraff for de større. Foreldre kunne bli pålagt å straffe sine barn med ris i vitners påsyn.

Sanksjoner var avhogging av fingre og hender, brenning på bål, partering og kniping med glødende tener. Denne type straffer ble først opphevet i 1815. Det å være mindreårig var som

regel straffeminskende, men så sent som i 1778 ble ei jente på 14 år avrettet ved at hun først ble knepet med glødende tenner, deretter halshugd og så ble hodet hennes plassert på en stake.

Den pedagogikk som ble praktisert i skole og konfirmasjonsundervisning var sterkt preget av en straffetankegang. Kroppslig refselse ble vurdert som en akseptabel disiplinær reaksjon også i den nye almueskolen. Tukthusene ble brukt for gjennomføre skoleplikten.

2.3.2 Kroppslig integritetsvern

Først i siste halvdel av 1800-tallet ble barns integritetsvern tatt opp i en offisiell sammenheng. Kriminallovgivningen ble endret i 1874 og det ble mulig å idømme barn mellom 10 og 14 år opphold i redningsanstalt istedenfor å plassere dem i fengsel. I 1896 ble den kriminelle lavalderen hevet fra 10 til 14 år. Spørsmålet om korporlig avstraffelse i skolen ble for første gang tatt opp i Stortinget i 1881 med forslag om å begrense denne muligheten. Forslaget ble nedstemt i Stortinget.

I en rettsprotokoll fra 1887 står det at høyesterett hadde ilagt en lærer en bot på kr 50,-, fordi han hadde pisket en skolegutt slik at dette kunne være årsak til at gutten ble varig lam. Gutten hadde selv reist sak mot læreren og avisen hadde følgende kommentar: ” Den gutten givne revselse var vel fortjent og synes ikke at være sterkere enn han nok kunde taale” (Aftenposten 17. august 1887).

Først i 1936 kom det et klart forbud mot bruk av kroppslig refselse i skolen.

I forbindelse med et utredningsarbeid i 1960-årene ble det også reist spørsmål om å vurdere integritetsvern i et videre perspektiv enn det direkte kroppslige. Man ønsket inn en formulering om krenkende behandling. Dette ble tatt inn i grunnskoleloven av 1975.

2.3.3 Hva med barneinstitusjonene?

Forbudet mot kroppslig avstraffelse av elever i skolen fra 1936 ble ikke gjort gjeldende for skolehjemmene. Skolehjemskomiteen av 1936 foreslo forbud mot fysisk straff, dette ble det sendt ut brev fra departementet om i 1948.

Barnehjemmene ble i stor grad vurdert som familieliknende tiltak. Her bygget man på foreldrelovgivningen. Foreldre hadde etter lov av 1891 lov til å anvende måteholden legemlig refselse på barn som sto under deres myndighet. Man kan si at foreldrelovgivningen virket

som en legitimering av korporlig straff som ledd i oppdragelsen på barnehjennene. Bestemmelsen ble først avskaffet i 1972.

I hele perioden etter krigen foregikk det faglige og politiske prosesser for økt bevissthet og en utvidet forståelse av nødvendigheten av å beskytte barn mot krenkelser som ledd i en oppdragelse og opplæring.

2.3.4 Straff som pedagogisk metode

Straff som virkemiddel har historisk vært en integrert del av samfunnslivet. I et fagnotat til NOU 2004:23 har Magne Raundalen lagt stor vekt på det han kaller hardheten i oppdragelsen. Holdningen var at lydige barn får en ved å tukte dem. De barna som er ”naturlig lydige” unngår mye av hardheten, mens de som ikke innordner seg, blir straffet. Barn på skoler for barn og ungdom med tilpasningsvansker var i utgangspunktet mest utsatt for denne hardhendte oppdragelsesideologien.

Forskning har vist at sterke og vedvarende strømninger i pedagogikken i vår nære fortid har inneholdt negative bedømmelser av barnas dagligliv og aktiviteter. Skolens oppgave var ”å gjøre folk av” barna. Noen av de barna man ikke klarte ”å gjøre folk av” kom til skolehjem som Toftes Gave. Skolehjennene/spesialskolene var preget av autoritetstro, undertrykkelse, utsortering og utstøting.

Fordi flere av institusjonen lå på øyer var barnas liv og skjebne også vanskelig tilgjengelig for allment innsyn. Elevene ble holdt beskjefteget fra de sto opp til de la seg. De skulle lære arbeidsomhet, flid og disiplin. Fritid var lenge et ukjent begrep. Den stramme strukturen forebygget antakelig også bråk og problemer og hardheten skulle virke disiplinerende. Noen av institusjonene kan betraktes som rene straffeanstalter for asosiale barn.

Ketil Bentzen, styrer på Foldin verneskole for gutter, oppsummerte i 1970 den pedagogiske tradisjonen slik: ”Trass i at skolehjennene for lengst er nedlagt tør jeg hevde at denne filosofi og ”metodikk” vist seg temmelig seiglivet. Til grunn for den ligger troen på barnets frie vilje, at gutten med atferdsvansker er ”slem” og må oppdras med hardt arbeid, regulert av bevoktet fritid og en passe mengde moralisering, en behandling preget av tilfeldigheter og overgrep mot hans personlige integritet.”¹⁰.

---

¹⁰ K. Ericsson, Noen trekk ved barnevernets utvikling mellom 1954 og 1980” (2003) Del 2

Kritikken mot straffemetodene startet svært tidlig. Men først da den nye barnepsykologien med et faglig og politisk gjennombrudd i 1920-30-årene hevdet at det fikk negative konsekvenser for barn å bli straffet, utviklet det seg endrede holdninger til dette i samfunnet. Samtidig utløste psykologien konflikter mellom tradisjonelle og moderne forståelsesmåter i forhold til demokratisk kontra autoritær oppdragelse og frihet versus underkastelse.

2.4 Ny barnevernlov

2.4.1 Bakgrunn og forarbeider

Den nye loven kom etter en massiv kritikk av vergerådssystemet. Forarbeidet til loven brakte med seg en ny forståelse av barns behov. Barn måtte verdsettes for det de er og ikke det de kan bli, sa komiteen. Innstillingen la vekt på forebygging fram for institusjonsplassering og sa helt tydelig av fosterhjem var ”et langt naturligere og bedre oppvekstmiljø enn det en institusjon kan gi”.

Det var viktig å skaffe en oversikt og et system i institusjonsomsorgen og privatpleien for barn. I 1946 var opp mot 20.000 barn i Norge satt bort. Av dem var ca 10.000 kjent av sentrale myndigheter, i barnehjem, særlige skoler, skolehjem og andre institusjoner. I tillegg anslo man at opp mot 10.000 barn var satt bort av fattigstyrene og av private. Disse var satt bort uten tilsyn, kontroll eller særlig grad av interesse fra samfunnets side. Det var heller ikke enkelt å få oversikt over barnehjemmene fordi disse stort sett var i privat regi og kom og gikk

2.4.2 Innholdet i loven

Hver kommune skulle ha en barnevernsnemnd med fem medlemmer valgt av kommunestyret. Nemnda skulle ha ansvar for det kommunale barnevernsarbeidet og treffe vedtak om vernetiltak etter barnevernloven. Tiltakene etter barnevernloven av 1953 var forebyggende tiltak, omsorgsovertakelse og fratakelse av foreldreansvaret.

Kommunene fikk ansvar for å opprette barnehjem og andre institusjoner for barn.

Kommunene hadde ansvar et for i fellesskap i fylket å opprette en formidlingsentral som skulle bistå barnevernsnemndene med plassering av barn i barnehjem og fosterhjem, samt arbeide for å skaffe gode fosterhjem.

2.4.3 Inngrepskriterier

Loven hadde fire inngrepskriterier som hjemlet overtakelse av omsorgen for et barn.

Første kriterium: hvis barnet blir slik behandlet eller lever under slike forhold at dets helse (fysisk-psykisk) eller utvikling utsettes for skade eller alvorlig fare. Dette skulle dekke alvorlig omsorgssvikt og mishandling, for eksempler overdreven pryling og bruk av straffer, for hardt arbeid, seksuelt misbruk, dårlig ernæring. Dessuten likegladhet hos oppfostrerne, mangel på orden i hjemmet, mangel på interesse for hva barnet foretok seg, urenslighet, uforsvarlig stell av spedbarn, overspent religiøsitet, usadelighet oppdragerne imellom. Når kriteriet var til stede skulle man i tillegg vurdere om dette var skadelig for barnets fysiske eller psykiske helse eller utvikling.

Andre kriterium: hvis barnet ved lovovertrедelser eller annen atferd viser så dårlig tilpasning til omgivelsene eller samfunnet at særlige åtgjerder finnes påkrevd.

Tredje kriterium: når barnet er uten forsørger eller foreldrene ikke er i stand til å forsørge det på forsvarlig måte, og det heller ikke ellers blir sørget forsvarlig for det.

Fjerde kriterium: hvis ikke sørger for at et sykt barn eller et barn med kroppsslyte, nedsatte åndsevner eller andre mangler får tilstrekkelig pleie eller behandling.

Barnevernemnda skulle også vurdere om det forelå et akseptabelt plasseringsalternativ.

Barna skulle plasseres slik nemnda bestemte, først og fremst i fosterhjem, dette skulle vurderes individuelt.

2.4.4 Krav til barneverninstitusjonene

Det ble utarbeidet en egen forskrift om barnehjem i tillegg til det som sto i loven.

Hver institusjon skulle godkjennes og nye institusjoner kunne ikke åpnes før godkjenning var gitt. Vilkår for godkjenning var en plan for institusjonens virksomhet, et ansvarlig styre eller tilsynskomite, bestemmelser om hjemmets art, målsetting, målgruppe, ansvarlig for drift, om styrer og personale.

Det var allerede i en midlertidig lov i 1947 bestemt at alle styrere på barnehjem skulle godkjennes av departementet eller den departementet ga fullmakt. Dette ble tatt inn i den nye loven. Styreren skulle så sant råd var, ha pedagogisk utdanning, for eksempel toårig barnevernskole eller barnevernkurs, ved siden av god praksis med barn og innsikt i stellet av et hjem.

Det ble i forskriften også stilt flere krav til barnehjemmene:

- De skulle være en erstatning for barnets naturlige hjem.
- De skulle søke å gi barnet like gode oppvekstvilkår og utviklingsmuligheter som et godt privat hjem.
- Barna hadde krav på den forståelse, hjelp og veiledning som det hadde behov for etter sin alder og sine fysiske og psykiske forutsetninger.
- Det skulle legges særlig på at barna trivdes og følte seg trygge.
- Ingen former for kroppslig refselse kunne benyttes (sto også i loven)

Barnehjemmene skulle være små institusjoner med maksimalt 15 plasser med mindre særlige hensyn talte for det.

Det ble også stilt krav til lokalene; solrike med gode lekemuligheter ute, krav til ulike typer rom redning og utstyr, hvert barn skulle ha egen seng og eget garderobeskap, tilstrekkelig med leke og sysselsettingsmateriale for de forskjellige alderstrinn

Forskriftens krav til personalet var at de måtte ha best mulig utdanning og praksis for det arbeid de skulle utføre, være personlig egnet for å arbeide med barn og kunne innpasse seg i et internatmiljø.

3. Historier fra barneverninstitusjonene i perioden fra 1953 og framover

3.1 Om materialet

Det er et omfattende materiale jeg har hatt tilgang til som har hjulpet meg å skape et bilde av det som skjedde på barneverninstitusjonene i perioden fra 1954 og framover.

Jeg har brukt granskingsrapporten som er laget om barneverninstitusjonene i Bergen.¹¹ Denne rapporten lar de historiene barnehjemsbarna har fortalt stå mer eller mindre direkte slik de ble fortalt. Deretter har granskingsutvalget gjort sine vurderinger. Utvalget har intervjuet 133 personer, de fleste tidligere barnehjemsbarn, men også en del tidligere ansatte. Rapporten omhandler 10 barneverninstitusjoner.

Jeg har brukt granskingsrapporten som er laget om barneverninstitusjonene i Oslo.¹² Denne rapporten sammenfatter og oppsummerer de historiene som er blitt fortalt utvalget. Utvalget har intervjuet 220 tidligere barnehjemsbarn og 60 ansatte. Rapporten omfatter de 27 institusjoner som de har hatt i oppdrag å granske, noen flere er omtalt, og utvalget forteller at i deres intervjuer ble totalt 90 institusjoner nevnt.

Til sist har jeg brukt NOU 2004:23.¹³ Denne utredningen har ikke selv innhentet materiale, den bygger på det som fantes av materiale på dette området tidligere. Utredningen bruker barns historier mer som eksempler og illustrasjoner.

Jeg har gjort et utvalg fra dette materiale hvor jeg har forsøkt å få med de ulike elementene i materialet. Jeg har forsøkt å skape et bilde av hvordan det var for barna å bo på disse barneverninstitusjonene. Det materialet jeg presenterer i dette kapittelet er uansett bare et utvalg og ikke hele materialet.

Jeg har trukket sammen og komprimert noen av historiene, men har ikke endret noe på innholdet.

---

¹¹ Granskingsutvalget for barneverninstitusjoner i Bergen (2003)

¹² Granskingsutvalget oppnevnt av Fylkesmannen i Oslo og Akershus (2005)

¹³ NOU 2004:23 Barnehjem og spesialskoler under lupen

3.2 Granskingsrapporten fra Bergen

3.2.1 Barnehjem 1¹⁴

Historie 1

En jente forteller om mange traumatiske opplevelser i tilknytning til måltidene. Hun opplevde at hun fikk en dårligere behandling enn de andre barna på flere områder, blant annet i forbindelse med måltidene. Hun mener at bakgrunnen for at hun ble forskjellsbehandlet, blant annet var at hennes far var tysk soldat under krigen.

Jenta fortalte at barna fikk havregrøt og tran til frokost. Tranen ble servert ved at de ansatte gikk rundt og helte tran fra flasken og ned i munnen til barna, mens barna holdt hodene bakover og gapte. Jenta sa at hun alltid fikk tran til slutt, og at hun fikk helt tranen ned i munnen slik at det rant ut på sidene. Hun klarte ikke å drikke tranen hver gang, og fikk da juling av en av «tantene». Deretter ble hun sendt på rommet og fikk ikke mer mat den dagen. En del av straffen når hun ikke klarte å drikke tranen, var at hun ikke fikk matpakke med seg på skolen. Hun kunne ikke huske at andre jenter på barnehjemmet ble utsatt for slik behandling.

Det skjedde også ofte at hun måtte spise mat som barna hadde kastet på gulvet. Dette var mat som barna ikke likte, og som de derfor kastet på gulvet for å slippe å spise den. De ansatte ga jenta skylden for dette, og hun måtte spise maten som lå på gulvet. Dette skjedde så ofte at det var nærmest rutine for henne. Hun opplevde dette som svært nedverdiggende.

Jenta opplevde at styreren i stor utstrekning forskjellsbehandlet barna. Hun selv var ikke blant favorittene. Etter jentas oppfatning preget denne forskjellsbehandlingen forholdet mellom barna. Hun beskriver miljøet blant barna som «survival of the fittest». Det var den som klarte å tilpasse seg best, som klarte seg. Det var en kamp om godene, og en kamp om aksept fra de voksne.

Historie 2

En jente har fortalt at hun kunne få husarrest når hun kom for sent hjem til middag. Husarresten kunne være på inntil 14 dager. Den første avstraffelsen opplevde hun den første dagen etter hun kom til barnehjemmet. Hun var overflyttet fra et annet barnehjem. Foranledningen var at en av de ansatte skulle kle av barna. Jenta var sjenert og ville ikke kle av seg. Det ble en ”forferdelig slåsskamp” mellom henne og den ansatte. Hun fikk revet av seg klærne. Det var den ansatte og styreren som gjorde dette. Etter dette tok den ansatte med

---

¹⁴ Granskingsutvalget for barneverninstitusjoner i Bergen (2003) Kapittel 7

seg jenta ut på badet og la henne over knærne og slo henne på baken med en kleshenger. Jenta var da naken. Styreeren var ikke til stede da den ansatte slo, men jenta trodde at styreeren forstod hva som skjedde. Jenta opplevde episoden som svært vond. Hun hadde ikke opplevd lignende fra det barnehjemmet hun kom fra, og hun ønsket seg tilbake dit. En annen episode skjedde i forbindelse med at hun strøk klær. En ansatt ble irritert over jenta fordi hun ikke arbeidet ordentlig. Hun tok da strykejernet og presset dette mot armene til jenta, slik at hun fikk et brannsårl som hun har merker etter i dag. Hun fikk ikke legebehandling etter episoden, men fikk armene bandasjert.

En annen episode skjedde en julaften. Alle barna skulle i kirken og var fint pyntet. Jenta hadde fått en kjole av ull som klødde, og hadde derfor tatt på seg en nattrøye under kjolen. Da en ansatt inspisererte barna, oppdaget hun nattrøya under kjolen. Jenta fikk da beskjed om å være igjen da de andre barna forlot rommet. Deretter fikk hun beskjed om å kle av seg, og den ansatte la henne naken over knærne og slo henne gjentatte ganger på bar ende med en kleshenger. Etter dette fikk hun sengestraff resten av julaften. Hun fikk ikke noe mat, og hun husker at hun kjente lukten av julematen som de andre barna fikk. Etterpå kom de andre barna og la seg, med alle pakkene og julegodtene de hadde fått.

Historie 3

En jente som var ved barnehjemmet fra midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har forklart at hun en gang ble slått av styreeren. Hun fikk ris mens de andre barna så på. Styreeren trakk opp skjørtet, trakk trusen ned, og slo med flat hånd på bar ende. Jenta husker ikke hvorfor hun fikk ris, men opplevde risen som fornedrende. Det var vanskelig å møte øynene til de andre barna etter denne episoden.

Historie 4

Ei jente forteller at hun en gang ble innelåst i en kjeller av styreeren fordi hun hadde spist sjokolade og gulrot i kjellerboden. Hun ble innelåst da dette ble oppdaget av styreeren, og hun var innelåst fra klokken fire om ettermiddagen til klokken ni om kvelden. Det var stummende mørkt inne i boden.

Hun fikk menstruasjonen mens hun bodde på institusjonen. Hun visste ikke noe om hva menstruasjon var og ble redd. Da hun skulle hjem, fikk hun en «svær bleie». Da hun kom tilbake til barnehjemmet la hun bleien i skapet på rommet, og ventet på å få en anledning til å kaste den. Jenta vet ikke om styreeren fikk vite om bleien, men mens bleien lå i skapet bestemte styreeren seg for å ta en inspeksjon. Hun samlet sammen alle barn og voksne, og sa ”i dag skal vi se i skapene”. Styreeren begynte med skapet til jenta. Styreeren fant bleien og viste denne til alle. Hun holdt bleien opp og viste den til alle kanter, slik at alle kunne se den godt.

Jenta opplevde at styreren gjorde dette for å knekke henne psykisk. Hun opplevde episoden som ”eksempelets disiplin og en offentlig avstraffing”.

Historie 5

Ei jente har beskrevet kravene om å spise opp som strenge. Noen ganger klarte hun å lure unna maten, men når hun ikke klarte dette, hendte det at hun brakk seg. Hun ble da tvunget til å spise det som kom ut igjen. Dersom hun ikke klarte å spise opp middagsporsjonen, ble den servert igjen til kvelds. Middagen var da ikke varmet opp igjen. Klarte hun heller ikke å spise opp maten da, ble den servert som frokost neste dag. Jenta hadde ofte betydelige problemer med dette, og hun ble da tvangsforet av styreren. Dette gikk noen ganger så langt at hun brakk seg. Hun så også at andre jenter gjorde dette. De måtte da tåle at styreren også tvangsforet dem med det som kom ut igjen.

Historie 6

I følge jenta var det kaldt på badet, og barna kvitte seg for å kle av seg. Vannet var også kaldt. Hun har fortalt at det var badedag hver fredag, og at alle barna ble badet i flere puljer i badekarene. Det ble ikke skiftet vann mellom puljene, slik at vannet var skittent, når de siste barna badet. Jenta har forklart at hun var sjenert, og at det var en kamp hver gang de skulle bade.

Historie 7

En jente som var ved barnehjemmet fra omkring midten av 1950-tallet til midten av 1960-tallet, har forklart at barna på barnehjemmet i liten grad var sammen med nabobarna, bortsett fra litt ballspill i gata. Barna fra barnehjemmet var ikke hjemme hos nabobarna, og de ble heller ikke invitert i fødselsdagsbesøk hos naboer eller klassekamerater. Barna på barnehjemmet hadde heller ikke noen på besøk inne på barnehjemmet. Jenta tror at det ikke var lov. Jenta har beskrevet at styreren hadde noen favoritter blant barna, men heller ikke disse fikk ha venner med inn på barnehjemmet.

Historie 8

Når det gjelder kontakt med familien, har jenta forklart at moren var på besøk kanskje to ganger i løpet av de 12 årene hun var ved barnehjemmet. Dessuten var moren invitert og kom i konfirmasjonen. Jenta så ikke at noen av de andre barna fikk besøk av foreldre eller slektninger. Hun oppfattet det slik at barnehjemmet ikke utviste noen aktivitet for at barna skulle ha kontakt med foreldre eller familie for øvrig.

Historie 9

Jenta har forklart at hun ikke hadde noen form for organisert eller jevnlig kontakt med sine foreldre. Med ganske lange mellomrom hadde hun besøk av faren. Hun møtte da faren utenfor barnehjemmet og stod og snakket en stund med ham der. Hun snakket med faren ofte i porten eller kanskje inne på eiendommen foran døren. Noen ganger kom han kanskje inn i gangen. Moren var på besøk sjeldnere enn faren. Hun kom heller ikke inn og satte seg ned på barnehjemmet. Jenta har i voksen alder blitt fortalt av moren at jenta en julaften hadde bedt moren om å komme, men at moren da ble møtt i døren av jenta og fikk beskjed om at hun ikke kunne være der allikevel. Dette hadde for moren vært et svært traumatisk minne. For øvrig har jenta forklart at hun enkelte søndager, muligens så ofte som en gang i måneden, gikk på besøk til faren hjemme hos han. Hun gikk da hele veien til faren selv.

3.2.2 Barnehjem 2¹⁵

Historie 1

En ansatt har fortalt at styreren mente at barna i 3–4 årsalderen som ikke var tørre, skulle slås på baken. Selv var den ansatte uenig i dette, og verken hun eller praktikanten slo barna. Hun hørte imidlertid at styreren slo disse barna «på blanke messingen», når de hadde gjort på seg, og at barna gråt når de ble slått. Hun syntes også den gang at dette var ”forferdelig”. En annen ansatt som var der på slutten av 1960-tallet, har fortalt at styreren brukte å slå som et ledd i oppdragelsen. Hun i alle fall en gang vitne til at styreren dunket hodet til en jente i bordet fordi hun hadde vanskelig for å lære under lekselesingen. Den ansatte har videre fortalt om et barn som fremdeles tisset på seg da det var to år gammelt. Styreren krevde at den ansatte skulle slå barnet på baken hver gang det tisset på seg.

Historie 2

En ansatt fra slutten av 1950-tallet har forklart at de var for få ansatte til å yte tilstrekkelig nærhet og omsorg. Det ble for travelt til at de ansatte for eksempel kunne ta barna på fanget og lese for dem. Hun har videre forklart at barna var bundet med sele i sengen om natten. Hun reagerte ikke på dette som unormalt, bl.a. fordi hun var vant til dette fra et annet barnehjem. Hun brukte imidlertid ikke sele på egne barn, og tror at det var bemannings situasjonen som gjorde at de brukte sele på barna. Det hun reagerte mer på, var at 3–4-åringene ble bundet til pottene om morgenen, mens de ansatte spiste frokost. De største jentene var innom for å se til barna, slik at barna hadde en form for tilsyn mens de ansatte

---

¹⁵ Granskingsutvalget for barneverninstitusjoner i Bergen (2003) Kapittel 8

spiste. Den nevnte assistenten hadde ingen kunnskap om bakgrunnen til det enkelte barn, og visste ikke en gang etternavnene deres.

Historie 3

Det var bading en gang i uken på barnehjemmet, og da var det to jenter om gangen oppi badekaret. Hun tror hun måtte bade sammen med andre helt til hun var 17 år.

Historie 4

Jenta opplevde fysiske avstraffelser i forbindelse med leksearbeidet. Hun ble slått, lugget og hodet hennes ble slått i bordet. Det mest problematiske var imidlertid at styreren knep henne i armen, ved at neglene ble presset inn og vridd om. Hun fikk sår på kroppen og blåmerker av knipingen. Som eksempel har hun nevnt at hun hadde problemer med skj-lydene. Styreren kunne da bli irritert og opphisset over at jenta ikke forstod. Dette medførte at styreren tok tak i nakken til jenta og slo med hodet hennes slik at pannebrasken gjentatte ganger ble dunket i bordplaten.

Historie 5

I et jubileumsskrift om institusjonen fra 1979 er det gjengitt en dialog mellom forfatteren og styreren. Styreren skal da ha sagt at hun måtte passe på «barn som hadde en altfor høyt utviklet trang til dagdrømmerier». De hadde vanskelig for å konsentrere seg om leksene. På spørsmål om hva hun gjorde med det, svarte hun: «Jeg ga meg ikke før barna lærte å takle problemet, og det ble alltid en løsning.»

3.2.3 Barnehjem 3¹⁶

Historie 1

Flere av de gutter som bodde på institusjonen har beskrevet en lang rekke tilfeller av fysisk maktanvendelse, trusler, sjikane og andre metoder for å ha kontroll med barna. Sengevæterne var særlig utsatt for nedsettende omtale og annen krenkende atferd fra de ansattes side.

Historie 2

En gutt har fortalt at han fortvilet forsøkte å skjule at han hadde tisset i sengen, ved å legge dynen pent sammen over hele sengen i stedet for å brette dynen dobbelt, slik de skulle gjøre. Læreren som skulle kontrollere at alt var i orden mens guttene sto oppstilt ved sengene, så dels på sengen og dels på gutten, mens guttens gråt sprenget på. Læreren slengte dynen på gulvet med en rask bevegelse, slik at det våte lakenet kom til syne. Deretter røsket han lakenet opp og viste det til de andre guttene, som kom med spydige bemerkninger til gutten. Gutten opplevde det forferdelig å stå der og ta imot de spottende bemerkningene fra den voksne og

---

¹⁶ Granskingsutvalget for barneverninstitusjoner i Bergen (2003) Kapittel 10

latteren fra de andre barna. Etter dette ble gutten innelåst på rommet hele dagen, uten mat eller mulighet for å gå på toalettet.

Historie 3

En straffemetode som er beskrevet av mange gutter var innestenging på rommet. Noen beskrev også innelåsing i kott og lignende. En gutt har fortalt at han ble innestengt i et kott som de kalte for «Ålegården». Grunnen var at han hadde knust en rute. Kottet var så trangt at han ikke kunne sitte, men bare stå rett opp og ned. Han ble stående der flere timer, og har fortalt av han fikk «fryktelig angst og kvelningsfølelser». Da døren endelig ble åpnet, stupte han rett i gulvet. Nektelse av goder ble også brukt som straffereaksjon. Dette kunne for eksempel være nektning av måltider eller nektning av å bli med på båttur.

Historie 4

Ifølge guttene var måltidene mye preget av orden og streng disiplin. Før måltidene var det oppstilling utenfor bygningen. Guttene marsjerte deretter inn til faste plasser ved bordene. Det var bordbønn før og etter måltidene. Guttene hadde ikke lov til å snakke med hverandre under måltidene. Det skulle være helt stille. Guttene forklarer gir et entydig bilde på dette punktet. Guttene har forklart at det var et absolutt krav om at maten skulle spises opp, og at melken skulle drikkes, uavhengig av om guttene likte det de fikk servert. Dette gjaldt også sur melk. Ofte var det slik at alle guttene måtte sitte ved bordet til alle hadde spist opp. Dette kunne ta tid, dersom det var en eller flere av guttene som ikke likte maten. Flere av guttene opplevde dette som en form for kollektiv avstraffelse. Noen har også fortalt om straff i denne sammenhengen, i form av for eksempel å bli sendt til sengs. Det hendte dessuten at den som var «skyldig» i at guttene måtte vente på å gå fra bordet, fikk juling av noen av guttene etter måltidet.

Historie 5

Mange av guttene har beskrevet regimet som svært autoritært, særlig i perioden frem til 1970. Det ble fra styreren og flere av lærerne lagt vekt på lydighet, disiplin og strenge regler. Opposisjon ble ikke tålt. Dagliglivet var preget av militær orden, bl.a. med oppstillinger og marsjering på rekke. Guttene hadde sine faste plasser i rekken og i matsalen, basert på alder. Under måltidene skulle det være helt stille, etter det mange har forklart. De daglige rutinene var i høy grad styrt av klokken, og når styreren blåste i fløyten, måtte alle guttene innfine seg straks. Som eksempel på den strenge disiplinen, kan nevnes at om søndagene måtte guttene sitte helt stille i bestestuen og høre på radiooverføringen av gudstjenesten. Den som ikke satt helt stille, kunne bli straffet for eksempel med å bli nektet middag.

Historie 6

Noen gutter har opplyst at posten ble åpnet og sensurert, og at innholdet i pakker kunne bli tatt fra guttene og eventuelt delt ut til andre.

Historie 7

Store deler av den perioden utvalget har gransket, har vært preget av et autoritært og nærmest militært system, med bl.a. inspeksjoner på rommene, oppstillinger og marsjering. Institusjonen fremsto for guttene på mange måter mer som en militærleir enn som et hjem. Det generelle forbudet mot å gå utenfor institusjonsområdet, var en del av dette restriktive systemet. Det er sannsynlig at guttenes post ble åpnet og kontrollert. Systemet la store begrensninger på personlig utfoldelse. Det var restriktivitet og trange grenser for hva guttene kunne foreta seg. Opposisjon ble ikke tålt, og det ble lagt sterke bånd på guttenes utfoldelse.

Historie 8

I en inspeksjonsrapport skrevet av departementets barneverninspektør etter et tilsynsbesøk i 1957, er det blant annet opplyst at barna ved guttehjemmet hadde god kontakt med barna i nærmiljøet. Forklaringene til både barn og ansatte i hele den perioden utvalget har gransket, gir imidlertid et helt entydig bilde av at det var svært liten kontakt med barn i nabolaget. Guttene gikk som nevnt på institusjonens skole, og de deltok heller ikke i fritidsaktiviteter eller organiserte aktiviteter utenfor institusjonen. Det var et generelt forbud mot å bevege seg utenfor institusjonsområdet, uten spesiell tillatelse. Dette var en regel som gjaldt helt frem til institusjonen ble nedlagt i 1973. Det hendte praktisk talt ikke at barn fra nærmiljøet var innenfor institusjonsområdet.

3.2.4 Barnehjem 4¹⁷

Historie 1

En jente som var ved institusjonen på 1950-tallet har forklart at det var et absolutt krav om å spise opp maten. De som ikke klarte dette ble tvangsforet. Styreren kunne legge barnet på rygg på en benk, og her tvang hun maten i dem. Barna ble holdt fast når dette skjedde. Det var også et absolutt krav om at tranen som hun serverte, skulle svelges. Jenta som er nevnt ovenfor, som har beskrevet maten som «forferdelig», har også forklart at barna ofte ble tvangsforet. Dersom barna brakk seg, måtte de spise opp sitt det som kom ut igjen. Tidlig i perioden hendte det at hun selv og også andre, fikk armene bundet fast på armlenene i forbindelse med måltidene. Dette ble gjort samtidig som at hodet ble dradd bakover, og at de på den måten ble tvangsforet. Også det som kom ut igjen når de brakk seg, ble på den måten

---

¹⁷ Granskingsutvalget for barneverninstitusjoner i Bergen (2003) Kapittel 13

tvunget i dem. Jenta har videre beskrevet det som dagligdags at en eller annen ble utsatt for tvangsforing.

Historie 2

Barna ble plassert på toalettet enten de var trengt eller ikke. Dette opplevde gutten som ubehagelig, og som en form for overgrep. Det var en slags tvangsplassering når tiden og situasjonen tilsa det. Gutten kan ikke huske at han noen gang ble lest for, verken med felleslesning eller i forbindelse med legging.

Historie 3

En rekke av barna har opplyst at barna ved barnehjemmet i liten grad hadde kontakt med barn i nabolaget eller med klassekamerater eller klassevenninner. De har forklart at de ikke fikk lov å gå utenfor gjerdet til barnehjemmet, og at de ble straffet dersom de gjorde det. En gutt som var ved barnehjemmet på 1950-tallet, opplyst at han hadde noen klassekamerater som han var bedre venner med enn andre, men at han ikke hadde noen omgang med dem på fritiden. Barna som bodde ved barnehjemmet var helt atskilt fra andre barn. I følge gutten hadde barna ikke lov til å bevege seg utenfor gjerde på barnehjemmet, uten følge av voksne. Det skjedde svært sjelden. Han ble aldri invitert i fødselsdagsbesøk til noen av barna han gikk i klasse med.

Historie 4

En jente som var ved barnehjemmet både på 1950- og 1960-tallet, har forklart at barna var «innesperret» og at hun hadde ingen kontakt med klassekameratene på fritiden. I den perioden styreren var ved barnehjemmet, fikk ingen barn i nabolaget eller i klassen komme på besøk til barnehjemmets område. Senere endret dette seg, men bare på den måten at barn i nabolaget eller klassevenner fikk komme til barnehjemmet og være sammen i hagen. De fikk aldri komme inn i selve bygningen.

Historie 5

Styreren ble i 1956 anmeldt til politiet for å ha slått barna. En ung diakonisse ble sendt til barnehjemmet som avdelingsleder for å bistå styreren. På dette tidspunkt var anmeldelsen mot styreren henlagt. Hun ble bedt om å dra dit av forstanderinnen ved Diakonissehuset i Oslo med en begrunnelse i de vanskelige forhold som hadde oppstått ved barnehjemmet.

Forstanderen ved Diakonissehuset frarådet den unge diakonissen sterkt å reise til barnehjemmet. Forstanderen sa at det var «en umulig situasjon». Huset var for stort og totalt uegnet til å kunne skape en hyggelig atmosfære. Det ble ikke sagt noe om styreren eller forholdene knyttet til henne. Den unge diakonissen dro allikevel til Bergen.

Den unge diakonissen er beskrevet som «en engel» av et barn som bodde på barnehjemmet. Hun slo aldri barna. Hun viste omsorg for barna. Etter at barna hadde lagt seg kunne hun

komme til sengen og prate med dem. Hun spurte hvordan barna hadde det, og hvis de hadde behov for å snakke kunne de gå ut fra sovesalen og snakke direkte med henne.

En gutt husker at diakonissen var annerledes enn de andre ansatte og han knyttet seg til henne. Han husker henne som en person han satt på fanget til, og at hun også på andre måter viste ham nærhet. Hun var rett og slett «snill med han». Han kan ikke huske at han satt på fanget til noen av de andre ansatte, eller at de på annen måte viste han spesiell nærhet.

En jente forteller at hun ofte så at diakonissen gråt. Noen år senere etter at diakonissen hadde sluttet og jenta hadde reist fra barnehjemmet traff hun tilfeldigvis på diakonissen. Diakonissen gråt da de snakket sammen.

I intervju med granskingsutvalget rettet den samme diakonissen sterk kritikk mot det omsorgstilbudet barnehjemmet tilbød. Hun ga flere eksempler på den kulde styreren viste overfor barna. Når hun kom inn på lekestuen kom barna ofte og holdt rundt henne. En gang hun kom sammen med styreren og dette skjedde spurte styreren hvorfor hun ikke kunne få barna til å slutte med dette. Hun opplevde at barna var redd styreren. Hun så ikke direkte at styreren slo barna, men hørte en gang en gutt som skrek og hulket. Samtidig hørte hun at styreren skrek høyt. Hun opplevde episoden som meget ubehagelig, men tok det allikevel ikke opp med styreren. Hun snakket heller ikke med gutten. Hun mente nå at styreren og hennes ledelse og holdninger skapte en atmosfære som ikke var bra for barna. Styreren var «sentrum for frykt og usikkerhet». Styreren fungerte som styrer fram til 1964.

3.2.5 Barnehjem 5¹⁸

Historie 1

Et barn har fortalt at han ved en anledning fikk juling fordi han hadde tisset på seg. Han var da ca 4 år. Ei jente som var på det samme barnehjemmet senere har fortalt at hun ble lugget og slått i baken hver gang hun tisset på seg i sengen, noe som skjedde omtrent hver natt. Det var blant annet styreren som sto for avstraffelsene.

Historie 2

En jente har fortalt at hun ved en anledning ble slått på bar ende med en teppebanker mens andre barn så på. Grunnen var at hun hadde kommet for sent hjem.

Historie 3

En gutt har fortalt at han ble slått med bjørkeris, og en gutt og en jente, som begge var der omkring 1970, har fortalt klart at de blant annet ble slått og lugget. Jenta har også fortalt at hun ble innstengt i et kott. En gutt har fortalt at mannen til en av de ansatte, «noen ganger

---

¹⁸ Granskingsutvalget for barneverninstitusjoner i Bergen (2003) Kapittel 14

banket barna». I følge gutten var det særlig de som var sengevætere som fikk unngjelde. Mannen spylte disse barna med kaldt vann i kjelleren.

Historie 4

En gutt fra omtrent samme periode har forklart at en ansatt satte utnavn på faren hans. En annen gutt, fra senere på 1960-tallet, har opplyst at en ansatt kalte ham for ”lausunge” og sa at ingen var glad i ham.

Historie 5

En jente som var ved barnehjemmet i årene omkring 1960, opplevde det som krenkende at hun måtte gå til styreren og be om ett og ett bind når hun hadde menstruasjon. Den samme styreren skal også en gang ha vist jentas skitne truse frem til andre barn, noe hun opplevde som svært krenkende. Etter dette begynte hun å vaske trusen sin hver kveld, og la seg med våt truse for at den skulle være noenlunde ren.

Historie 6

Styreren som ble ansatt i 1977 har forklart at han etter hvert kom til at to av barna burde kunne flytte hjem til foreldrene. Dette ble også besluttet. Han oppfattet de to søsknene som en av flere ”glemte saker”. Han opplevde og at når barna først var plassert på barnehjemmet, så var det relativt lite oppfølging og kontakt fra de sosialkontorene som hadde plassert barna der.

Kommentar fra utvalget

Granskingsutvalget mener at personalet på denne institusjonen i perioder har vist manglende respekt for barna, og krenket dem på forskjellige måter. Flere av barna ble behandlet som mindreverdige, og dette bidro til å ødelegge deres selvbilde.

3.2.6 Barnehjem 6¹⁹

Historie 1

En gutt som bodde på barnehjemmet i siste halvdel av 1950-tallet, har forklart at han husker at han mange ganger ble plassert i en sekk og fikk stropper over skuldrene, med armene nedi sekken. Sekken ble, med han inni, plassert på en madrass i en stor seng med sprinkler. På sekken var det stropper som ble plassert under madrassen og festet til sengerammen. Han hadde en viss bevegelsesfrihet, og kunne for eksempel komme opp i tilnærmet stående stilling. Gutten måtte ligge i sengen i den beskrevne sekken natten igjennom. Han mener at grunnen til denne avstraffelsen var at han for eksempel hadde «tisset på seg». Gutten har videre beskrevet at avføring som han fikk i buksene, ble smurt utover ansiktet hans og ble værende der til den hadde størknet. Han har fortsatt sterke erindringsbilder av lukten fra

---

¹⁹ Granskingsutvalget for barneverninstitusjoner i Bergen (2003) Kapittel 16

avføringen. Gutten har også opplyst at han flere ganger ble plassert på en stol som var satt inn mot en hvit murvegg. Han ble her skubbet eller slått av voksne, slik at han støtte hodet mot murveggen. Dette gjentok seg en rekke ganger. Dessuten husker han at han mange ganger fikk juling. Det ble slått med hender på ulike steder av kroppen. Han var mye plaget med «sår i baken» og husker at det ble rettet slag mot baken nettopp der hvor han var sår.

3.3 Granskingsrapporten fra Oslo

3.3.1 Barnehjem 7²⁰

Historie 1

Barn som bodde på institusjonen på 70-tallet, følte ikke at styreren ga dem omsorg. De opplevde det vanskelig å måtte kalle styreren for ”mor”, noe hun krevde. En gutt som bodde der i fire år sier at styreren i liten grad hadde evne til å forstå at barna hadde det vondt. Han opplevde det ydmykende at han og de andre sengevæterne måtte bære sine egne våte laken ned i vaskekjelleren. Han forteller også at styreren forskjellsbehandlet barna ved at de ”snille” fikk fordeler. Dette forteller også to ansatte. Gutten forteller at de som opponerte mot styreren ble definert som vanskelige, og at det var en helt annen stemning på barnehjemmet når styreren var bortreist. En annen gutt forteller at han gråt mye fordi han savnet moren sin. Han opplevde det som krenkende at styreren sa til ham at det bare var jenter som gråt, og tok på ham en nattkjole i stedet for pyjamas. Alle de tre barna forteller at de gikk til «tantene» når de trengte trøst og omsorg. Jenta forteller at hun var redd for styreren, og at det var «tantene» som gjorde det levelig på barnehjemmet.

Historie 2

Styreren forteller at det var faste besøkstider da hun begynte på barnehjemmet, men at hun innførte en ordning som innebar at foreldrene kunne komme når det passet dem. Hun ønsket å etablere et godt forhold til foreldrene.

De tre barna som bodde på barnehjemmet i når denne styreren var der, forteller at det var restriksjoner med hensyn til kontakt med familien. Ei jente sier at hun ikke hørte fra moren den første måneden hun var der. Årsaken var at styreren ba moren om ikke å ta kontakt så ofte. Etter hvert fikk moren komme på besøk hver søndag. Gutten som bodde på institusjonen i perioden 1970–1971, husker at foreldrene hver søndag hentet ham og søstrene hans, som også bodde på barnehjemmet. Han sier at styreren ikke likte at søsknene var sammen med moren. Etter besøket gav hun beskjed om at barna skulle bade for at de skulle vaske av seg

---

²⁰ Granskingsutvalget oppnevnt av Fylkesmannen i Oslo og Akershus (2005) Kapittel 8.1.1

lukten av moren. Han sier at han verken fikk snakke om eller tenke på sin mor, fordi det var styreren som nå var «moren» hans.

Historie 3

To ansatte som jobbet på barnehjemmet i perioden 1963 – 1987, forteller at de syntes styreren var for streng og at de sa fra til henne om det. De sier at styreren svarte med å si at de ansatte skjemte bort barna. Den ene ansatte beskriver styreren som hard og kald, og mener hun var lite interessert i barn. De ansatte tok opp styrerens atferd med barnevernkontoret.

De to ansatte sier at de hadde mistanke om av styreren slo barna i det skjulte. En av dem sier at barna fortalte at de ble slått av styreren, men at hun aldri så dette selv. Hun sier videre at den mest utbredte straffen var å sende barna til sengs, og at styreren kløp og lugget barna når de ikke gjorde som hun ville. Begge ansatte forteller at styreren stengte barna inne i kjelleren. En av dem forteller at hun ved en anledning oppdaget at styreren hadde bundet fast en fire år gammel gutt til en bjelke i kjelleren, som straff for at han hadde beveget seg utenfor porten.

3.3.2 Barnehjem 8²¹

Historie 1

Fire av jentene som bodde på institusjonen forteller at klærne på barnehjemmet var felles; de hadde ikke egne klær. To av jentene beskriver klærne som gamle, slitte og umoderne. To søstre som bodde på institusjonen i perioden 1956–1960, forteller at de fikk klær moren hadde sydd til dem, men at disse klærne ble gitt til noen av de andre jentene på institusjonen.

Historie 2

Alle jentene forteller at styreren straffet barna med å plassere dem i kjelleren. De måtte sitte i kjelleren alene over relativt lang tid, og de opplevde dette som svært skremmende. Barna forteller at «kjellerstraff» var en vanlig straffemetode. En av jentene sier at barna var redd for å bli plassert i kjelleren.

To jenter forteller at styreren slo, en annen at hun kløp. Flere av barna sier at styreren var hardhendt mot dem.

Historie 3

En barnepleier forteller at hun reagerte på at styreren plasserte de yngste barna i kjellertrappen som straff. Hun tok dette opp med styreren, men det medførte bare at styreren plasserte barn i kjelleren når hun ikke var til stede. Barnepleieren sier at hun fortsatt var urolig for hvordan barna ble behandlet. Hun tror at måten barna ble behandlet på, var en av årsakene til at flere

---

²¹ Granskingsutvalget oppnevnt av Fylkesmannen i Oslo og Akershus (2005) Kapittel 8.1.2

av personalet sluttet etter kort tid. Barnepleieren klaget til Kirkens Bymisjon på styrerens behandling av barna.

3.3.3 Barnehjem 9²²

Historie 1

Ti av barna som bodde på denne institusjonen forteller om ulike tvangs- og straffetiltak i forbindelse med måltidene. Maten skulle spises opp, og dersom de ikke klarte det, ble den samme maten servert til neste måltid. To av barna sier at om de kastet opp under måltidet, måtte de også spise det de hadde kastet opp før de fikk gå fra bordet. Tre av barna forteller at de puttet mat de ikke likte i lommene, for å unngå straff. To barn sier at hvis de ikke spiste opp, ble maten dypet i vann før de ble tvunget til å spise den opp. En forteller at de også kunne bli satt ned i kjelleren som straff for at de var urolige eller ikke spiste opp maten. Ingen av barna har uttalt seg positivt om forholdene rundt måltidene.

Historie 2

De fleste barna beskriver klærne de hadde som slitte, lappete, ødelagte og gamle, særlig hverdagsklærne. Flere sier at de gikk relativt likt kledd, med blant annet eplenickers til daglig, og at de skilte seg ut i klesveien i forhold til andre barn.

Historie 3

De fleste barna forteller om alvorlige mangler ved den følelsesmessige omsorgen. Et gjennomgående trekk i fortellingene er en opplevelse av totalt fravær av nærhet og trøst fra de ansatte. Flere av guttene har uttalt at de følte seg ignorert og usynliggjort fordi det ikke fantes noen ansatte de kunne snakke med eller henvende seg til når de hadde behov for omsorg. En av guttene forteller at han opplevde at de ansatte nesten ikke visste at han var der.

Historie 4

Guttene forteller at særlig sengevæterne ble dårlig behandlet av de ansatte. Sengevæterne måtte vaske sitt eget sengetøy og ble «hengt ut til spott og spe». To forteller at en navngitt ansatt surret hyssing rundt guttenes penis før de skulle legge seg, dette for å hindre at guttene tisset i sengen. To ansatte bekrefter at barna kunne få skjenn og straff dersom de tisset på seg, men sier at dette var noe de selv ikke var med på. Den ene av dem sier at hun forsøkte å skjule for styreren at noen av barna hadde tisset på seg, for at barna skulle slippe straff.

Historie 5

En ansatt som jobbet på institusjonen i perioden 1956–1960, reagerte på at assisterende styrer ydmyket noen av guttene ved å snakke negativt om deres familiebakgrunn.

---

²² Granskingsutvalget oppnevnt av Fylkesmannen i Oslo og Akershus (2005) Kaittel 8.2

Historie 6

Flere av guttene forteller om fysiske avstraffelser i form av juling, spark og slag med belte, stokk og kleshenger. De opplyser at styreren selv tok i bruk fysiske avstraffelser, og/eller var klar over at andre ansatte utøvde vold mot guttene.

Fire av guttene forteller om en svært voldelig fritidsleder. De fysiske avstraffelsene fant sted i et hobbyrom i kjelleren; et rom som to av guttene omtaler som «torturrommet». En av dem forteller at de til slutt fortalte en avis om de fysiske overgrepene, og at avisoverskriftene førte til at fritidslederen og styreren fikk sparken. Dette bekreftes av flere av de ansatte som er intervjuet.

Flere av guttene opplyser at innestenging i mørk kjeller var en vanlig straffemetode. En av dem forteller at han en gang satt i kjelleren hele natten, og at han da var svært redd. Andre sier at de satt i kjelleren i lang tid – opptil flere timer. En ansatt, sier at hun hørte styreren true barna med kjellerstraff, men at hun selv aldri så at noen av barna ble plassert i kjelleren. En fritidsleder som jobbet på institusjonen i 1959, hørte fra guttene at de tidligere hadde blitt utsatt for kjellerstraff.

Historie 7

En fritidsleder ble anklaget for seksuelle overgrep overfor flere av guttene. Han ble avhørt og bekreftet i hovedtrekk de faktiske forhold han var anmeldt for, men erkjente ikke straffeskyld. To av guttene som er nevnt i straffesaken, har fortalt sin historie. De forteller om flere og mer alvorlige overgrep enn de fritidslederen ble dømt for. De opplevde at de ikke ble trodd av de ansatte da saken ble anmeldt. En av dem som innga anmeldelse, sier at han og den andre gutten som straff ble plassert i kjelleren da de kom tilbake fra politiet. Videre forteller han at han ikke ble innkalt til eller fikk informasjon om rettsaken. Dommen og innholdet i den fikk han kjennskap til først i senere tid.

3.3.4 Barnehjem 10²³

Historie 1

To ansatte på institusjonen forteller at styreren hadde store alkoholproblemer, og at dette preget hele institusjonen. De sier at både barna og de ansatte var redd styreren, og beskriver vedkommende som humørsyk og uberegnelig. Begge opplyser dessuten at barnevernkontoret ble kontaktet og gjort oppmerksom på styrerens alkoholproblem og negative atferd overfor barna. De sier også at disse henvendelsene skapte splid innad i personalet. En ansatt på barnevernkontoret bekrefter at hun mottok klager på styreren fra personalet. Hun forteller at

---

²³ Granskingsutvalget oppnevnt av Fylkesmannen i Oslo og Akershus (2005) Kapittel 8.3

hun hadde et møte med styreren der anklagene mot styreren ble framført, og at hun i den anledning også kritiserte styreren for ikke å ha fulgt opp rådene hun selv hadde gitt når det gjaldt behandlingen av barna. Hun sier at hun skrev en rapport der hun la fram sin egen og personalets kritikk av styreren, og at styreren sluttet på barnehjemmet kort tid etter at rapporten var skrevet.

Historie 2

En ansatt som jobbet på institusjonen i to perioder, beskriver styreren som humørsyk og uforutsigbar. Det var vanskelig både for barna og de ansatte å forholde seg til henne. Barna var redd styreren og våget nesten ikke å gjøre noe fordi de fryktet hennes reaksjoner. Hun beskriver styrerens væremåte overfor barna som psykisk terror. Hun sier at husarrest var en vanlig straffemetode på institusjonen. Det var styreren som bestemte reglene for avstraffelser.

3.3.5 Barnehjem 11²⁴

Historie 1

En av guttene som bodde på institusjonen fra 1943 til 1957, forteller om en rigid besøksordning. Han sier at det var besøkstid én søndag i måneden, og dersom noen kom på «feil» søndag, ble de sendt bort uten å få treffe barna sine. Han presiserer at dette gjaldt under en styrer. Andre barn bekrefter denne ordningen.

Historie 2

Vaktmesteren/gårdsbestyreren på institusjonen nevnes av mange som den som i hovedsak utførte de voldelige handlingene. Noen av barna sier at dette ble utført etter direkte ordre fra styreren. Andre mener han var gitt ubegrensede fullmakter i forhold til gårdsdriften, og straffet barna dersom de ikke adlød ham. Noen barn forteller at vaktmesteren/gårdsbestyreren også kunne slå med gjenstander. Noen forteller at guttene kunne bli stilt opp på rekke for å få slag på baken med en stokk. Andre sier at han kunne løfte dem opp etter ørene, dra dem i håret og kaste dem ned i møkkakjelleren. Flere av barna forteller at de fikk skikkelig juling, ikke bare klask og ørefiker. De sier at klask og ørefiker kunne også de andre ansatte gi. Noen av barna nevner en dansk tante som var fæl til å slå.

Historie 3

En ansatt som jobbet på barnehjemmet fra 1950 til 1977, sier at styreren kunne slå barn på nesen med knyttet hånd. Hun så et par ganger gutter komme ut fra styrerens kontor med blodige klær. En annen ansatt forteller at det hendte styreren tok med seg barn inn i sin private leilighet og låste døren. De var der hele natten, og hun vet ikke hva styreren gjorde med dem.

---

²⁴ Granskingsutvalget oppnevnt av Fylkesmannen i Oslo og Akershus (2005) Kapittel 8.5

En gang kikket hun inn gjennom nøkkelhullet og så da et barn sitte på en stol. Hun bekrefter også historien hvor styreren beordret barna ut midt på natten for å feie gårdsplassen.

3.3.6 Barnehjem 12²⁵

Historie 1

To ansatte som jobbet på barnehjemmet fra 1971 til 1972, forteller at maten ble servert av de ansatte, og barna ble tvunget til å spise opp. Det som ikke ble spist opp, ble servert på nytt. Barna kunne også bli tvangsmatet ved at styreren holdt dem for nesen og dyttet maten inn i munnen på dem. De to ansatte forsøkte å beskytte barna mot straffereaksjoner fra styreren ved å skjule at barna sølte eller ikke spiste opp maten.

3.3.7 Barnehjem 13²⁶

Historie 1

Fem av jentene som bodde på institusjonen i perioden 1958–1972, sier at de som straff kunne bli dusjet eller badet i kaldt vann. De ble tvunget til dette ved relativt hardhendt behandling. De ansatte var sammen om denne type avstraffelse, men flere nevner styreren og en mannlig ansatt som særlig aktive. Noen av jenta som selv ikke ble utsatt for dette, forteller at det var forferdelig å se de andre barna bli straffet på denne måten. De ble dermed skremt til å bli føyelige og underdanige.

Historie 2

Flere av jenta forteller om slag med hånd, kleshenger eller håndkle, og om klyping, risting, lugging og sparking. Ei jente forteller at styreren sparket henne ned kjellertrappen. Hun så også at en annen jente ble utsatt for det samme. Ei jente sier hun ble straffet fordi hun tisset og bæsjet på seg. Hun ble slått på rumpa av en ansatt mens de andre barna sto og så på. Det var forskjellige ansatte som slo og det skjedde nesten daglig. Jenta sier at hun ikke så noen andre bli behandlet på denne måten.

Historie 3

Flere av jenta forteller at innestenging i kjeller, bod eller på loft, med lyset slått av, var en vanlig straffemetode. Ei jente forteller at de ansatte en gang glemte at de hadde stengt henne inne på loftet, og at hun først ble sluppet ut etter omtrent et døgn. Da det viste seg at hun hadde gjort i bukse fikk hun juling. Jenta sier videre at hun fortalte tilsynsføreren på barnevernkontoret om at to mindre barn hadde blitt utsatt for fysiske avstraffelser. Da

---

²⁵ Granskingsutvalget oppnevnt av Fylkesmannen i Oslo og Akershus (2005) Kapittel 8.6

²⁶ Granskingsutvalget oppnevnt av Fylkesmannen i Oslo og Akershus (2005) Kapittel 8.7

tilsynsføreren konfronterte styreren med denne opplysningen, ble jenta stemplet som løgner og ilagt sengestraff.

Historie 4

Tre ansatte som var ansatt på 1960-tallet sier at de ikke straffet barna, og de så heller ikke andre gjøre det. De forteller at styreren var streng, men ikke voldelig eller truende. En ansatt som jobbet på barnehjemmet i perioden 1962–1965, forteller at styreren kunne veive og hytte med en kleshenger dersom det for eksempel var uro ved frokostbordet.

3.3.8 Barnehjem 14²⁷

Historie 1

De barna som har bodd på institusjonen har fortalt om en lang rekke ulike straffereaksjoner av fysisk art. Ulike former av slag – fra klask på baken til juling med gjenstander, med blant annet nøkkelknippe og turnsko som slagvåpen og innestenging i bøttekott med lyset slått av. Guttene har hatt vanskelig for å si hvor lenge de har blitt innesperret. De anslår at det har vart fra «flere timer» til «opp til en halv time». Barna har også fortalt om de har blitt dratt i ørene, lugget og blitt nektet mat, om trusler om å bli sendt til andre institusjoner, og at de eldre guttene skal ha fått i oppgave av personalet å straffe de yngre guttene.

Enkelte ansatte går igjen i disse fortellingene, særlig assisterende styrer går igjen. Styreren blir ikke trukket fram som en av dem som slo, men mange mener hun visste eller burde ha visst hva som foregikk.

Historie 2

Mange av guttene som bodde på denne institusjonen ble utsatt fra overgrep av en mann som fikk ta med seg gutter ut på tur og begikk alvorlige seksuelle overgrep overfor dem.

Noen av guttene mener at de ansatte på institusjonen visste om overgrepene eller burde ha skjønnet hva som foregikk.

3.3.9 Barnehjem 15²⁸

Historie 1

Barna forteller at styreren gjorde forskjell på dem, og at hun åpenlyst hånte enkelte barn i de andres påsyn. Hun beskrives som svært religiøs. Barna sier at hun holdt et strengt regime uten mulighet for omsorg og nærhet.

---

²⁷ Granskingsutvalget oppnevnt av Fylkesmannen i Oslo og Akershus (2005) Kapittel 8.8

²⁸ Granskingsutvalget oppnevnt av Fylkesmannen i Oslo og Akershus (2005) Kapittel 8.12

Historie 2

En gutt forteller at de ansatte sjikanerte ham foran de andre barna fordi han var sengevæter. Han sier at han var redd for å sovne om kvelden, dette fordi han var redd for å tisse på seg. Han forteller at han allierte seg med en annen gutt som bodde der som hadde det samme problemet. Blant annet vekket de hverandre på natten, de la plastikk på sengen og lignende.

3.3.10 Barnehjem 16²⁹

Historie 1

Seks av de tolv guttene som bodde på institusjonen etter 1954, har fortalt at de ble utsatt for seksuelle overgrep fra institusjonens ansatte. Tre av guttene forteller at noen av de eldre guttene forgrep seg seksuelt mot de yngre guttene. Overgrepene skjedde på toalettene eller på soverommet. Noen av overgrepene som beskrives er av grov karakter.

En ansatt som jobbet på institusjonen i perioden 1953–1973, sier at hun ikke kan tenke seg at det foregikk seksuelle overgrep på institusjonen, verken av ansatte eller mellom guttene. En lærer som jobbet på skolen fra 1957 til 1961, sier at det er helt uforståelig for ham at det skulle ha forekommet seksuelle overgrep fra ansatte mot elevene.

En annen lærer som jobbet der et år, forteller at han hørte at de eldre guttene kunne misbruke de yngre seksuelt. Han hørte ikke noe om misbruk fra de voksne, men sier at det absolutt var mulig at slikt kunne skje. Han forteller at noen av guttene fortalte ham at de hadde blitt «tuklet» med av noen voksne menn utenfra. Læreren anmeldte forholdet til politiet, og ble med til politistasjonen hvor noen av guttene ble avhørt. Han vet ikke hvordan det gikk med saken.

Historie 2

Flere av guttene forteller at de fikk lite eller ingen følelsesmessig omsorg fra de ansatte mens de bodde på institusjonen. Det er særlig guttene som bodde på institusjonen på 1950-tallet som framhever at det var et strengt regime. Det ble lagt vekt på orden og disiplin. Fire av guttene forteller at de ikke hadde noen voksne å forholde seg til når de trengte det, og at de ansatte ikke brydde seg om dem. En av guttene sier han følte at de ansatte så på guttene som søppel.

Historie 3

Ni av guttene forteller om fysiske avstraffelser i form av juling, spark, ørefik og slag med lærreim, belte, nøkkelknippe og pekestokk. Flere av guttene nevner én mannlig ansatt som en av dem som hyppigst utøvde fysiske avstraffelser. Flere av guttene har fortalt at innelåsing i et

---

²⁹ Granskingsutvalget oppnevnt av Fylkesmannen i Oslo og Akershus (2005) Kapittel 10.1

rom i kjelleren eller i et bøttekott var vanlige straffemetoder. Flere av guttene har også fortalt om trusler om å bli slått. En gutt forteller at redselen og usikkerheten på grunn av truslene om juling, preget ham slik at han sov dårlig om natten.

3.4 Fra NOU 2004:23 Barnehjem og spesialskoler under lupen

I oppsummeringen av utredningen sies det at den omsorgssvikt som har vært på mange av disse institusjonene i en stor grad har bestått i en generell mangel på ivaretagelse av barns behov for mat og klær, for stimulering, helsetilsyn, trygghet, nærhet og varme. Mange av barna opplevde ikke at noen brydde seg om dem og var glade i dem.

Mange av barna ble også utsatt for direkte overgrep som innebar alvorlige fysiske, psykiske og/eller seksuelle krenkelser. De fysiske overgrepene beskrives som en undertrykkende og straffeorientert praksis med bruk av ulike former for smerte og fryktframkallende krenkelser i tillegg til vold. Det ble også brukt ulike former for frihetsberøvelse. Desstuten ser man en gjennomgående mangel på beskyttelse av de yngre barna, som kunne utsettes for mange former for overgrep fra de eldre.

En gutt mener at det at han hadde tysk far var grunnen til at han kom til et privat hjem, eid av Frelsesarmeen. De tok mot krigsbarn og barn som var tilbakestående eller åndssvake. Fra dette hjemmet ble ingen barn adoptert. Å være på dette hjemmet var det samme som å bli satt på legd, mener han. ”Jeg var i min egen konsentrasjonsleir,” er hans opplevelse. Andre opplevde også at det heftet noe spesielt ved dem som krigsbarn, at de derfor skulle straffes og fortelles hvor lite de var verdt. Gutten er ikke i tvil om at han ble spesielt brutalt behandlet på barnehjemmet fordi han var ”tyskerunge”.

En annen gutt husker at det var mer juling enn mat på barnehjemmet. Personalet ventet også i det lengste med å tilkalle lege når han var syk.

I dag opplever flere av informantene at oppveksten på barnehjemmet er blitt den tyngste børa de bærer med seg i livet. Mishandlingen han opplevde, sitter i kroppen bestandig, sier en gutt: ”Alt kommer tilbake igjen sann det var, du ser bilder for deg hele tida. Mange ganger når jeg legger meg til å sove, da kommer jævelskapet fram.” Det er helt nødvendig å gjøre seg hard og ufølsom hvis en skal klare seg gjennom livet, sier han: ”Ser jeg tilbake og tenker på hvordan det var, er jeg fortapt.”

Undersøkelsene og utredningen konkluderte med at et stort antall barnehjemsbarn og spesialskoleelever ble utsatt for fysiske overgrep i form av straffemetoder som både var pedagogisk og etisk uholdbare, men som desstuen for en stor del var direkte lovstridige. Man kan si at et stort antall av barna kan antas å ha vært offer for ulike former for fysisk og psykisk mishandling.

4. Teori og forskning

4.1 Tilnærming

Som beskrevet innledningsvis, har flere granskingsrapporter vist at det var stort omfang av overgrep og omsorgssvikt overfor barn og ungdom på barneverninstitusjonene i Norge på 1950-tallet og framover. For å prøve å finne forklaringer på de spørsmålene jeg stilte innledningsvis har jeg valgt å bruke å bruke teori og forskning for å kunne belyse og analysere det som skjedde. Jeg håper at dette også skal kunne bidra til å lære av det som skjedde for å kunne hindre at slike ting skjer i dagens barneverninstitusjoner.

Jeg tror ikke at overgrep og krenkelser overfor mennesker som trenger omsorg noen gang har tatt slutt i Norge. Men det skjer antakelig på andre arenaer og i andre former. Dette vil jeg komme tilbake til helt avslutningsvis.

De granskinger som er gjennomført har i sine rapporter lagt fram konklusjoner og vurderinger av årsaker til det som har skjedd.

Disse kan kort oppsummeres i følgende punkter:

- Mangel på personale med adekvat kompetanse.
- Sammensetningen av de barn og unge som bodde på institusjonene.
- Mangelfullt utstyr, uhensiktsmessige bygninger/lokaler og økonomiske vansker.
- Belastningene på de som arbeidet på institusjonene. Lange arbeidsdager, lav bemanning og dårlig betaling.
- Den enkelte styrer har hatt stor betydning for forholdene på institusjonen.
- Autoritært oppdragelsessyn preget av den norske straffepedagogiske tradisjonen som historisk hadde gjort det legitimt å påføre barn smerte.
- Mangelfullt tilsyn fra de ansvarlige myndigheter.
- Institusjonenes lukkethet og uheldige institusjonskulturer som gikk på bekostning av barnas livskvalitet, omsorgsbehov og rettsikkerhet.

Det er noen temaer som peker seg ut i materialet og jeg har valgt å ta utgangspunkt i disse temaene og belyse disse med teori.

Det første temaet har også fått stor oppmerksomhet i granskingsrapportene. Det handler om hvordan døgninstitusjoner fungerer som system? Hvilke prosesser foregår i slike institusjoner og hvordan påvirkes forholdet mellom de som arbeider og de som bor i disse institusjonene?

Hvordan kan døgninstitusjonen som ramme være med på å forklare det som skjer innenfor institusjonens vegger mellom de mennesker som tilbringer sin tid der?

Mitt andre tema er hvordan det enkelte mennesket, den enkelte ansatte, som arbeidet i disse institusjonene kunne gjøre så mye vondt mot de barn og unge de var satt til å ta vare på. Granskingene har vist at det var store variasjoner fra institusjon til institusjon og fra tidsepoke til tidsepoke. Det har hatt stor betydning hvem som var styrer på institusjonen til enhver tid. Det er viktig for meg å belyse hva det er som gjør det mulig for voksne å handle slik overfor barn de skal ta vare på. Hvorfor handler mennesker ondt mot andre mennesker?

Mitt tredje tema er knyttet til det fenomen at jeg tror at mange visste om hva som foregikk på institusjonene, men svært få sa fra om dette. Er det mulig å forstå en slik unnfallenhet på noen måte?

Ut fra arbeidet med de andre temaene er det et siste tema som peker seg ut. Et gjennomgående element som muliggjør at mennesker begår overgrep overfor andre mennesker, er at ofrene oppfattes som mindre verdt enn de som utfører overgrepene. Er dette også et element som er knyttet til de barn og unge som bodde på barneverninstitusjonene? I NOU 2004:23 sies det at det er grunnlag for å hevde at velferdsstatens mekanismer for marginalisering og ekskludering i særlig grad rammet barn og unge under omsorg av barnevernet. Det er derfor nødvendig for meg å se på dette temaet i tillegg.

4.2 Valg av teori

To av granskingsrapportene har brukt Erving Goffmanns teorier for å belyse temaet institusjoner som system og det vil jeg også gjøre. Goffmann har i sin bok ”Anstalt og menneske”³⁰ beskrevet inngående det som kjennetegner det indre livet på det han kaller totale institusjoner. Goffman er utdannet sosiolog, og boka er skrevet ut fra hans forskningsarbeid på et sykehus i USA på midten av 50-tallet. Boka er fortsatt et av hovedverkene som har gitt en sosiologisk analyse av livet i totale institusjoner.

Mitt andre spørsmål er hvorfor mennesker begår systematiske overgrep og krenkelser overfor andre mennesker. Mye av det som finnes av analyser og teorier på dette området har sin bakgrunn i såkalt Holocaust-forskning. Forskning på hendelser og handlinger begått under

---

³⁰ E. Goffmann, Anstalt og menneske, (dansk utgave 1967)

annen verdenskrig eller som en følge av det som skjedde da. Jeg har valgt å bruke tre teoretikere som har dette utgangspunktet.

Sosiologen Zygmunt Bauman bygger sine teorier på analyse av Holocaust. Hans anliggende er at Holocaust ikke er et enkeltstående tilfelle av barbari, men er knyttet til hvordan hele samfunnet fungerer. Han har teorier om sosiale og rammemessige forutsetninger for onde handlinger som jeg ønsker å se på i forhold til barneverninstitusjoner i den aktuelle tidsepoken. Er det som beskrives om barneverninstitusjonene enkelthendelser og enkeltpersoner, eller er det en del av en større sammenheng?

Kriminologen Nils Christie har forsket på norske fangevokteres atferd i norske fangeleire under annen verdenskrig. Han belyser både de rammemessige betingelsene for onde handlinger, og ser også på forskjellene mellom de fangevokterne som begikk mishandling og drap og de som ikke gjorde det. Jeg ønsker å se på om hans materiale har relevans for mitt materiale.

Stanley Milgram gjorde på begynnelsen av 60-tallet flere eksperimenter som hadde som mål å se på menneskers lydighet overfor autoriteter. Milgrams utgangspunkt var også Holocaust og det som skjedde i forbindelse med dette. I eksperimentet ble deltakerne instruert til å gi elektrisk støt til forsøkspersoner når de svarte galt på et spørsmål. Milgrams forskning mener jeg også kan bidra til å belyse mitt materiale.

Som nevnt var det mange som visste hva som foregikk på barneverninstitusjonene, men svært få sa fra den gangen og svært få har i ettertid innrømmet å ha visst noe. Jeg vil bruke teologen Dietrich Bonhoeffer for å belyse dette temaet. Tyske Dietrich Bonhoeffer satt i fangenskap i sitt eget land i lang tid før han ble henrettet rett før den tyske kapitulasjonen i 1945 og skrev hele tiden oppteget fra fengselet.

Mitt siste tema er som nevnt den differensiering som "til alle tider" har blitt gjort mellom de verdige og de uverdige i samfunnet, og behandlingen av og omsorgen for de uverdige. Jeg ønsker å se på om og hvordan barnehjemsbarna kan knyttes til dette fenomenet i det norske samfunnet.

For å se på den historiske utviklingen av at samfunnet har plassert mennesker i kategoriene verdige og uverdige trengende, bruker jeg Georges Midrè. Sosiologen Georges Midrè har i

boka: Bot, bedring eller brød, sett på hvordan det norske samfunnet gjennom historien har differensiert mellom verdige og uverdige trengende. Han viser også hvordan ytelser og institusjoner er bygget opp rundt denne bedømmingen av menneskers verd.

Jeg bruker danske Birgit Kirkebæk for å belyse behandlingen av de som ble vurdert som uverdige. Kirkebæk har en doktorgrad i spesialpedagogikk. Hun har både arbeidet med og forsket på behandlingen av disse gruppene i Danmark.

Jeg vil også bruke Kjersti Ericsson for å belyse temaet. Ericsson er psykolog av utdanning og har forsket både på barnevernet i Norge, på enkeltinstitusjoner og på ”tyskerbarna”.

4.3 Totale institusjoner

Det vi kaller sosiale institusjoner kan være mange typer virksomheter og steder, store og små enheter, både offentlige og private.

Heldøgnsinstitusjoner, slik barneverninstitusjoner er, må sannsynligvis kunne klassifiseres som en form for totale institusjoner som de er beskrevet av Erving Goffmann³¹.

Goffman sier at enhver institusjon krever tid av de som er en del av institusjonen og vil alltid ha preg av en verden som til en viss grad er atskilt fra utenverdenen. Enhver institusjon innehar det han kaller ”favnende” eller ”altomfattende” egenskaper³².

I totale institusjoner får disse favnende egenskapene en totalitær karakter. Totale institusjoner har innebygde rammer mot sosialt samspill og omgang med verden utenfor institusjonen.

Disse rammene innebærer for eksempel restriksjoner for å komme og gå, ofte konkretisert i form av låste dører, fysiske barrierer osv. Goffmann definerer totale institusjoner som en byråkratisk organisasjon som ordner og holder kontroll over gruppens behov og livsførsel. Slik vil også organisasjonen i seg selv forme en særegen kultur som gir institusjonen et bestemt preg, som vi ofte omtaler som for eksempel fengselskultur, sykehuskultur eller internatskolekultur.

Det beskrives totale institusjoner for fem ulike grupper mennesker:

for de harmløse og hjelpeløse

for de som ikke kan klare seg selv og dessuten er en fare for samfunnet

for de som samfunnet skal beskyttes mot

for å løse samfunnsmessige oppgaver (for eksempel militæret)

for å gi mulighet for tilbaketrekking fra samfunnet (for eksempel klostre)

---

³¹ E. Goffmann, Anstalt og menneske, (dansk utgave 1967)

³² Ibid, s 11

I en total institusjon lever menneskene mer eller mindre hele sitt liv innenfor institusjonen. I denne rammen foregår søvn, måltider, fritidsliv og også ofte arbeid/skole. Alle disse aktivitetene foregår sammen med de andre som bor på institusjonen. Mye av det som tilhører vårt privatliv, som for de fleste av oss foregår i enerom eller sammen med nærmeste familie, foregår i totale institusjoner sammen med andre mennesker.

Den totale institusjonen kjennetegnes også av at alle aktiviteter er strengt skjematisert. Alt foregår til bestemte tider og bare da. Og disse rutinene håndheves av personalet.

Goffman mener at den mest betegnende karakteristikk av en total institusjon er ”ivaretagelsen af mange menneskelige behov gjennom en bureaukratisk organisering av store menneskegrupper, ganske uansett om denne socialorganisatoriske metode i det foreliggende tilfelle er nødvendig eller ikke, for slet ikke at sige effektiv”³³. Man har funnet ut at en slik måte å organisere et samfunnsmessig problem eller oppgave på er praktisk for samfunnet, og prinsippet for organisering er helt overordnet den faktiske nytten og effektiviteten av denne type organisasjoner i det enkelte tilfellet.

I de totale institusjonene er det to typer mennesker: de ansatte, personalet; og de ”innsatte”, pasientene/klientene. Det er et stort gap mellom disse to gruppene. Personalet lever som regel bare en del av sitt liv på institusjonen og har et annet liv utenfor. Det er også et hierarkisk skille mellom gruppene. De ansatte, sier Goffmann: ”har en tilbøyelighet til at føle sig høyerestående og retfærdige”³⁴. De som bor på institusjonen vil ofte føle seg mindreverdige og svakere. Det er de ansatte som legger premissene i institusjonslivet. De lager rutiner og regler og de er ansvarlige for gjennomføringen. De ansatte bestemmer og setter grensene og sanksjonene. Institusjonen er ”total” bare for ”de innsatte”. De to gruppene lever side om side i sine egne sosiale og kulturelle verdener.

Andre karakteristiske trekk ved totale institusjoner er at ”de innsatte” får lite informasjon om det som angår dem. Dessuten er det som regel en manglende integrering av ”de innsatte” i samfunnet på grunn av deres avsondring fra familie og nettverk.

Goffman beskriver flere krenkende prosesser som foregår i totale institusjoner.

Det ene kaller han krenkelsesprosessen. Det er ikke uvanlig at ”de innsatte” blir fratatt alle personlige eiendeler og klær når de flytter til institusjonen. Når dette skjer blir deres integritet

---

³³ Ibid, s 13

³⁴ Ibid, s 14

sterkt krenket. De mister innflytelse over rutiner og innarbeidede vaner, alt foregår etter et fastlagt program. De bor og spiser sammen med andre og har kanskje ikke noe sted han/hun kan oppbevare personlige eiendeler. På denne måten fratras den som bor i institusjonen sin identitet og selvbestemmelse. Goffman mener at det krenkende i dette ikke nødvendigvis er tilsiktet, men allikevel systematisk gjennomført.

Goffman snakker om en annen prosess som han kaller privilegiesystemet. Etter at ”den innsatte” har blitt utsatt for krenkelsesprosessen skal han/hun bygges opp igjen i ”institusjonens bilde”. Med utgangspunkt i regler og rutiner foregår det belønninger for de som overholder reglene og avstraffelser for de som bryter reglene. Og straffen for å bryte reglene, sier Goffman, er ofte strengere enn noe av det ”de innsatte” har vært utsatt for utenfor institusjonen. De som tilpasser seg systemet ved å utvise den ønskete atferd, vil få belønninger ofte i form av privilegier. Mens de som viser uønsket atferd blir straffet.

I sin analyse trekker Goffman fram elementer han mener finnes i enhver form for institusjon hvor noen mennesker bor og noen arbeider. Kort oppsummert er disse elementene:

- Forskjellen på de som lever hele sitt liv i institusjonen og de som bare arbeider der
- Tendensen til at de ansatte føler seg mer verdt, litt høyerestående, mens de innsatte føler seg mindre verd
- Krenkelsesprosessen
- Privilegiesystemet

4.4 Mennesker som begår onde handlinger

Det materialet jeg bruker omhandler i all hovedsak historier om overgrep og omsorgssvikt på barneverninstitusjoner i perioden fra 1953 og utover.

Mitt fokus er å forsøke å finne ut noe om hvorfor de ansatte har gjort så mye vondt mot barn og ungdom. Hvordan kan de som var satt til å ta vare på andre som trengte omsorg og hjelp i stedet krenke og gjøre vondt?

4.4.1 Zygmunt Baumans teorier

Sosiologen Zygmunt Bauman mener at utøvde grusomheter i større grad er knyttet til den sosiale og rammemessige sammenhengen enn til personlighetsfaktorer hos det enkelte

menneske. Han hevder at det er enkelte betingelser som ofte er til stede når systematiske overgrep skjer.³⁵

For det første er det nødvendig at det skapes avstand mellom overgriper og offer. Selv om det er en fysisk nærhet må det være en psykologisk avstand. Man må ha brutt den relasjonen som kan skape emosjonelle bånd. Det må skapes en forskjell mellom deg og meg, oss og de andre. Hvis man nærmer seg det andre mennesket står man ”i fare for” å se dette mennesket og dets smerte og derved vegre seg mot å begå grusomheter. Jo lenger den sosiale avstanden til den andre er jo lettere er det å påføre den andre smerte.

Baumann er opptatt av at noe av det som preger det postmoderne samfunnet er en ”frihet” som innebærer en distansering og en mangel på forpliktethet – en likegyldighet. Han mener at i den postmoderne friheten har vi gitt avkalt på trygghetens kollektive forpliktelse.³⁶ Når noen så trenger hjelp blir avhengigheten påtvunget. Jeg oppfatter det sånn at Baumann mener at dette øker forskjellen mellom de ”frie” og de ”avhengige” og derved også annerledesheten. Dette legger igjen grunnlaget for den assymetriske maktrelasjonen mellom den som trenger hjelp og det hjelpende samfunnet.

Det er tre samfunnsmessige betingelser som hvis de er til stede vil kunne fjerne menneskets hemninger mot vold, sier Baumann. For det første må volden være autorisert fra offisielt hold. Dernest må avgjørelser om bruk av vold ha blitt rutine. Dessuten er det nødvendig at voldens ofre blir det han kaller avhumanisert, gjort til mindreverdige mennesker, gjennom ideologisk indoktrinering³⁷.

4.4.2 Nils Christies undersøkelse om norske fangevoktere under annen verdenskrig

Sosiolog Nils Christie gjorde i 1952 en undersøkelse hvor han sammenlignet fangevoktere i tyske konsentrasjonsleire med norske fangevoktere i de såkalte serberleirene for serbiske krigsfanger i Norge under annen verdenskrig³⁸.

Christies hentet sitt materiale fra Nürnbergrettsaken, dagbøker og intervjuer fra norske fanger i konsentrasjonsleire, de norske rettssakene mot fangevokterne i Norge og intervjuer med noen få gjenlevende jugoslaviske fanger. Studien tok for seg både fangene og deres voktere.

---

³⁵ A. J. Vetlesen og P. Nortvedt, *Følelser og moral* (2000), s 191

³⁶ B.Sætersdal og K. Heggen, *I den beste hensikt* (2004), s 21

³⁷ A. J. Vetlesen og P. Nortvedt, *Følelser og moral* (2000), s 193

³⁸ N. Christie, *Fangevoktere i konsentrasjonsleire* (1972)

Christie fant ut at mennesker som blir plassert i konsentrasjonsleire som regel endrer sitt atferdsmønster dramatisk. Det atferdsmønster de har hatt i et normalt liv bryter helt sammen og de tilegner seg nye atferdsmønstre. Sult og ekstrem nød fører til, sier Christie, en primitivisering av mennesket³⁹.

Christie skilte de tyske konsentrasjonsleirene i "vanlige" konsentrasjonsleire og rene tilintetgjørelsesleire som Auswich. Serberleirene i Norge viste seg å kunne sidestilles med de tyske tilintetgjørelsesleirene på alle områder⁴⁰. Blant annet var dødeligheten like stor i de norske leirene som i tilintetgjørelsesleirene mens dødeligheten i de "vanlige" konsentrasjonsleirene var mye lavere.

Ikke alle de norske fangevokterne deltok i mishandling av og drap på serbiske krigsfanger. Christie så etter forskjeller mellom de fangevokterne som ikke deltok mishandling og drap på fangene og de som gjorde det.

Det kom fram noen felles trekk for de fangevokterne som deltok i mishandling og drap. For det første manglet disse vokterne totalt forståelse for at det skjer endringer i atferd hos mennesker som blir plassert i en slik leir med alt dette innebærer for deres liv. Denne mangelen på forståelse påvirket deres innstilling til de serbiske fangene. De ga et udifferensiert og unyansert bilde av serberne. Christie mener dette skyldes at det hadde lite kontakt med dem. De ga en beskrivelse av serberne som i liten grad tydet på noen form for identifisering med dem. De ga uttrykk for at de oppfattet serberne som mindreverdige mennesker, nærmest som dyr. En del av fangevokterne i denne gruppa var også rett og slett redde.

Beskrivelsen av fangene var ulik fra de som deltok i mishandling og drap og fra de som ikke deltok i dette. De som ikke deltok i mishandling og drap beskrev fangene som enkeltmennesker de kjente. Gjennom samtaler med fangene hadde de fått vite navnet deres og private ting om deres liv før fangenskapet. De så på fangene som medmennesker og viste også en forståelse for fangenes situasjon.

Christie fant også andre forskjeller på de to gruppene fangevokterne. De som deltok i mishandling var yngre enn de andre. De hadde i oppvekst og bakgrunn opplevd det Christie kaller frustrerende situasjoner, en del av dem hadde for eksempel vært plassert av vergerådet. De oppfattet også sjøl sin bakgrunn som mer "frustrerende" enn de andres.

---

³⁹ Ibid, s 169

⁴⁰ Ibid, s 168

De norske fangevokterne hadde vært utsatt for en sterk ideologisk påvirkning og press. Både mens de var i fangeleirene og tidligere i sin tid som norske nazister.

Christie snakker om det vi i dag ville kalle felles prosesser. Sult og nød, undertrykking og overgrep førte til at fangene gikk inn i en primitiviseringsprosess. Dette påvirket fangevokternes atferd og holdninger. Og gjennom det at fangevokterne også levde under svært kummerlige forhold gikk disse inn i en tilsvarende prosess.

I dag er det anerkjent at hjelpere og hjelpetrengende ofte går inn i felles prosesser når det gjelder holdningen til problemene og behandlingen for eksempel i forhold til behandlingsoptimisme/pessimisme.

Christie sier at en sosial situasjon kan drive mennesker over i helt andre typer atferd. Han sier det så sterkt at den sosiale situasjonen kan drive mennesker over i en hvilken som helst type atferd. Den felles sosiale situasjonen for voktere og fanger i serberleirene la grunnlaget for den endrete atferd man kunne se hos alle aktørene.

Når Christie sammenlignet de norske fangevokterne som deltok i mishandling og drap med de tyske SS-soldatene i konsentrasjonsleire, så kunne han ikke se noen forskjell på disse to gruppene.

Christies konklusjon er at ”I samme situasjon – deri innbefattet ideologisk bakgrunn – ville utførelse av mishandling og drap være like naturlig som unnlattelse av slik atferd, for tilsvarende aldersklasser på samme sosiale nivå.”⁴¹

Jeg oppfatter at Christie mener at grunnlaget for at en del av fangevokterne mishandlet og drepte fanger lå i tre elementer. For det første var vokterne utsatt for massiv ideologisk påvirkning og de hadde i oppdrag å få fangene til å jobbe for en hver pris. Dessuten førte selve oppholdet i leiren under svært kummerlige forhold for alle til en primitivisering av både fanger og voktere. For det tredje framhever Christie at en del av vokterne hadde en stor distanse til fangene og så på dem som mindreverdige.

Når jeg ser på Christies vurderinger i forhold til Goffmanns teorier om totale institusjoner finner jeg klare paralleller. En fangeleir må sees på som en variant av en total institusjon. Krenkelsesprosessen er satt i fast system i en fangeleir hvor fangene blir fratatt alt som betyr noe for opprettholdelse av identitet og selvfølelse. De blir fratatt all kontroll over egne

---

⁴¹ Ibid, s 169

livsbetingelser. Jeg vil vel også si at i en fangeleir av denne typen ”ligger det i kortene” at fangene er mindre verdt en deres voktere. I de norske fangeleirene ble det visstnok sagt at fangene hadde en kriminell bakgrunn fra Jugoslavia, mens sannheten var at de var krigsfanger på samme måte som nordmenn som satt i tysk fangenskap på samme tid. De rykter som verserte om dette var altså med på å forsterke synet på fangene som mindreverdige. Christies undersøkelse støtter også opp om Baumanns teorier. Fangevokterne var autorisert til å utøve ekstrem disiplin for å få fangene til å yte mest mulig. Volden hadde blitt en rutine for de som utøvde den. Dessuten viser undersøkelsen at de som utøvde volden så på fangene som mindreverdige mennesker, nærmest som dyr. Fangene ble avhumanisert. Det var stor avstand mellom voldsutøver og offer.

4.4.3 Stanley Milgrams studie på 60-tallet

I begynnelsen av 60-årene gjennomførte psykolog Stanley Milgram et etter hvert klassisk eksperiment som nevnes i de fleste bøker om dette emnet.⁴² Milgram ville prøve ut menneskers tendens til å være lydige i forhold til autoriteter. Han ønsket å se på hva som eventuelt ville gjøre at mennesker i gitte situasjoner utfører handlinger de ikke ville begått på egenhånd.

Eksperimentet gikk ut på å la forsøkspersoner utsette ”elever” for elektrisk støt.

Forsøkspersonene var ”alminnelige” mennesker med ulik bakgrunn. ”Elevene” skulle svare på enkle oppgaver og hvis de svarte galt skulle forsøkspersonene gi dem elektrisk støt.

Forsøkspersonene fikk vite at man skulle se om dette økte læringen hos ”elevene”. De elektriske støtene økte i styrke etter hvert som ”elevene” svarte galt. ”Elevene” fikk i virkeligheten ikke elektriske støt, men var instruert til å simulere at de gjorde det.

Forsøkspersonene fikk løpende instruksjoner om de elektriske støtene og etter hvert ble de instruert til å gi elektriske støt av en slik styrke at de faktisk ville drept det mennesket som fikk støtet. Dette trinnet var merket med ”Danger Severe Shock”.

Ordrene om hva de skulle gjøre og oppmuntring til å gjøre det, ble gitt av en autoritet, en professor i hvit frakk.

Eksperimentet ble utført på ulike måter og fikk da også ulike resultater. Av de som verken så eller hørte ”elevene” var det nærmest ingen som ikke adlød instruksjonen fra forsøkslederen. Når forsøkspersonene både kunne se og høre ”offeret” viste det seg at 26 av 40 var villige til å påføre ”elevene” det sterkeste elektriske støtet, til tross for at ”elevene” protesterte voldsomt

---

⁴² B.Sætersdal og K. Heggen, I den beste hensikt (2004), s 39 og L. F. H. Svendsen, Ondskapens filosofi (2001), s 170

og ”ble brakt til taushet” av støtene. Resultatene varierte også med hvor aktiv forsøkspersonene egen deltakelse i forsøket var, for eksempel om forsøkspersonene selv måtte plassere ”elevens” hånd på den platen som ga støtet.

Det beskrives hvordan forsøkspersonene forholdt seg ulikt når de gjennomførte eksperimentet. Det ble observert atferd hos forsøkspersonene som det å snakke høyt for å overdøve ”elevene”, snu seg bort for å ikke se dem, bortforklare smertene ved de elektriske støtene og å hevde at ”elevene” var så dumme at de fortjente støtene.

Forsøkspersonene som deltok i eksperimentet underkastet seg i stor grad en autoritet som fortalte dem hva de skulle gjøre. For mange av forsøkspersonene var lydigheten overfor autoriteten overordnet det at de påførte ”eleven” smerte. De begikk en ond handling overfor et medmenneske. Det beskrives hvordan de forsøkte å distansere seg fra sine egne handlinger på ulikt vis.

En del av forsøkspersonene opponerte mot autoriteten og avbrøt eksperimentet. En av dem som avbrøt eksperimentet på et relativt tidlig stadium, begrunnet dette med en lojalitet overfor sitt ”offer”, og at denne lojaliteten var overordnet en ordre fra den autoritet professoren representerte.

Milgrams studier tolkes på ulike måter. Det som er viktig for meg i studien er at den til en viss grad viser at helt vanlig mennesker i en gitt situasjon faktisk kan gjøre ondt mot et annet menneske bare ved å delta i et forskningsprosjekt.

Kristin Heggen sier at studien viser at en person ikke behøver å ha ondskap som motiv, men at ondskap allikevel kan bli en konsekvens⁴³.

Millgrams studie viser på samme måte som Christies undersøkelse og Baumanns teorier, at legitimeringen av handlinger som fører til at et annet menneske får det vondt er avgjørende for hvordan et menneske handler i slike situasjoner. Den bekrefter også at nærheten til forsøkspersonene har en betydning for utøving av vold. Man ser også i denne studien hvordan forsøkspersonene på ulikt vis forsøkte å distansere seg fra resultatene av deres handlinger gjennom for eksempel å ”avhumanisere” forsøkspersonene.

4.5 Ondskap og dumhet

Den tyske presten Dietrich Bonhoeffer satt i fangenskap i sitt eget land i lang tid før han ble henrettet rett før den tyske kapitulasjonen i 1945. I hans opptegnelser er det et avsnitt som

---

⁴³ B.Sætersdal og K. Heggen, I den beste hensikt (2004), s 39

heter ”Om dumhet”⁴⁴. Bonhoeffer fikk lov til å skrive sine daglige opptegnelser fra fengselet og sende dem som brev til familie og venner. Han skriver om sitt daglige liv i fengselet, han skriver mye om teologiske spørsmål og han skriver om det som skjer i Tyskland, om enn noe kamouflert som i dette avsnittet.

Bonhoeffer sier at kanskje er dumheten ”farligere for det gode” enn ondskapen. Dumheten er farligere fordi den dumme ikke ser det onde. Han ser det tvert i mot som det eneste riktige.

Den dumme har et totalt ukritisk forhold til det som skjer.

Han snakker ikke om en ren intellektuell dumhet, men han kaller det en menneskelig defekt som han mente var mer et sosiologisk enn et psykologisk problem. Mennesker i gitte situasjonen blir ”gjort” dumme – lar seg fordumme. De dumme mener de gjør det riktige, de kan ikke diskuteres med eller overbevises av argumenter.

Bonhoeffer sier at sterk ytre maktutfoldelse kan gjøre mennesker dumme. Menneskene er ikke født dumme, men blir det gjennom andre menneskers makt, politisk eller religiøst. Han sier at den overveldende makten tar fra menneskenes deres selvstendighet. Mennesket, sier

Bonhoeffer, ”blir gjort til et viljeløst instrument på den måten er han i stand til alt mulig ondt og er samtidig ute av stand til å erkjenne det som ondt”.

Bonhoeffer sier at maktøvelsen berøver mennesket dets indre selvstendighet. De har ikke lenger noen selvstendig holdning til det de ser rundt seg. Jeg oppfatter det slik at Bonhoeffer snakker både om mennesker som begår onde handlinger fordi de er ”forblindet” og gjort til et ”viljeløst instrument”. Og han snakker om alle de som er feige og uselvstedige, som tror på alt makthaverne sier og gjør og som ikke kan overbevises med argumenter fordi de vil han bare møte med slagord og paroler.

Han mener at denne formen for dumhet bare kan overvinnes gjennom frigjøring av den dumme. Den dumme vil aldri kunne la seg overbevise. Han mener at en ytre frigjøring fra maktutfoldelsen er nødvendig før mennesket kan oppleve en indre frigjøring fra det som gjør ham dum.

Bonhoeffer avgrenser seg til slutt mot det synet at de fleste mennesker i grunnen er dumme, at ”folket” er dumt. Han mener at dette er avhengig av om makthaverne har nytte av menneskenes dumhet.

Bonhoeffer bruker ordet dum om mennesker som begår onde handlinger mot andre mennesker. En annen mer vanlig måte å uttrykke det på er at menneskene har blitt blinde for

---

⁴⁴ D. Bonhoeffer, *Motstand og hengivelse* (2000), s 32

konsekvensene av sine handlinger. Dumheten blir til gjennom ideologisk indoktrinering og undertrykking.

Jeg ser også her en parallell til Christie og Baumann. Menneskene gjør ikke onde handlinger mot andre mennesker fordi de er onde i seg selv. Det gjør det fordi de er bedt om å gjøre det, de er blitt autorisert til det. Det er blitt overbevist om at de gjør det rette, at å følge ordre er den fremste moralske regel, de har lært at de mennesker som det utøves vold overfor er mindreverdige mennesker, nærmest dyr. Så dumme er de.

4.6 De mindreverdige

Til alle tider har man i det norske (og andre) samfunn skilt hjelpetrequende mennesker i kategoriene verdige og uverdige trengende. Man har forsøkt å begrense det ansvar samfunnet har hatt.

4.6.1 Samfunnets arbeid med å skille de verdige fra de uverdige

Georges Midré har sett på hvordan det norske samfunnet historisk har forsøkt å skille de uverdige trengende fra de verdige⁴⁵.

Frostatingsloven fra 1100-tallet ga en anerkjennelse for at enkelte samfunnsmedlemmer ikke var i stand til å klare seg sjøl, og derfor var avhengig av hjelp fra samfunnet utover det familie og slekt kunne bidra med. For å klare å skille ut hvem som hadde moralsk krav på hjelp fra samfunnet ble det spesifisert hvem som ikke hadde det. Man spesifiserte hvilke mennesker man mente burde være i stand til å klare seg alene eller ved hjelp fra familie. De som på 1100-tallet ikke hadde rett til hjelp var de som var friske og arbeidsutvillige, som er ”heilir oc vilia vinna”⁴⁶.

De som etter loven ble anerkjent som verdige til å få hjelp fra samfunnet, hadde moralsk rett til å be om almisser, til å tigge og betle. De velstående hadde på sin side en almen moralsk plikt til å gi almisser, til å hjelpe. Samfunnets første plikt var å hjelpe disse gruppene.

Det ble lagt mye arbeid i å forsøke å skille mellom de som gjennom loven hadde rett til å tigge og de som ikke hadde det. Man endte med å si at de som aktivt hadde forsøkt å få seg arbeid tilhørte de verdige trengende. De hadde vist at de ønsket å klare seg selv, selv om de ikke lyktes i dette. De som ikke ble funnet verdige ble ”fritt vilt”. ”Hvem som helst kunne

---

⁴⁵ G.Midré, Bot, bedring eller brød? (1990)

⁴⁶ Ibid, s 11

fengsle den arbeidsu villige, friske tiggeren og gjøre ham til trell om ikke slekten kunne samle tre merker for å få ham ut⁴⁷.

Dette arbeidet var begynnelsen på det vi senere gjennom århundrene kan se som skillet mellom de verdige og utverdige trengende i samfunnet. Midré hevder at selv i den moderne norske velferdsstaten har noen av disse sentrale prinsippene for å trekke skille mellom legitime og illegitime krav overlevd. Et eksempel på dette kan vi se i det prinsippet som kalles ”arbeidslinja”. Arbeidslinja ble tatt i bruk tidlig på 1900-tallet i Sverige og innebar et krav om å demonstrere arbeidsvillighet for å få rett til økonomisk hjelp. Den ble brukt for å tvinge folk inn i nødsarbeid. Den ideologiske bakgrunnen var et negativt syn på arbeid, sier Midré. Innstrammingen kom fordi de økonomisk og politisk styrende klassene var overbevist om at mange mennesker foretrakk å være fri fra å arbeide. Det samme skjedde i Norge og ble satt i system etter hvert som det ble innført ulike stønadsordninger. Fra at det ble satset på å få de som av ulike grunner ikke klarte å få seg jobb, ble arbeidslinja brukt når man strammet inn og laget regler for dette.

Midré sier at uansett om retten til en velferdsordning fra samfunnet side har dreid seg om retten til å tigge, retten til fattighjelp eller retten til ytelser fra folketrygden, så har avgrensningene dreid seg om tre dimensjoner. Det ene dimensjonen som er nevnt over er den moralske holdningen hos det enkelte menneske som trenger hjelp. Hvis man har gjort alt som står i ens makt for å kunne klare seg selv, vil man kunne påberope seg en moralsk rett til hjelp fra fellesskapet.

Den andre dimensjonen dreier seg om de hjelpetrengende har gode nok evner eller personlige ressurser til å klare seg selv. Enkelte ressurser har alltid vært akseptert, som skader, sykdommer og høy alder, mens andre har ikke vært akseptert.

Det tredje dimensjonen dreier seg om det Midré kaller markedet. I tider med stor arbeidsløshet er arbeidsløshet i seg selv en mer legitim grunn for å få hjelp fra det offentlige.

Grovt sett kan man si at der problemet oppfattes som moralsk svikt hos det mennesket eller den familien som trenger hjelp, oppfattes problemet som privat, og de det gjelder vurderes til ikke å ha noe moralsk krav om hjelp fra samfunnet.

---

⁴⁷ Ibid, s 12

4.6.2 Behandlingen av de mindreverdige

Samfunnet har gjennom tidene hatt ulike måter å behandle de som ble vurdert som uverdige på. Begrunnelser for ulike tiltak har vært beskyttelse av samfunnet, beskyttelse av dem selv mot seg selv, eller tilpasning til samfunnet.

Målene for ulike tiltak har vært knyttet til disse begrunnelsene, isolering fra samfunnet eller tilpasning til samfunnet.

Det mest ekstreme var å kvitte seg med de uverdige og uønskede individene og deres gener. Dette ble da også gjort i stor utstrekning i Tyskland i perioden 1933 til 1945 og rammet jøder, sigøynere, homofile, psykisk utviklingshemmede og andre grupper. Begrunnelsen for dette var nettopp disse gruppenes mindreverd og hvor viktig det var å beskytte den ariske rase mot dem.

Man kan sette de ulike måtene å behandle der uverdige på i tre kategorier:

- På ulike måter hindre spredning av de uverdiges uønskede gener
- Isolasjon og internering
- Straff, disiplinering og oppdragelse

Metodene har vært alt fra total isolering fra omverdenen i dertil egnede institusjoner til ulike former for disiplinerings- og oppdragelsesanstalter. For barns del har det i hovedsak, og alltid etter 1953, betydd plassering i mer omsorgspregete institusjoner.

Det har vært utviklet teorier og metoder til for å kunne vurdere av hvem som tilhørte hvilken kategori.

Teoretiske og ideologiske begrunnelser

Birgit Kirkebæk har beskrevet rådende naturvitenskapelige teorier om arv og degenerasjon fra 1800-tallet og utover⁴⁸. Felles for teoriene var noe man kalte arvelig degenerasjon. De degenererte trekkene ble nedarvet fra generasjon til generasjon og kunne ikke unnvikes. For hver generasjon ble de mer avvikende inntil man i fjerde generasjon ville bli idioter og slekten ville dø ut. Arveanleggene kunne bli påvirket gjennom overdreven bruk av alkohol, morfin, med mer.⁴⁹, men slekten kunne bli sunnere hvis den ble blandet opp med sunne mennesker.

---

⁴⁸ Barbro Sætersdal og Kristin Heggen, I den beste hensikt (2002), s 131

⁴⁹ Ibid, s 131

Mendels arvelover avløste denne teorien rundt 1900, og hadde det syn at en degenerert slekt var ”dømt”, og den kunne til og med smitte sunne slekter.

Disse teoriene ble trodd på og var alment akseptert både av vitenskapen og ledende politikere.

Et eksempel på en slik teori er den oppfatningen som hersket, også i fagkretser, i Norge etter annen verdenskrig om at barn av norske kvinner og tyske soldater var åndssvake og derfor måtte settes bort. Ledende psykiatere postulerte at det var en sammenheng mellom lettere åndssvakhet og svik og forræderi under krigen. Dette resulterte faktisk i at utbygging av åndssvakeomsorgen fikk høyesteten prioritet⁵⁰.

Slike teorier har lagt grunnlaget for at samfunnet på ulike måter har valgt bort og utelukket en del mennesker. Det har vært det vitenskapelige grunnlaget for å befeste en rangering av mennesker og en forestilling at noen mennesker er mindreverdige. Man har etablert en almen oppfatning som hva som er det normale, det riktige, det sunne, og at det bare er vi som defineres inn i denne gruppa som skal ha fulle rettigheter i samfunnet.

Hindre spredning av uønskede gener

En måte å hindre spredning av uønskede gener er å sørge for at de mennesker som ble vurdert til å inneha disse ikke fikk barn som kunne arve egenskapene. Kirkebæk viser til steriliseringslovgivningen i Norden som uttrykk for nettopp dette – noen gener var ikke verdige til å bli reprodusert, eller de var likefram farlige å få reprodusert. Man skulle ”redde det siviliserte samfunn fra å gå til grunne ved å hindre produksjon av mindreverdige og belastede samfunnsborgere”⁵¹.

Det ble i 1934 vedtatt en lov om sterilisering i Norge som, med et avbrudd av en egen lov under krigen, gjaldt fram til 1977. Loven hadde en bestemmelse i § 4 om at seksualinngrep kunne foretas på sinnsyke og personer med mangelfullt utviklede sjelsevner ”når det ikke er håp om helbredelse eller vesentlig bedring og det var grunn til å anta at vedkommende ikke vil bli i stand til ved eget arbeide og sørge for sig og sitt avkom, eller at en sykelig sjelstilstand eller en betydelig legemlig mangel ville bli overført på avkom, eller at han på grunn av abnorm kjønnsdrift vil begå sedelighetsforbrytelser”.⁵²

---

⁵⁰ Vedlegg 2 til NOU 2004:23, Eva Simonsen, Krigsbarn og barnevern (2004)

⁵¹ Barbro Sætersdal og Kristin Heggen, I den beste hensikt (2002), s 137

⁵² Kjersti Ericsson, Drift og dyd (1997), s 59

I diskusjonen før loven ble vedtatt ble det påpekt at en slik lov var nødvendig også av rasehygieniske grunner for å hindre at mindreverdige individer brakte sine sykelige anlegg videre. Gjennom loven mente man å kunne uskadeliggjøre sinnssyke og åndssvake sedelighetsforbrytere og hindre åndssvake å formere seg⁵³.

Et viktig argument for loven var behovet for å sterilisere tater. Det ble vurdert som mye billigere å sterilisere taterne enn å måtte internere kvinner og menn hver for seg. Etter at loven var vedtatt ble sterilisering av tater begrunnet med deres lave intelligens.

Kjersti Ericsson forteller at sterilisering av jentene som bodde på Bjerketun⁵⁴ ikke var uvanlig. Hun siterer et brev fra en representant fra barnevernemnda til sosialkuratoren: ”Ville så gjerne pratet med deg om Anja. Hun er og blir vårt smertensbarn. Hun blir aldri voksen og kan stifte eget hjem. Det er en ting en skulle ha gjort, og det er sterilisasjon. Hun bør uskadeliggjøres.”⁵⁵. Ericsson siterer en forsker som har sett på steriliseringslovene i Norge, og som mener at lovene så på menneskene ”ut fra en sosial sammenheng der evnen til sosial tilpasning og til å ta ansvar for seg sjøl var viktige kriterier for samfunnsmessig verdi. Det som falt utenfor normen, ble betraktet som ”mindreverdige”⁵⁶.

Steriliseringslovgivningen hadde grunnlag i de samme teoriene om degenerasjon og Birgit Kirkebæk trekker paralleller til det ideologiske og vitenskapelige grunnlag som nazismen representerte. Ut fra de gjeldende teorier på det eugeniske, juridisk og biologiske området, var det for samfunnet nødvendig å definere de avvikere det var viktig å støtte ut fra samfunnslivet, sier Kirkebæk. I dette arbeidet var det legitimt å sperre folk inne, sterilisere dem og ha dem under kontroll⁵⁷.

Isolasjon og internering

En annen måte å ta seg av de uverdige på har vært å isolere dem helt fra omverdenen.

En mye brukt metode for dette har vært å internere folk på øyer. Et eksempel på dette er plasseringen av menn på Livø i Danmark.

Anstalten på øya Livø i Limfjorden ble opprettet i 1911 og nedlagt i 1961.⁵⁸ Det ble den gang betraktet som en mer human form for internering når man internerte mennesker på en øy hvor

---

⁵³ Ibid, s 60

⁵⁴ Bjerketun var et skolehjem for jenter med tilpasningsvansker, nedlagt i 1963

⁵⁵ Kjersti Ericsson, Drift og dyd (1997), s 65

⁵⁶ Ibid s. 74 forsker Henriette Sinding Aasen

⁵⁷ B. Kirkebæk, I den beste hensikt (2004), s 146

⁵⁸ Ibid, s 145 og videre

de til en viss grad kunne bevege seg fritt. På Livø plasserte man menn som ble benevnt som ”farlige åndssvake menn med asosial atferd”. To tredeler av mennene var idømt straffer av ulik varighet, tre måneder for hver ulovlig handling uansett alvorlighetsgrad, noen var idømt tidsubestemt straff på grunn av antatt utilregnelighet⁵⁹. En tredel av mennene ble plassert på Livø på grunnlag av en diagnose som ble satt ut fra deres asosiale atferd. I Danmark hadde man en diagnose som kaltes ”moralsk åndssvakhet”. Denne lidelsen ble ansett som uhelbredelig og skulle ikke behandles, men disiplineres. Det var svært viktig å hindre at disse mennene ikke spredte sine gener videre til en ny generasjon.

Anstalten på Livø ble opprettet med bakgrunn i de rådende faglige teorier på områdene psykiatri og psykologi. I Norge fantes det også øyanstalter. Toftes gave lå på Helgøya i Mjøsa fra 1880 og det ble etter hvert opprettet flere andre institusjoner; Ulfsnæsøy utenfor Bergen(1881), Lindøy utenfor Stavanger(1888) og Falstad i Nord-Trøndelag(1895).⁶⁰

Et annet eksempel på isolering er behandlingen av ”tyskertøsene” etter krigen. I 1945 åpnet det en interneringsleir på Hovedøya i Oslo for prostituerte og ”tyskertøser”. Helsedirektøren avgjorde hvem som skulle interneres ut fra vandel og atferd de siste år. Tusen kvinner ble internert her⁶¹. Ericsson siterer direktør Ødegård ved Gaustad asyl: ”Så vidt jeg vet foreligger den ingen undersøkelser over de piker som har fraternisert med tyske soldater, men den alminnelig erfaring synes bestemt å tale for at det blant dem har vært utforholdsmessig mange svakt begavede, og også en del asosiale psykopater – delvis endog likefrem sinnssyke. (...) Det dreier seg her om sjelelige defekter som for en stor del er arvelig betinget, og det er en viss risiko for at dette arvelige anlegg skal gi seg utslag hos avkommet”.⁶²

Omsorg, oppdragelse og disiplinering

Det mest vanlige var allikevel å plassere de uverdige i institusjoner som hadde en oppdragende og/eller disiplinerende karakter. Særlig institusjoner for barn og ungdom var definert som omsorgsinstitusjoner.

Det ligger en tvetydighet i det å skulle oppdra og disiplinere mennesker for at de skulle passe bedre inn i samfunnet, i en ramme av omsorg. På den ene siden er dette mennesker som ofte i

---

⁵⁹ B. Kirkebæk, Omsorgens tvetydighet (2001), s 119

⁶⁰ Kapittel 2.2.2

⁶¹ Ibid, s 57

⁶² Ibid, s 75

samfunnets øyne er mindreverdige. På den andre side skal de ”verdige” gi disse menneskene omsorg.

Knut Ruyter skriver om fellesskapets ubehag i møte med mennesker i nød⁶³. Det kan vekke ubehag og motvilje å se mennesker som er avhengig av hjelp. Det kan vekke vemmelse og kvalme å se mennesker som lever i nød.

Kjersti Ericsson har skrevet en roman om Lebensbornbarna og i denne ”snakker” en mann som var hjelpearbeider for Røde Kors i Berlin rett etter annen verdenskrig:

”Først var han blitt skremt da han merket at det var avskyen, ikke medlidenheten, som meldte seg når han ble konfrontert med nøden. Avskyen var øyeblikkelig, kroppslig. Medlidenheten måtte han framkalle, en bevisst anstrengelse. Han innså at nøden angriper det menneskelige, både hos dem som lider og hos dem som ser lidelsen, Å hjelpe var nødvendig for å gjenopprette det menneskelige hos dem begge.”⁶⁴

Den gode vilje til å gi omsorg på den ene side, møter ubehaget og samfunnets ønske og mål og å forbedre gjennom oppdragelse og disiplinering på den andre side. Ruyter sier at ubehaget og fordømmelsen som følger i ubehagets fotspor alltid har vært rette mot de samme gruppene.

⁶⁵ De som ønsker å gjøre noe med uverdigheten har ofte endt med å ønske å forbedre og disiplinere nettopp av omsorg for fellesskapet. Det har alltid foregått en balansering mellom omsorgen for fellesskapet og omsorgen for den enkelte.

I tillegg ”møtes” ønsket om å gi omsorg til samfunnets uverdige med den lave prioritering denne omsorgen har fått i norsk historie.

Michel Foucault har vist at særlig institusjonsomsorgen har spilt en svært viktig rolle i den sosiale disiplineringen av mennesker som falt utenfor det etablerte.⁶⁶ I svært mange sosiale institusjoner er dette dilemmaet til stede værende hele tiden. Forpliktelsen overfor samfunnet og forpliktelsen overfor den enkelte som trenger hjelp.

---

⁶³ K. Ruyter, Omsorgens tvetydighet (2001), s 66

⁶⁴ K. Ericsson, Hjemkomst (2005) roman

⁶⁵ K. Ruyter, Omsorgens tvetydighet (2001), s 88

⁶⁶ K. Ruyter, Omsorgens tvetydighet (2001), s 69

4.6.3 Oppsummering

Det finnes en historisk tradisjon for å differensiere mellom mennesker som av ulike grunner trenger samfunnets hjelp for å klare seg, i kategoriene verdige og uverdige trengende. Denne tradisjonen er dels også videreført i den norske velferdsstaten.

Temaet har vært berørt av mange. Det teoretiske materialet jeg har brukt belyser dette temaet fra ulike synsvinkler og med ulike eksempler. Vinklingene bekrefter hverandre gjensidig.

Det har vært ulike måter å behandle de som samfunnet har vurdert som uverdige på. Det mest ekstreme vi har sett er at et samfunn faktisk kvitter seg med de uønskede individene.

Samfunnet har forsøkt å hindre spredning av genene til de uverdige gjennom isolasjon, internering og sterilisering. Det har vært både vitenskapelige og politiske begrunnelser for disse tiltakene.

Den viktigste måten å behandle samfunnets uverdige på har allikevel vært straff og disiplinering, ofte i institusjoner.

Det finnes tvetydigheter i det vi kan kalle omsorgen for de uverdige. De kan se ut som omsorgen for samfunnet som sådan har gått foran omsorgen for det enkelte mennesket. Man kan kanskje si at samfunnets behov for å bli beskyttet mot det som er annerledes har vært avgjørende når tiltak har blitt satt i verk.

At voldens ofre har blitt oppfattet som mindreverdige mennesker trekkes fram av både Baumann og Christie som et nødvendig element som muliggjør volden.

Goffmann sier at det som oftest utvikler seg en kultur i totale institusjoner hvor de ansatte føler seg med verdige og de ser på de "innsatte" som mindreverdige.

Det norske samfunnets differensiering mellom mennesker som verdige og uverdige bidrar til å kaste lys over hvorfor overgrep skjer i en ramme av omsorg.

4.7 **Sammendrag**

I dette kapittelet har jeg tatt fram teori og forskning for å belyse viktige elementer jeg ser i mitt materiale som jeg ønsker å bruke for å belyse de spørsmål jeg stilte meg innledningsvis.

De temaene jeg har forsøkt å belyse er:

- Institusjonen som system. Hva betyr det for og hva gjør en slik institusjon med de som bor og arbeider på institusjonen.
- Bakgrunn og betingelser for at onde handlinger kan utøves mot mennesker av mennesker som ikke nødvendigvis er onde eller har ondskap som mål.

- Verdige og uverdige trengende i samfunnet og behandlingen av disse gruppene. Kan dette være med på å også belyse det som skjedde på barneverninstitusjonene?

Jeg vil i neste kapittel bruke disse teoriene til å analysere materialet fra barneverninstitusjonene i forhold til disse temaene.

5. Drøfting og analyse

Historiene fra barneverninstitusjonene jeg har presentert i kapittel 3 beskriver en hverdag for barna preget av isolasjon, rigide regler, straff og krenkelsers. Det beskrives mange former for straff med et stort innslag av smertepåføring og innestenging i mørke rom.

Det er dessverre store likheter mellom disse barnas opplevelser og andre menneskers opplevelser på straffe- og isolasjonsanstalter.

Jeg vil i dette kapittelet drøfte materialet i kapittel 3 i forhold til de teorier om institusjoner og om mennesker som begår overgrep overfor andre mennesker jeg har gjennomgått i kapittel 4.

Jeg vil også se på sammenhengen mellom dette og samfunnets differensiering mellom verdige og uverdige.

Jeg har satt henvisningene til kapittel 3 i parentes.

5.1 Totale institusjoner

5.1.1 Isolasjon

Goffmann nevner ulike kjennetegn som i større eller mindre grad preger det han kaller totale institusjoner. Det spesielle ved denne type samfunnsinnretning er at de som bor på institusjonen lever mesteparten av sitt liv innenfor institusjonens rammer.

Barneverninstitusjonene var ikke ensartete. En av forskjellene var at noen institusjoner hadde egen skole, mens i de fleste barneverninstitusjonene gikk barna på skole i lokalmiljøet. Noen institusjoner lå geografisk isolert mens andre lå i sentrale bystrøk. Institusjonene var av ulik størrelse både rent materielt og i forhold til hvor mange barn som bodde der.

Et gjennomgående trekk i alle historiene er allikevel at uansett beliggenhet, skole eller ikke, så har de i stor grad vært isolert fra omverdenen. Barna levde nesten hele sitt liv innenfor institusjonens område. Fra et barnehjem ble det sagt: *”at barna ved barnehjemmet i liten grad hadde kontakt med barn i nabolaget eller med klassekamerater eller klassevenninner. De har forklart at de ikke fikk lov å gå utenfor gjerdet til barnehjemmet, og at de ble straffet dersom de gjorde det.”*(3.2.4-3) Et alment forbud mot å gå utenfor institusjonens område beskrives fra flere institusjoner. Mange sier at de ikke hadde kontakt med skolekamerater utenom i skoletida og at de tror at det ikke var lov til det heller. Det er svært sparsomt med historier som beskriver besøk av venner på institusjonen. Ei jente beskriver det som at barna var ”innesperret” på institusjonen (3.2.4-4). Granskingsutvalget sier om en av institusjonene: *”det*

var svært liten kontakt med barn i nabolaget. Guttene gikk som nevnt på institusjonens skole, og de deltok heller ikke i fritidsaktiviteter eller organiserte aktiviteter utenfor institusjonen. Det var et generelt forbud mot å bevege seg utenfor institusjonsområdet, uten spesiell tillatelse. Dette var en regel som gjaldt helt frem til institusjonen ble nedlagt i 1973. Det hendte praktisk talt ikke at barn fra nærmiljøet var innenfor institusjonsområdet.”(3.2.3)

Barna deltok lite i fritidsaktiviteter utenom det som fantes på institusjonen. Noen dro på tur i feriene, men da som samlet gruppe. Et eksempel på hvordan barna ble isolert fra omverdenen kjenner jeg fra en institusjon i Oslo. Det hadde barna egen søndagsskole på institusjonen i stedet for å gå på søndagsskolen i den nærliggende kirken. Dette endret seg først når det begynte en ny styrer på institusjonen i 1974.

Barnas kontakt med foreldre og familie var ofte svært liten og den foregikk i all hovedsak ved at barna dro på besøk til familien.

”Når det gjelder kontakt med familien, har jenten forklart at moren var på besøk kanskje to ganger i løpet av de 12 årene hun var ved barnehjemmet. Dessuten var moren invitert og kom i konfirmasjonen. Jenten så ikke at noen av de andre barna fikk besøk av foreldre eller slektninger. Hun oppfattet det slik at barnehjemmet ikke utviste noen aktivitet for at barna skulle ha kontakt med foreldre eller familie for øvrig.”(3.2.1-8)

Det ble ikke oppmuntret til kontakt med foreldre og familie og det finnes også beskrivelser av at foreldre ikke ble godt mottatt på institusjonen og at foreldre som ble negativt omtalt overfor barna. En gutt ” *husker at foreldrene hver søndag hentet ham og søstrene hans, som også bodde på barnehjemmet. Han sier at styreren ikke likte at søsknene var sammen med moren. Etter besøket gav hun beskjed om at barna skulle bade for at de skulle vaske av seg lukten av moren.” (3.3.1-2)*

Det forgikk etter min mening en passiv sabotasje av kontakten mellom barn og foreldre. All erfaring viser at det krever en aktiv innsats fra en institusjon for å ha et godt samarbeid med foreldre slik at det kan være god kontakt mellom foreldre og barn. De negative holdningene hos de ansatte er i seg selv en stor hindring for dette. Dette har vært med på å øke institusjonenes isolasjon fra omverdenen.

Goffmann sier at enhver institusjon har favnende og altomfattende egenskaper. I totale institusjoner får de favnende egenskapene en totalitær karakter. Disse trekkene er tydelige å se i beskrivelsene av barneverninstitusjonene. Barna hadde ikke noe liv utenfor institusjonen.

Det var restriksjoner på all kontakt med verden utenfor. Enkelte institusjoner har nok hatt låste dører og relativ høye gjerder, men i hovedsak har kontrollen vært holdt gjennom streng disiplin. Den totalitære karakteren har også blitt forsterket ved at det dreier seg om voksnes myndighet over barn og ungdom.

Barneverninstitusjonene må kunne sies å være det Goffmann kaller en byråkratisk organisasjon som holder kontroll over gruppens behov og livsførsel.

5.1.2 Mangel på privatliv

Barna tilbrakte som sagt mesteparten av tiden innenfor institusjonens område og her levde de svært tett sammen.

De bodde på store sovesaler hvor det kunne være fra ti barn og oppover. Mange hadde ikke noe sted å ha sine egne ting, som et skap eller en kommode. De måtte vaske og stelle seg sammen med andre barn og voksne. Det beskrives hvordan jenter måtte be styresen om å få et og et bind når de hadde menstruasjon (3.2.5-5).

Det er mange steder beskrevet at barna badet sammen på rekke og rad. ” *I følge jenta var det kaldt på badet, og barna kvitte seg for å kle av seg. Vannet var også kaldt. Hun har fortalt at det var badedag hver fredag, og at alle barna ble badet i flere puljer i badekarene. Det ble ikke skiftet vann mellom puljene, slik at vannet var skittent, når de siste barna badet. Jenta har forklart at hun var sjenert, og at det var en kamp hver gang de skulle bade*” (3.2.1-6)

Noen slapp dette fra puberteten, noen måtte gjøre dette nesten opp i voksen alder (3.2.2-3).

Flere beskriver at de var sjenerte og hvor vanskelig det var å kle av seg i full offentlighet.

Alle aktiviteter foregikk kollektivt og barna var nærmest aldri alene.

For en tid siden så jeg et TV-program som jeg synes illustrere dette. Det handlet om en kvinne som hadde bodd på barnehjem i Finland i 50-årene. Hun fortalte at hun hadde hatt en bred vinduspost som hadde vært ”hennes” sted. Der kunne hun trekke seg tilbake og være for seg selv. Dessverre er det mange barn som ikke klarer å ”trekke seg tilbake”. De er prisgitt alt som skjer rundt dem.

5.1.3 Streng struktur

Barneverninstitusjonene hadde også det som Goffmann kaller en streng skjematisk struktur. Alt foregikk til faste tider og dager, som å stå opp og legge seg, måltider, leksearbeid, bading, klesskift med mer. Barnas historier beskriver konsekvenser i form av straff for de som brøt mønsteret og for eksempel kom for sent til middag. ” *En jente har fortalt at hun kunne få*

husarrest når hun kom for sent hjem til middag. Husarresten kunne være på inntil 14 dager.”(3.2.1-2)

Strukturen rundt måltidene er nok den som virker mest rigid. Mat ble servert og den skulle spises opp. Det virker som mange institusjoner deretter hadde faste rutiner for hva som skjedde hvis barna ikke spiste opp. Servering av samme mat til neste måltid og eventuelt til neste måltid igjen, var en mild form for slik rutine. Det mer vanlige var tvangsmating og barna ble også tvangsmatet med det de eventuelt kastet opp.

”Maten ble servert av de ansatte, og barna ble tvunget til å spise opp. Det som ikke ble spist opp, ble servert på nytt. Barna kunne også bli tvangsmatet ved at styreren holdt dem for nesen og dyttet maten inn i munnen på dem.”(3.3.7-1)

” En annen jente har forklart at det var et absolutt krav om å spise opp maten. De som ikke klarte dette ble tvangsforet. Styreren kunne legge barnet på rygg på en benk, og her tvang hun maten i dem. Barna ble holdt fast når dette skjedde. -- Dersom barna brakk seg, måtte de spise opp sitt det som kom ut igjen. Tidlig i perioden hendte det at hun selv og også andre, fikk armene bundet fast på armlenene i forbindelse med måltidene. Dette ble gjort samtidig som at hodet ble dradd bakover, og at de på den måten ble tvangsforet. Også det som kom ut igjen når de brakk seg, ble på den måten tvunget i dem. Jenten har videre beskrevet det som dagligdags at en eller annen ble utsatt for tvangsforing.(3.2.4-1)

5.1.4 Forholdet mellom ansatte og barn

Goffmann beskriver forholdet mellom de to gruppene som lever sitt liv side om side i totale institusjoner, de ansatte og ”de innsatte”, som her er barn og ungdom som bodde på barnverninstitusjonene. En av forskjellene på de to gruppene er at de ansatte, som har dette som jobb, også har et liv utenfor institusjonen, mens barna levde ganske isolert på institusjonen. De ansatte på barneverninstitusjonen på den tida bodde ofte på institusjonen, og styreren bodde alltid der. Det var stor gjennomtrekk blant de ansatte, mens styrerne som regel var ganske stabile. Styrerne levde også mye av sitt liv på institusjonen. En styrerjobb den gangen var det etter min mening umulig å kombinere med egen familie. Dette endret seg noe utover i perioden, som et sitat fra Norges barnevern i 1959 uttrykker det: ”Barneflokk søker en mor. Skal Waisenhuset i Stavanger måtte stenge heimer fordi ingen vil overta husmorlassen?” Jobben dreier seg ”om å være i mors sted, med de ofrene det naturligvis krever”. ”De som begynner der i ungdommen, har ofte funnet et livskall i denne gjerningen, - Men i dag er ”kallsbevisstheten og tjenersinnet jevnt over skjøvet i bakgrunnen”, og det er

vanskelig å få noen til å gå inn i ”uforpliktende og selvforglemmende arbeid i barneheimer.”⁶⁷

Goffmann beskriver også hvordan kulturer utvikler seg i denne type institusjoner. Institusjonskulturen er forskjellig fra institusjon til institusjon og den styrer mye av det som skjer. Mange av de regler og rutiner som beskrives var sannsynligvis ikke skrevet ned, men en del av kulturen. Jeg vil komme noe mer tilbake til dette.

Barneverninstitusjonenes ”innsatte” – barn og ungdom – var helt prisgitt de voksne. Dette er vanlig for ethvert barn, men på institusjonene gjaldt dette i enda større grad. Barna hadde nesten ikke ”et frikvarter” fra de voksnes kontroll. De var plassert der uten å vite noe særlig verken om hvorfor eller hvor lenge. Det var ikke vanlig å informere barn på den tiden, og de visste derfor lite om sin egen framtid. Barna var mer eller mindre isolert fra familien sin. Det sies at styreren i det daglige hadde ”svært vide fullmakter”⁶⁸. De ansatte representerte en voksen, totalbestemmende kultur. De la premisser og strukturer og håndhevd sanksjoner som regel i form av straff. Dette er et gjennomgående trekk ved materialet. Institusjonene hadde strukturer, rutiner og regler og de som brøt med disse, ble straffet.

” Alle jentene forteller at styreren straffet barna med å plassere dem i kjelleren.”(3.3.2-2)

”Flere av guttene forteller om fysiske avstraffelser i form av juling, spark og slag med belte, stokk og kleshenger.”(3.3.3-6)

” Fem av jentene som bodde på institusjonen i perioden 1958–1972, sier at de som straff kunne bli dusjet eller badet i kaldt vann.”(3.3.8-1)

I forhold til Goffmans beskrivelse av totale institusjoner forsterkes det ulikeverdige forholdet på disse institusjonene ytterligere ved at de ansatte var voksne og de ”innsatte” var barn.

5.1.5 Krenkelsesprosessen

Goffmann beskriver en krenkelsesprosess som foregår i totale institusjoner og som jeg finner igjen i beskrivelsen av disse institusjonene.

Det oppleves ofte krenkende for et barn å bli plassert på en institusjon. De ble flyttet uten å vite hvorfor, de ble fratatt det som var deres liv; omsorgspersoner, venner, hjemmet og omgivelsene. Alt som utgjorde barnas verden og en viktig del av deres identitet. De kom til

---

⁶⁷ K. Ericsson, Historisk og barnevernfaglig delrapport (2003)

⁶⁸ NOU 2004:23 Kapittel 1.9.3

”et ukjent land” hvor det meste var annerledes og hvor de ikke visste noe om hva de kunne forvente og hva som ble forventet av dem. En jente beskriver hvor vanskelig det bare var å flytte fra en institusjon til en annen fordi kulturen og systemet var forskjellig (3.2.1-2). De hadde sannsynligvis få egne ting med seg, og hadde ofte ikke noe sted å oppbevare egne ting. De ble kledd i institusjonsklær som var ganske like for alle og som gikk i arv (3.3.2-1). I historiene er det eksempler på klær som barn har fått som gaver som ble fratatt dem (3.3.2-1). Fra et barnehjem i Oslo fortelles det at barna fikk klær og sko fra institusjonen og at de arvet fra hverandre. Særlig hverdagsklærne var slitte, lappete og gamle. Alle barna gikk ganske likt kledd og de skilte seg ut i klesveien i forhold til andre barn (3.3.3-2). Ericsson sier at ”I Goffmanns institusjoner blir folk behandlet helt upersonlig, strippet for alle særtrekk og redusert til en kategori”⁶⁹. Dette kunne dessverre også vært en beskrivelse av enkelte av institusjonene i materialet.

5.1.6 Privilegiesystemet

Goffmann beskriver noe han kaller privilegiesystemet i totale institusjoner. Privilegiesystemet innebærer belønning for de som følger reglene og straff for de som bryter dem.

I historiene fra barneverninstitusjonene er det utallige beskrivelser av straff. Straff for å komme for sent til måltider. Straff for å ikke spise opp maten sin. Straff for å tisse på seg i senga: *”Ei jente -- har fortalt at hun ble lugget og slått i baken hver gang hun tisset på seg i sengen, noe som skjedde omtrent hver natt. Det var blant annet styreren som sto for avstraffelsene.”*(3.2.5-1). Enkelte fikk også fordeler, *” Han forteller også at styreren forskjellsbehandlet barna ved at de ”snille” fikk fordeler.”* (3.3.1-1), men fravær av straff var nok den vanlige formen for belønning.

Mange beskriver stor grad av forskjellsbehandling. *” Noen av jentene som selv ikke ble utsatt for dette (straff med kaldt vann), forteller at det var forferdelig å se de andre barna bli straffet på denne måten. De ble dermed skremt til å bli føyelige og underdanige.”* (3.3.7)

De ansatte og særlig styrerne hadde sine favoritter som unngikk straff. *”Jenta opplevde at styreren i stor utstrekning forskjellsbehandlet barna. Hun selv var ikke blant favorittene.”*(3.2.1-1). Man kan si at privilegier i Goffmanns forstand var disse: alle ble ikke straffet, alle ble ikke straffet like hardt, noen blir bedre behandlet. Jeg vil anta at de barn som unngikk straff var de som klarte å tilpasse seg systemet, fulgte regler og var ”snille”, og/eller var flinke til å lese voksne og tilpasse seg det de leste.

---

⁶⁹ K. Ericsson, Historisk og barnevernfaglig delrapport (2003) Del 3

5.2 Onde handlinger begått på barneverninstitusjonene

5.2.1 Sett i lys av Zygmunt Baumanns teorier

Baumann hevder at enkelte betingelser må være til stede for at mennesker skal begå systematiske overgrep overfor andre mennesker. Han mener at de omkringliggende sammenhengene som dette foregår i er mer avgjørende enn det personlighetsmessige hos det enkelte menneske.

Den første betingelsen er at det skapes avstand mellom overgriper og offer. Han mener det må være et psykologisk avstand som motvirker at det kan skapes emosjonelle bånd mellom dem. Det må være en forskjell på overgriper og offer.

Jeg finner denne psykologiske avstanden igjen i historiene fra barneverninstitusjonene.

Det beskrives i historie etter historie at barna ikke opplevde noen følelsesmessig nærhet og omsorg. Barna opplevde ikke å bli sett eller at noen var glad i dem. Barna beskriver at de ikke fikk trøst når de skadet seg eller var lei seg.

”De fleste barna forteller om alvorlige mangler ved den følelsesmessige omsorgen. Et gjennomgående trekk i fortellingene er en opplevelse av totalt fravær av nærhet og trøst fra de ansatte. Flere av guttene har uttalt at de følte seg ignorert og usynliggjort fordi det ikke fantes noen ansatte de kunne snakke med eller henvende seg til når de hadde behov for omsorg. En av guttene forteller at han opplevde at de ansatte nesten ikke visste at han var der” (3.3.3-3).

Dette kan ikke tolkes på annen måte enn som en distanse mellom de ansatte og barna.

En ansatt beskriver at de bandt barna med seler. Hun ville ikke gjort dette med sine egne barn, men reagerte ikke på at det ble gjort med barna på barnehjemmet. (3.2.2-2) Det var altså en forskjell mellom barna på barnehjemmet og hennes egne barn.

Flere ansatte beskriver arbeidsforhold som ikke tillot at de kunne gi barna den omsorgen og nærhet de trengte. *”En ansatt fra slutten av 1950-tallet har forklart at de var for få ansatte til å yte tilstrekkelig nærhet og omsorg. Det ble for travelt til at de ansatte for eksempel kunne ta barna på fanget og lese for dem.” (3.2.2-2)* I en slik situasjon er en vanlig psykologisk reaksjon å distansere seg fra barna. For å overleve under de tunge arbeidsmiljømessige betingelsene ble det nødvendig å distansere seg fra barna. Dette er en måte å overleve en vanskelig arbeidssituasjon på. En annen måte er å slutte i jobben som også mange gjorde. Det var stor gjennomtrekk av ansatte på barneverninstitusjonene.

Barna beskriver også voksne som gir dem omsorg. Det er som regel de samme ansatte som ikke utøver overgrep og smertefulle eller krenkende straffereaksjoner. Noen av dem sier også fra om det som foregår. Disse ansatte har ikke distansert seg fra barna. De ser barna, deres behov og deres lidelse.

Baumann snakker om tre samfunnsmessige betingelser som han også mener må være til stede for at systematiske overgrep kan foregå.

Autorisering av vold

Baumann mener at volden må være autorisert fra offisielt hold.

Et gjennomgående trekk ved de granskinger som har vært gjennomført er at institusjonsstyreren har hatt svært mye å si for hvordan det har vært på barneverninstitusjonene i ulike epoker. Flere barn beskriver ulike regimer under forskjellige styrere. Omsorgskvaliteten har vært preget av institusjonenes styrere, sies det i oppsummeringen i Bergensrapporten.⁷⁰

Styreren har i svært mange tilfeller vært en ”hovedutøver” av straffereaksjoner. ” *En annen ansatt som var der på slutten av 1960-tallet, har fortalt at styreren brukte å slå som et ledd i oppdragelsen. Hun i alle fall en gang vitne til at styreren dunket hodet til en jente i bordet fordi hun hadde vanskelig for å lære under lekselesingen. Den ansatte har videre fortalt om et barn som fremdeles tisset på seg da det var to år gammelt. Styreren krevde at den ansatte skulle slå barnet på baken hver gang det tisset på seg.*” (3.2.2-1)

Som nevnt har styreren hatt utvidete fullmakter fra samfunnet til å ta vare på barna på hennes institusjon⁷¹. Styreren har vært autoriteten og har sanksjonert det som har skjedd.

Overgrepene og krenkelsene som har foregått har derfor i stor grad vært autorisert fra ledelsen av institusjonen. Oslorapporten sier at dette at styreren eller styrerassistenten ofte sto for avstraffelser eller kommandert andre til å utføre dem, var med på å sette avstraffelsene i system og legitimere handlingene⁷².

Barnevernloven og forskriftene for barneverninstitusjonene uttrykte noe helt annet.

Intensjonene med loven var å bryte med vergerådssystemet tukte- og straffekultur. Fra det offisielle samfunnets side var derfor ikke dette regimet autorisert på noen måte. Det beskrives en stor avstand mellom disse intensjoner og lovbestemmelser og virkeligheten på

---

⁷⁰ Granskingsutvalget i Bergen (2003) Kapittel 18.3.4

⁷¹ De aller fleste styrerne i materialet har vært kvinner.

⁷² Granskingsutvalget i Oslo (2005) Kapittel 12.1.1

institusjonene. Det er blitt sagt at barneverninstitusjonene levde i ”velferdsstatens skygge” i svært mange år. Regler og lover var antakelig knapt nok kjent. Jeg har tidligere gjennomgått både den straffetradisjonen som historisk har eksistert i Norge og en oppdragelsestradisjon hvor bruk av straff har vært et vesentlig virkemiddel. Jeg mener at materialet beskriver hvordan institusjonene fortsatte i en slik tradisjon til tross for at samfunnet gjennom blant annet lovverket hadde tatt avstand fra denne.⁷³ Man kan si at tradisjonen også autoriserte det som foregikk.

Det var også svært få som brydde seg om hva som foregikk på institusjonene. Granskingene har en felles vurdering om at ”det har vært en alvorlig svikt i barnevernnemndenes tilsyn”⁷⁴. I NOU 2004:23 sies det at man kan spore en politisk tilbakeholdenhet i oppfølgingen av regelverket for barnvernet⁷⁵. Det ytre samfunn forholdt seg bare til styrer. Dette ser jeg også på som en form for autorisering.

Rutinisert vold

Baumann mener at avgjørelser om bruk av vold må være rutine.

Jeg har tidligere sagt at straff på barneverninstitusjonene ofte har hatt preg av fysisk og psykisk vold. Straff for brudd på rutiner, ikke spiste opp maten sin og tisse på seg i senga har vært rutine mange steder. Straff har vært det viktigste virkemiddel i oppdragelsen og straffen har vært standardisert. Noen beskriver også rutiner for kollektiv avstraffing for eksempel i forbindelse med måltidene (3.2.3-4).

Det beskrives også eksempler på rutiner som i seg selv har medført vold og krenkelser. En ansatt forteller: ”*Det hun reagerte mer på, var at 3–4-åringene ble bundet til pottene om morgenen, mens de ansatte spiste frokost. De største jentene var innom for å se til barna, slik at barna hadde en form for tilsyn mens de ansatte spiste.*” (3.2.2-2). Fra den samme institusjonen fortelles det også at man riset barn på to år som ikke var blitt renslige (3.2.2-1).

Avhumanisering

Baumanns tredje samfunnsmessige betingelse er at han mener at voldens ofre må ha blitt avhumanisert, gjort til mindreverdige mennesker gjennom ideologisk indoktrinering.

Jeg vil komme mer tilbake til dette senere, da dette er et felles tema i teorier på dette området.

---

⁷³ NOU 2004:23 Kapittel 1.9.1

⁷⁴ Granskingsutvalget i Bergen (2003) Kapittel 1.3

⁷⁵ NOU 2004:23 Kapittel 1.9.4

5.2.2 Sett i lys av Nils Christies undersøkelse

En av Christies konklusjoner er at en sosial situasjon kan drive mennesker over i helt andre typer atferd. Han sier også at den sosiale situasjonen kan drive mennesker over i en hvilken som helst type atferd.

Han mener at grunnlaget for at en del av de norske fangevokterne i serberleirene i Nord-Norge under annen verdenskrig mishandlet og drepte fanger kunne oppsummeres i tre elementer.

Ideologisk påvirkning

Det første elementet Christie trekker fram var den massive ideologiske påvirkningen fangevokterne var utsatt for. En del av ideologien var også bakt inn i det oppdraget de var satt til å utføre; å få fangene til å jobbe mest mulig.

De ansatte på barneverninstitusjonene ble også utsatt for ideologisk påvirkning.

I en verdibasert virksomhet som omsorgen for barn og ungdom er, vil det alltid ligge ideologiske føringer for arbeidet i institusjonen. Som Goffmann påpeker, utvikler det seg alltid en egen institusjonskultur blant de ansatte. Etter mange års erfaring med institusjon vil jeg si at kulturen ”ligger i veggene”.

I barneverninstitusjonene på denne tida var det faglige kunnskapsnivået svært lavt. Få styrere hadde den formelle utdanningen som krevdes. Den faglige kompetanse hos de ansatte var dårlig, og det fantes ikke noe felles faglig kunnskap om barna og hva de trengte.⁷⁶

I en slik situasjon vil alle begrunnelser for det som foregår på institusjonen være knyttet til tradisjon, sedvane og holdninger – det som utgjør institusjonskulturen. Nye ansatte sosialiseres inn i kulturen, og ofte er det sånn at ansatte som ikke blir sosialisert inn, slutter etter kort tid. NOU 2004:23 sier: ”Etter utvalgets oppfatning synes det hevet over tvil at det i mange barnehjem, også i de mindre kunne utviklet seg en uheldig institusjonskultur preget av rutiner, interne strategier og løsninger som kunne gå på bekostning av barnas livskvalitet, omsorgsbehov og rettssikkerhet.”⁷⁷

Man kan etter min mening si, at ansatte på barneverninstitusjonene ble utsatt for sterk ideologisk påvirkning. At mange utenfor institusjonene sto for noe annet, hadde liten betydning når institusjonene fungerte så isolert som de gjorde.

Oppdraget var å ”gjøre folk av ” barna. Dette oppdraget var etter min mening med på å forsterke tendensen til at bruk av straff nærmest var det eneste pedagogiske virkemiddelet. Jeg

---

⁷⁶ Granskingsutvalget i Bergens (2003) Kapittel 18.3.2

⁷⁷ NOU 2004:23 Kapittel 1.9.3

viser til den historiske gjennomgangen tidligere i oppgaven som blant annet omhandler den tradisjon for barneoppdragelse som har vært i institusjonene.

Det ligger også ideologisk påvirkning i den autorisasjon jeg har beskrevet før.

Primitivisering

Christie mente at de kummerlige forhold alle levde under i de norske fangeleirene førte til en primitivisering av begge grupper.

Her ser jeg også paralleller til barneverninstitusjonene. De barna som ble plassert kom fra vanskelige forhold. De ble tatt vekk fra hjemmet, noe som utløste en krise i livet deres. Dette reagerer barn ulikt på. På institusjonen opplevde barna strenge regimer under kummerlige forhold i den forstand at standarden på institusjonene ofte var dårligere enn det man har vurdert som en normal standard på den tida⁷⁸. De barn som bodde på barneverninstitusjonene var barn med store behov for å bli ivaretatt. Barn som ikke var ”enkle”, barn med utageringsproblemer, barn med depresjoner. Forholdene på institusjonene har sannsynligvis forsterket de problemene barna hadde.

De ansatte på sin side beskriver tunge og vanskelige arbeidsforhold.. Styrene bodde på institusjonen og det var ikke noe klart skille mellom arbeid og fritid. Jobben var dårlig betalt og hadde lav status. ”Det var lange arbeidsdager, dårlig bemanning og dårlig betaling” sier NOU 2004:23⁷⁹. Bemanningen har vært svært lav både i forhold til antallet barn og de arbeidsoppgaver som måtte utføres⁸⁰.

Institusjonen var ofte lite egnet, de var tungdrevne og gammeldagse. Møbler og utstyr sto det mange steder dårlig til med.

Jeg tror at slike arbeidsforhold primitiviserer de ansatte. Jeg kan kjenne dette igjen fra de første jobbene jeg hadde som ufaglært på institusjon. Vi hadde lang arbeidstid, bemanningen var dårlig, jeg var ofte alene på vakt. Vaktene var lange, kveldsvakt, hvilende nattevakt og dagvakt. Mange ganger ble det viktigste å komme gjennom vakta og håpe på at ungene oppførte seg ”pent”.

Når de ansatte i tillegg var satt til å følge rutiner som innebar straff og vold mot barna, er det fullt mulig for meg å forestille seg at en del bare innordnet seg den eksisterende kulturen.

---

⁷⁸ Granskingsutvalget i Bergen (2003) Kapittel 18.4.3

⁷⁹ NOU 2004:23 Kapittel 1.9.2

⁸⁰ Granskingsutvalget i Bergen (2003) Kapittel 18.3.1

Distansering og mindreverd

Christie mente at det er nødvendig å skape distanse til de man utøver vold mot og se på dem som mindreverdige. Det er de samme elementene Baumann også snakker om, distanse og avhumanisering.

Jeg har beskrevet hvordan jeg ser på de ansattes distansering til barna tidligere. Jeg mener at denne avstanden ytterligere ble forsterket gjennom den primitiviseringsprosess de ansatte ble en del av. Distanseringen blir også en måte å overleve på.

Jeg vil gå nærmere inn på spørsmålet om mindreverd.

5.2.3 Sett i lys av Stanley Milgrams forsøk

I Milgrams studie får han "helt alminnelige mennesker" til å gi elektriske støt til andre mennesker slik at det påførte smerte og mulige skader på offeret. De elektriske støtene blir gitt etter ordre fra en autoritet i hvit frakk.

Studien viste at etter ordre fra en åpenbar autoritet var ganske mange av de som deltok i forsøket villige til å påføre andre mennesker smerte. Under forsøket hadde deltakerne ulike måter å takle dette på, blant annet ved å distansere seg fra "ofrene" og gjøre dem mindre verdt.

Det som gjør Milgrams forsøk relevant for mitt materiale, er først og fremst at det viser at helt alminnelige mennesker kan påføre andre mennesker smerte i en gitt situasjon. Også uten at dette var hensikten med handlingene. Disse menneskene gjorde bare det de var blitt bedt om å gjøre når de ble med på forsøket. De fulgte oppdraget som var å prøve ut om elektriske støt økte læring hos mennesker. Man kan faktisk si at de gjorde dette "i den beste hensikt".

Jeg tror at på barneverninstitusjonene arbeidet det mange alminnelige mennesker. Noen arbeidet der fordi de bevisst ønsket å arbeide med barn, andre fordi det var en mulighet for en jobb. En god del av styrerne jobbet antakelig på barneverninstitusjon for å gjøre en innsats i samfunnet, men som styrer hadde man også en posisjon og en del makt.

Jeg har tidligere beskrevet hvordan de ansatte på barneverninstitusjonene fulgte ordre fra autoriteten på institusjonen, styreren. Både direkte ordre, men oftest "ordre" i form av innføring i institusjonens rutiner, i regler og straffereaksjoner, i å se andre gjøre konkrete handlinger. Som i Milgrams forsøk var det noen som ikke ønsket å påføre andre mennesker smerte, men det var overraskende mange som faktisk har gjort det. Påføringen av smerte og skam var, som i Milgrams forsøk, gjort i den beste hensikt, for å "gjøre folk av" barna. De

onde handlingene har ikke hatt ondskap og smertepåføring som motiv, men de har allikevel vært onde handlinger.

5.3 Ondskap og dumhet

Dietrich Bonhoeffer snakker om den ondskap som kommer ut av det Bonhoeffer kaller dumhet. Bonhoeffer sier at det ikke er den rent intellektuelle dumheten han snakker om, men en mer sosiologisk eller psykologisk form for dumhet påført mennesker av de styrendes maktutfoldelse og det jeg oppfatter som de styrendes ideologiske påvirkning. Han snakker om det jeg vil kalle hjernevasking av mennesker som fører til at de blir "et viljeløst instrument" som ikke en gang forstår at det de gjør er ondt eller forstår at andre gjør det.

Jeg synes dessverre at jeg ser mange dumme, i Bonhoeffers terminologi, ansatte på barnevern-institusjonene.

I forbindelse med de granskinger som er blitt gjennomført er det intervjuet en del som har vært ansatt på barnevern-institusjonene i den aktuelle perioden. Det er ingen som har blitt intervjuet som har innrømmet å ha påført barn og ungdom smerte og ydmykelser.

Noen av de intervjuete var de som reagerte også den gangen og flere av dem sa også fra til ansvarlige myndigheter eller til andre.

Men de fleste som er intervjuet har ikke sett noe, har ikke hørt noe og kan ikke tro at dette har skjedd. Dette er ansatte fra institusjoner hvor det er påvist at det har foregått fysiske og psykiske overgrep: *" En ansatt, sier at hun hørte styreren true barna med kjellerstraff, men at hun selv aldri så at noen av barna ble plassert i kjelleren."* (3.3.3-6) *" Tre ansatte som var ansatt på 1960-tallet sier at de ikke straffet barna, og de så heller ikke andre gjøre det. De forteller at styreren var streng, men ikke voldelig eller truende."* (3.3.8-4) *" En ansatt som jobbet på institusjonen i perioden 1953–1973, sier at hun ikke kan tenke seg at det foregikk seksuelle overgrep på institusjonen, verken av ansatte eller mellom guttene. En lærer som jobbet på skolen fra 1957 til 1961, sier at det er helt uforståelig for ham at det skulle ha forekommet seksuelle overgrep fra ansatte mot elevene."*(3.3.10-1)

Jeg synes kanskje at Bonhoeffer går noe langt i å legge all skyld på makthaverne og lite på mennesket sjøl. Jeg mener at mennesker også gjør seg dumme av ulike grunner. Fordi de ikke orker annet, fordi de er redd for konsekvensene av å se, fordi det er mest behagelig. De lukker øynene for de onde handlingene og later som de ikke finnes. Eller de lukker øynene for konsekvensene av sine egne handlinger, synlig gjennom barns gråt og deres smerte og lidelse.

Det er etter min mening ikke mulig å arbeide på en institusjon hvor det foregår systematisk overgrep og krenkelses uten å være klar over dette. På en liten institusjon som et barnehjem kommer man tett innpå hverandre. Det er ikke mulig å skjule for de andre ansatte systematiske straffemetoder som tvangsmating og innelåsing i mørke rom. De ansatte har gjort seg dumme og blitt gjort dumme og det gjelder fortsatt. Jeg vil påstå at når det gjelder disse konsekvente og gjennomførte straffereaksjonene har de som har jobbet på institusjonene visst om det.

Jeg vil også påstå at mange utenom institusjonene også har visst om dette. Men de har også gjort seg og blitt gjort dumme. Barnevernet var da som nå utsatt i mediene, og skandaleoppslag om forholdene på institusjoner var noe man da som nå, ønsket å unngå for enhver pris.

På et av barnehjemmene i Oslo ble det tatt opp uverdige forhold like etter at jeg begynte å jobbe i etaten (1979). En av mine kolleger, tilsynsfører for barnehjemmet, tok opp saken i samarbeid med noen av de ansatte på institusjonen. Motstanden fra ledelsens side var svært stor. Saken endte med at styreren ikke ble oppsagt, men omplassert. Det viste seg i ettertid at hun var alkoholiker, hadde vært det i mange år, noe det viste seg at tilsynskomiteen hadde visst om. Når jeg leste granskingsrapporten fra Oslo, ser jeg der at den samme styreren tidlig på 60-tallet var blitt flyttet fra et annet barnehjem fordi hun var svært ustabil og gjorde en dårlig jobb.⁸¹ Håpet var at dette skulle bli bedre i en helt ny institusjon som var mindre.(3.3.5) Lojaliteten er svært sterk i voksenverdenen. Lojaliteten er sterk mellom kolleger. Det er også en form for dumhet å bare ser de som ”ligner på deg sjøl”, de andre voksne, og ikke ”de andre”, i dette tilfellet barn og ungdom.

For meg er det faktisk denne dumheten som er aller vanskeligst å forstå.

5.4 Verdige eller uverdige?

Baumann og Christie sier i sine analyser at et vesentlig element eller forutsetning for at mennesker skal utøve systematiske overgrep overfor andre mennesker er at på en eller annen måte må man se på /oppleve de menneskene man gjør ondt overfor som mindre verdt som mennesker. De må ha gjort seg ”fortjent” til det. Eller de oppfører seg på en slik måte at man knapt kan se på dem som mennesker – det Baumann kaller avhumanisering.

Samfunnet har til alle tider foretatt en differensiering mellom mennesker i kategoriene verdige eller uverdige, som jeg har beskrevet om i kapittel 4 og i den historiske

---

⁸¹ Granskingsutvalget i Oslo (2005) Kapittel 8.5.2

gjennomgangen i kapittel 2. Midré viser dette gjennom sin historiske analyse av det han kaller samfunnets avgrensingsinstitusjoner. Denne differensieringen har også vært styrende for hvilke tiltak de mindre verdige har blitt ”utsatt” for og hvordan de har blitt behandlet.

5.4.1 Hva med barna?

I utgangspunktet skulle man ikke tro at dette gjaldt barn. Barn er i stor grad ”uskyldige ofre” for den familien og det miljøet de vokser opp i, og det samfunnet som møter dem.

Men den historiske gjennomgangen av barneomsorgen jeg har gjort i kapittel 2, viser at det ikke er slik at barn har vært unntatt fra samfunnets differensiering mellom verdige og uverdige. Differensieringen har også hatt betydning for hvordan barn har blitt behandlet, for eksempel hvilke institusjoner de har blitt plassert på. Differensieringen av barn har vært knyttet til differensieringen av foreldrene. Etter hvert som barn har blitt større og fått sine egne problemer, har differensieringen mer og mer vært knyttet til barnas egen atferd.

Jeg har i kapittel 4 beskrevet hvordan troen på arvelighet og ”dårlige” gener har påvirket behandlingen av voksne (4.6.2). Samfunnet har på ulikt vis forsøkt å hindre de personer som man har vurdert til å inneha de dårlige genene i å få barn, blant annet gjennom internering og sterilisering.

Når de allikevel har fått barn, har disse barna blitt utsatt for særlig behandling. Jeg vil belyse dette ved å vise til behandlingen av to grupper barn; taterbarna og tyskerbarna.

Historien viser at institusjoner for barn var differensiert i like stor grad som tiltak for voksne. Foreldrenes ”livsførsel” har vært lagt til grunn for differensieringen av barna. Foreldres ”uverdighet” har gjort barna uverdige som eksemplene senere viser. I forhold til barn har det vært viktig å ”redde” dem fra det liv foreldrene lever og oppdra dem til et annet liv.

Barnas egen atferd har også hatt en betydning for hvordan de har blitt behandlet. Etter hvert som de har blitt eldre har dette vært avgjørende for hvor de skulle plasseres.

Jeg vil se på dette i sammenheng med materialet.

Jeg starter med å si litt alment om årsaker til at barn plasseres på barneverninstitusjon.

5.4.2 Barna som bodde på barneverninstitusjonene?

Det finnes ikke noen samlet oversikt over plassering av barn og årsaker til dette før i de siste årene. Det har vært forsket noe på enkeltinstitusjoner og det er skrevet historier om institusjoner, men noe samlet materiale finnes ikke.

Årsakene til å ta barn ut av hjemmet og plassere dem bort er overraskende stabile i et historisk perspektiv. Dette er hvis vi ser bort fra at fram til og noen år etter annen verdenskrig, var fattigdom en svært viktig årsak til at så mange barn ble satt bort i fattigpleie, i fosterhjem og på institusjoner. Det ikke uvanlig at kvinner som ble syke, enker eller skilt måtte sette bort barna for kortere eller lengre tid. Den store nedgangen i antall plasseringer av barn som skjedde fra annen verdenskrig og utover var i stor grad knyttet disse endringene. Etter at den nye barnevernloven trådte i kraft i 1953 utgjorde denne gruppen barn etter hvert en mindre andel.

De fleste plasseringer av barn utenfor hjemmet har vært med foreldrenes samtykke. Foreldre har ønsket å plassere barn fordi de ikke har klart å forsørge det, ikke har klart å ta vare på det, eller ikke har ”rådd med” barnet.

Hovedgrunner for plassering av barn har vært foreldrenes problemer som det vi i dag vil kalle psykiske vansker eller rusmiddelmissbruk i tillegg til barnas egen atferd. Dessuten har samfunnets vurdering av hva som er får dårlig omsorg for barn betydd mye. Definisjoner på hva som er god nok omsorg har variert og er fortsatt en vanskelig vurdering. Familiens boforhold og foreldres livsførsel har betydd en del. Samfunnets holdning til institusjoner og familiens betydning har påvirket hvem som har blitt plassert på institusjon.

Alt dette ser ut til å ha hatt en betydning også for hvordan barna har blitt behandlet på barneverninstitusjonene.

” En gutt fra omtrent samme periode har forklart at en ansatt satte utnavn på faren hans. En annen gutt, fra senere på 1960-tallet, har opplyst at en ansatt kalte ham for ”lausunge” og sa at ingen var glad i ham.” (3.2.5-4)

Christianina Opfostringshus hadde i sine statutter at de bare skulle ta barn som var ektefødt. I institusjonens historie fortelles det at fra at i begynnelsen var det plassert en del barn der som hadde mistet begge foreldrene. I 1930 var fortsatt de fleste barna fra hjem der en av foreldrene var døde. Det første skilsmissebarnet kom til institusjonen i 1909, mens i 1950 utgjorde

skilsmissebarna $\frac{3}{4}$ av de som bodde der.⁸² Stadig var altså barna ektefødt og verdige for opptak.

NOU 2003:23 sier at ”de kommunale barnehjemmene tok imot barn som var friske og ellers uten lyter. De private barnehjemmene tok imot barn som ikke var kvalifiserte for offentlige institusjoner. Disse barnehjemmene var oftest drevet av kristne organisasjoner. Dette mønsteret går igjen i fordelingen av ansvar for sosiale oppgaver mellom det offentlige og den private sektor i disse årene. Fordelingen av barn var basert på prinsippet om at det offentlige skulle ta ansvar for de verdige, som kunne tenkes å bli selvhjulpne og skattebetalende voksne. De private organisasjonenes oppgave var å ta seg av oppbevaring og omsorg for de unyttige og uverdige, barn som ble vurdert til å forbli samfunnsbyrder livet ut.”⁸³

Barnehjemmene var tenkt som tilbud for barn som utelukkende trengte et omsorgstilbud. De barna som sjøl hadde problemer tenkte man skulle til andre institusjoner som behandlingshjem, spesialskoler og verneskoler. Ericsson sier at tenkningen rundt behandlingen av barn med problemer i de første årene etter nye lov kan karakteriseres med ordene segregering, spesialisering og sentralisering. Man ønsket seg egentlig en sentral instans hvor alle barn som ble henvist skulle undersøkes for å få en korrekt diagnose. I tråd med den diagnosen de fikk, skulle barna så fordeles til ulike spesialiserte institusjoner. Tanken om å «putte riktig barn i riktig boks» sto sterkt. Dette kunne også innebære at barn ble sendt til en statlig institusjon langt hjemmefra.⁸⁴

5.4.3 Taterbarna

Fra langt tilbake i tid har man i Norge forsøkt å ”gjøre noe” med det man har kalt omstreifervesenet. I en periode hadde man et ”fantefond” som skulle brukes til å bedre taternes vilkår gjennom undervisning, opplæring og støtte til bosetting⁸⁵.

De mest vidtrekkende tiltakene mot omstreifervesenet ble gjennomført fra begynnelsen av 1900-tallet. Tiltakene ble vedtatt og finansiert av den norske staten, men en privat kristen organisasjon, etter hvert kalt Norsk misjon blant hjemløse, utførte og gjennomførte tiltakene og hadde stor innflytelse over politikken som ble ført overfor denne befolkningsgruppa⁸⁶. Selv

---

⁸² E A. Kjekstad, Christiania Opfostringshus 1778-1978, s. 41

⁸³ NOU 2004:23, Kapittel 8.3

⁸⁴ K. Ericsson, Historiske og barnevernfaglige delrapport (2003) Del 3

⁸⁵ G. Hagen, Barnevernets historie (2001), s. 82

⁸⁶ B. Hvinden og K-S. Pettersen, Hvem ble kapret av hvem? (2001)

om tiltakene overfor taterne startet for over 100 år siden, var de fortsatt virksomme langt inn i oppbyggingen av den norske velferdsstaten i etterkrigstida og også etter dette.

Taterne var en befolkningsgruppe som levde et nomadisk liv, de dro fra sted til sted, hadde ikke fast bolig, de hadde en annen kultur og en annen livsform enn de "vanlige" norske borgerne. Det ble sagt om taterne at de var parasitter på samfunnet, de livnærte seg på ulovlig vis gjennom tigging, trusler, press og tyveri, de var ukristelige og levdes sammen uten å være gift, de var arbeidssky, hadde dårlig hygiene og barna fikk ikke ordentlig stell.⁸⁷

Taterne var annerledes og brøt med bærende normer i det norske samfunn som at mennene skulle forsørge seg og familien med "ærlig" arbeid og at familien skulle ha en bolig som skulle fylle visse krav.

Tiltakene overfor taterne var svært dramatiske. Løsgjengerloven⁸⁸ hjemlet at "løsgjengeri" kunne straffes med tvangsarbeid.⁸⁹ Dette rammet taternes livsform, det ble ulovlig å ikke ha fast bolig og å ikke ha fast arbeid. Det ble også foretatt omfattende sterilisering av voksne tater og det ble drevet en egen arbeidskoloni⁹⁰ for enslige voksne tater, hele familier og par som var fratatt barna sine.

Det ble satt i gang et "redningsprosjekt" for taterbarna. Før annen verdenskrig ble det opprettet fem barnehjem for taterbarn, drevet av Norsk misjon blant hjemløse. Barna skulle anbringes av vergerådet. Tiltakene var i utgangspunktet frivillige, men fordi taterne hentet tilbake barna sine, ble vedtakene gjort tvungne.

Barna ble i stort omfang fratatt foreldrene og plassert på barnehjem drevet av Norsk misjon for hjemløse. De vokste opp på barnehjemmene eller ble adoptert bort til "vanlige" norske familier. All kontakt med familie ble brutt. Hensikten med å overta omsorgen for taterbarna var å redde dem fra omstreiferlivet og presse de voksne taterne til å bosette seg fast.

Det siste barnehjemmet som ble drevet av Norsk misjon for hjemløse ble lagt om til et vanlig fylkeskommunalt barnehjem i 1987.⁹¹

Taterne som gruppe med sin kultur og livsform ble vurdert som uverdige i det norske samfunnet, og taterbarna var de som fikk lide mest under dette. De ble tatt fra foreldre som var glad i dem og som ikke hadde gjort barna noe vondt og plassert på institusjon. All kontakt med familien ble kuttet.

---

⁸⁷ B. Hvinden og K.-S. Pettersen, Hvem ble kapret av hvem? (2001)

⁸⁸ Satt i verk i 1900, opphevet i 1970

⁸⁹ G. Midré, Bot, bedring eller brød? (1990)

⁹⁰ Svanviken arbeidskoloni, nedlagt i 1989

⁹¹ Solstrand barnehjem på Karmøy

Behandlingen av taterbarna speilet målet om å redde disse barna fra foreldrenes livsførsel og kultur. De fikk en særbehandling i forhold til andre barn som bodde på barneverninstitusjonene. Det vanlige var at barna på institusjonen hadde kontakt med sin familie. Dette ble nektet taterbarna. Det fortelles mange historier om hvordan foreldre forsøkte å snike seg til kontakt med barna sine.

Barnehjemmene som ble drevet av Norsk misjon for hjemløse er ikke omfattet av de granskingene jeg har brukt som materiale. Jeg vet ikke noe om forholdene ved disse institusjonene. Men det er ingen grunn til å tro at de var bedre enn andre barneverninstitusjoner på denne tida. Taterbarna fantes i barnevernet i hele landet. Når jeg begynte å arbeide som saksbehandler i barnevernet i 1978 fikk jeg saker hvor det sto at barnet hadde en far som vagabonderte. Dette var en mer faglig måte å omtale tatere som fortsatt var omstreifere på, og satte sitt stempel på både barn og foreldre.

5.4.4 Tyskerbarna

Lebensborn

Organisasjonen Lebensborn ble etablert i Tyskland under annen verdenskrig med mål om å ta seg av rase- og arvebiologiske verdifulle mødre og barn.⁹² Etter okkupasjonen av Norge ble nordmenn ansett for å være rasemessig beslektet med det tyske folk og derfor ble mødre som ble gravide med og fikk barn med tyske soldater omfattet av organisasjonens arbeid.

Lebensborn hadde en stor organisasjon i Norge og opprettet etter hvert både fødehjem, mødrehjem og barnehjem for kvinner som skulle ha/hadde barn med tyske soldater. Mødre og barn ble sørget for på alle måter, men det var klare ideologiske rammer rundt barnas oppdragelse. Lebensborn var frivillig. Når krigen sluttet var det registrert 8020 barn i Lebensborns arkiv i Norge.⁹³ En oversikt over mødrene viste at de var svært unge (gjennomsnittsalder på 20 år) og at det var kvinner som kom fra "alminnelige" kår.

Lebensbornbarna utgjorde en god del av de såkalte tyskerbarna som befant seg i Norge etter annen verdenskrig (ca 12 000 barn).

Krigsbarnutvalget

Det ble i juli 1945 nedsatt et krigsbarnutvalg som fikk som mandat å vurdere hva man skulle gjøre med tyskerbarna. Første forslag var å sende dem og mødrene til Tyskland.⁹⁴ Dette ble

---

⁹² G. Hagen, Barnevernets historie, (2001), s 113

⁹³ Ibid, s 114

⁹⁴ Intervju i Dagsavisen 05.12.05 med Lars Borgersrud i forbindelse med utgivelsen av boka: "Vi ville ikke ha dem. Statens behandling av de norske krigsbarna."

avvist av de britiske myndigheter i Tyskland som ikke ville at Norge skulle sende flere tusen barn til et totalt ødelagt land. Neste alternativ var å sende dem til Sverige for å bli adoptert bort og dette skjedde med 30 barn. Det neste var å forsøke å sende dem til Australia, noe en australsk delegasjon som var i Norge høsten 1945 avviste.

Utvalget konkluderte med at det vanlige apparatet (vergerådene og fattigstyrene) måtte ta seg av barna og de ble fra da av kalt krigsbarn fra offentlige Norges side. Tyskerbarn ble allikevel det navn og det stempel som for ”alltid” var satt på de barna som hadde norsk mor og tysk far.

Tyskerbarn i barneverninstitusjoner

Etter annen verdenskrig var det en økning av antall plasseringer av barn i barneverninstitusjoner. Man vet ikke om dette skyldes plassering av mange tyskerbarn, men det er en sannsynlig årsak.⁹⁵

Krigsbarnutvalget mente at vergerådene måtte styrkes og at kriteriene for inngrep også burde også omfatte foreldrenes oppførsel under krigen eller barnets avstamning. Det ble utarbeidet et forslag til lov om krigsbarn som omfattet ”fastsetting av farskap, navneendringer, bortsetting og adopsjon”⁹⁶. Utvalgets forslag og hele tanken om noe eget for tyskerbarna ”døde” av seg selv etterhvert som krigen i Norge kom litt på avstand. Mange av krigsbarna ble tatt hand om av vergerådet, helserådet eller et fattigstyre og plassert direkte på barnehjem rett etter krigen.

Etterhvert ble også de barna som bodde i Tyskland hentet hjem og Lebenborninstitusjonene ble avviklet. Mange mødre maktet ikke å ta seg av barna sine, og disse barna ble også plassert i barneverninstitusjoner eller adoptert bort.

I NOU 2004:23 sies det at ”krigsbarnas veier til barnevernets tiltak handler om vurderings- og sorteringsprosesser i et hierarkisk oppbygd barnevern. Der var adopsjon forbeholdt de ”beste” barna, med pleiefamilier, barnehjem, spesialskoler, skolehjem og institusjoner for åndssvake som passende steder for de mindreverdige. --- Krigsbarnas beretninger om oppvekst på barnehjem og i andre institusjoner handler for mange om forhold som systematisk undergravde selvfølelsen og opplevelsen av egenverd.”⁹⁷

---

⁹⁵ G. Hagen, Barnevernets historie, (2001), s 117

⁹⁶ Ibid, s 119

⁹⁷ NOU 2003:24, Kapittel 8.8.5

Granskingen av barneverninstitusjonene har vist at det blant krigsbarna er flere som mener at bakgrunnen deres som krigsbarn var årsaken til at de ble plassert på barnehjem og ikke i en pleiefamilie. En gutt mener at det også var grunnen til at han kom til et privat barnehjem eid av Frelsesarmeen. Dette barnehjemmet tok imot krigsbarn og barn som var tilbakestående eller åndssvake. Fra dette hjemmet ble ingen barn adoptert. Gutten er ikke i tvil om at han ble spesielt brutalt behandlet på barnehjemmet fordi han var tyskerunge.⁹⁸

Det er flere slike historier i materialet. Barn forteller om sjikanering fordi de var tyskerbarn. *”En jente forteller om mange traumatiske opplevelser i tilknytning til måltidene. Hun opplevde at hun fikk en dårligere behandling enn de andre barna på flere områder, blant annet i forbindelse med måltidene. Hun mener at bakgrunnen for at hun ble forskjellsbehandlet, blant annet var at hennes far var tysk soldat under krigen.”* (3.2.1-1)

5.4.5 Barnas egen atferd

Barna som bodde på barneverninsitusjonene kom ofte fra grupper som ble vurdert som samfunnets uverdige.

Dessuten ser barnas egen atferd til å ha hatt en stor betydning for hvordan de har blitt behandlet. Noe av det som står veldig tydelig fram i materialet er behandlingen av sengevætere.

Kjersti Ericsson fremholder i den historiske og barnevernfaglige delrapporten at det på 1950-, 60- og 70-tallet ofte var slik at ved vurdering av omsorgssituasjonen hos barnet skiftet fokus fra omsorgssituasjonen i hjemmet til en vurdering av barnets egne handlinger etter hvert som barnet ble eldre. Ericsson påpeker at i disse sakene kan denne fokuseringen på barnets egen problematferd ofte virke opprørende på en leser av i dag. Granskingsutvalget har ved gjennomgang av arkivmateriale og opplysninger gitt i intervjuer sett at en tilsvarende fokusering på barnas egen adferd ofte var fremtredende også i Bergen i den aktuelle tidsperiode.

Det er ofte en sammenheng mellom oppvekstsvilkår og barns atferd. Men det ser ut som at uavhengig av ”hjemmets beskaffenhet” har barnas egen atferd gitt grunnlag for differensieringen av dem.

5.4.6 Oppsummering

Jeg mener ut fra denne gjennomgangen at også barn har blitt sett på og blitt behandlet som mindreverdige i det norske samfunnet.

---

⁹⁸ NOU 2003:24, Kapittel 8.5.5

Som jeg har sagt før, er en opplevelse av at de man utøver onde handlinger overfor er litt mindre verdt enn andre mennesker et av elementene som både Baumann og Christie mener må være til stede for gjøre onde handlingene overfor andre mennesker.

Jeg mener det er grunnlag for å si at mange av de barna som bodde på barneverninstitusjonene ble oppfattet som mindre verdt enn andre barn. Dette tror jeg må ha hatt en betydning for hvordan de ansatte har sett på barna og medvirket til at så mange av de ansatte har deltatt i mishandling, krenkelser og omsorgssvikt overfor barna. Det kan også se ut som at det har vært en differensiering mellom disse barna igjen, ved at noen av dem har vært ”enda mindre verdt”, for eksempel taterbarn og krigsbarn. Dette har påvirket en del av den forskjellsbehandlingen det fortelles om.

Forholdet mellom mindreverd/merverd er et element Goffman trekker fram som noe som utvikler seg mellom ansatte og ”innsatte” i totale institusjoner. Jeg har tidligere sagt at man må kunne se på barnevernsinstitusjoner på denne tida som totale institusjoner, og mener at dette elementet har blitt forsterket av at barna har blitt sett på som mindre verdt enn andre barn.

Atferden barna har vist i institusjonen ser det også ut som har hatt stor betydning for hvordan de har blitt behandlet og sett på. Tydeligst er dette i behandlingen av sengevæterne.

” Guttene forteller at særlig sengevæterne ble dårlig behandlet av de ansatte. Sengevæterne måtte vaske sitt eget sengetøy og ble «hengt ut til spott og spe». To forteller at en navngitt ansatt surret hyssing rundt guttenes penis før de skulle legge seg, dette for å hindre at guttene tisset i sengen. To ansatte bekrefter at barna kunne få skjenn og straff dersom de tisset på seg, men sier at dette var noe de selv ikke var med på. Den ene av dem sier at hun forsøkte å skjule for styreren at noen av barna hadde tisset på seg, for at barna skulle slippe straff.” (3.3.3-4)

” En gutt forteller at de ansatte sjikanerte ham foran de andre barna fordi han var sengevæter. Han sier at han var redd for å sovne om kvelden, dette fordi han var redd for å tisse på seg.” (3.3.10-2)

”....sengevætere ble slått og utsatt for sjikane.” (3.3.12-1)

Det finnes svært mange slike historier i de rapportene som har kommet, og denne gruppen barn ser ut til å hva vært spesielt utsatt. Å tisse på seg i senga er skambelagt og noe de fleste vil skjule. Det er også en slags primitiv atferd, og vekker ubehagelige følelser hos oss. Det er kanskje i slike situasjoner at de ansatte også reagerer primitivt. Jeg viser til det Christie sier om de parallelle primitiviserende prosessene. Det kan se ut som de ”stakkarslige” barna har vært utsatt for ydmykelser og krenkelser i tillegg til de fysiske overgrepene.

5.5 Sammendrag

Jeg har i dette kapitlet drøftet materialet i kapittel 3 i forhold til teorier i kapittel 4.

Jeg har sett på Goffmanns teorier i forhold til totale institusjoner og har funnet mange trekk ved barneverninstitusjonen som gjøre at disse på denne tida kunne kategoriseres som totale institusjoner. Dette gjelder isolasjonen fra omverdenen, mangel på privatlig og den strenge strykturen. Dette gjelder også i beskrivelsen av de prosesser som Goffmann beskriver i totale institusjoner.

Jeg har også funnet de elementene som Baumann og Christie ser på som forutsetninger for at mennesker skal begå onde handlinger. Disse elementene er distansering, autorisasjon, rutinisering, paralelle primitiviserende prosesser og en oppfatning av at de mennesker man begår dette overfor er mindre verdt.

Jeg har sett den samme tendensen som Milgram fant i at mennesker adlyder ordre fra autoriteten.

Dumheten som det fenomenet Bonhoeffer beskriver mener jeg også se i materialet. Dette at mennesker blir gjort dumme gjennom ideologisk indoktrinering og maktbruk slik at det ser ut som de ikke skjønner at de gjør ondt eller de ser ikke at andre gjør det.

Jeg har forsøkt å vise at barn også er offer for samfunnets differensiering mellom verdige og uverdige gjennom eksempler fra behandlingen av tater- og tyskerbarn.

Det er altså mulig å bruke de samme forklaringsmodeller som brukes for å forstå på overgrep begått i en så ekstrem situasjon som en konsentrasjonsleir til å vurdere det som skjedde på barneverninstitusjonen i den omtalte perioden. Alle elementene har vært til stede også i barneverninstitusjonene. Autorisasjon fra ”regjerende” autoriteter, distanse til barna, rutinemessig straff, primitiv atferd hos de ansatte, en kultur som har fremmet overgrep og krenkelser. Og et ideologisk press for å lukke øynene for det som skjedde.

Jeg vil i neste kapittel prøve å trekke en historisk linje opp til i dag og se på hvordan man kan vurdere dagens institusjoner i forhold til de ulike elementene,

6. Situasjonen i dag

I dette kapittelet vil jeg kort oppsummere den utviklingen som har skjedd rundt institusjoner i Norge og barneverninstitusjoner spesielt. Jeg vil deretter gi en vurdering av hvordan jeg ser på situasjonen i dag i forhold til de samme elementene jeg har brukt til å vurdere det som skjedde på institusjonene i materialet. Mye av det jeg skriver om i dette kapittelet er kunnskap jeg har ervervet meg gjennom de årene jeg har arbeidet med barneverninstitusjoner.

6.1 Nedbygging av institusjonsomsorgen i Norge

Det har vært en dramatisk nedgang i institusjoner i Norge fra 1980 til i dag. Nedbyggingen har vært politisk styrt gjennom flere reformer.

I 1969 ble lov om spesialskoler erstattet av en ny lov om grunnskolen. Loven slo fast at det skulle være **en** skole for alle i Norge, også for barn og unge med ulike former for funksjonshemninger eller sosiale vansker. Alle barn skulle være en integrert del av den vanlige skole. Loven førte sakte, men sikkert til en nedbygging av alle spesialskoler i Norge. Mange av disse var døgninstitusjoner med internater.

Som tidligere nevnt ble det i etterkrigstida foretatt en utbygging av institusjoner for psykisk utviklingshemmede i form av store sentralinstitusjoner i alle fylker. I 1991 ble det fattet vedtak om en stor reform på dette området - den såkalte HVPU-reformen⁹⁹. Totalt var det 100 institusjoner med 5000 plasser på det tidspunkt reformen ble vedtatt.¹⁰⁰ Som en følge av vedtaket skulle 5000 psykisk utviklingshemmede integreres i samfunnet, og hver enkelt kommune ble ansvarlig for å gi et tilbud til "sine" i kommunen. Reformen var absolutt på en slik måte at selv om enkelte ikke ønsket å flytte fra det fellesskapet de levde i, ble det ikke gitt noen mulighet for andre løsninger. I dag er det ikke lov hjemmel for å drive institusjoner hvor psykisk utviklingshemmede bor fast. Noen bor hjemme hos foreldrene, men de fleste bor i egne boliger, ofte samlokalisert med andre, hvor de får hjelp og oppfølging fra ansatt personale.

Den siste store reformen på institusjonsområdet er vi inne i nå. Opptrappingsplanen for psykisk helse ble vedtatt i Stortinget i 1999 og skal gå fram til 2008. Målet med opptrappingsplanen er å omstrukturere tjenestene innenfor psykisk helsevern til å gi et mer

---

⁹⁹ Helsevern for psykisk utviklingshemmede

¹⁰⁰ A.Hatland, S.Kuhnle, T.I.Romøren, Den norske velferdsstaten (2001), s 193

desentralisert tilbud.¹⁰¹ Fra reformen startet i 1999 har det blitt nedlagt mange institusjonsplasser i psykiatrien. De som tradisjonelt har hatt langvarige institusjonsopphold er nå bosatt i egen kommune/bydel. De store psykiatriske sykehusene er sterkt nedbygget og flere er nedlagt. De som flytter fra institusjonene får egen bolig, alene eller i fellesskap med andre, og med oppfølging fra ansatt personale. Det som skal gjenstå av institusjonsplasser er akutt-plasser og enkelte korttidsplasser knyttet til den desentraliserte tjenesten.

Det har i de siste 30 årene også vært en jevn nedbygging av antall institusjonsplasser for eldre. I dag er sykehjem for eldre reservert for de aller sykeste som ikke lenger skal ha behandling på sykehus, og som ikke på noe vilkår kan bo hjemme.

For barneverninstitusjonenes del har nedgangen i antall plasser foregått i hele etterkrigstida. Dette har vært knyttet til bedre økonomiske forhold for familiene, utbygging av hjelpetiltak i hjemmene og større bevissthet om bruken av institusjoner.

Reformene og endringene i forhold til bruk av institusjoner er uttrykk for politiske føringer og en ideologi om at alle mennesker har rett til å leve et sjølstendig liv utenfor institusjon. Som det sies i opptrappingsplanen for psykisk helse: ”Målet er at mennesker med psykiske lidelser skal kunne leve et mest mulig vanlig og selvstendig liv, og kunne mestre tilværelsen på best mulig måte.¹⁰²” Alle har rett til å være en del av og til stede i samfunnet.

Viktigheten av oppvekst i egen biologisk familie har fått større og større betydning. Dette blir kalt det biologiske prinsipp. Barn har best av å vokse opp i sin biologiske familie og institusjoner skal bare brukes rent unntaksvis og bare for en kortere periode. Ressurser og tiltak skal settes inn der barnet bor og i den familien barnet tilhører.

Det foregår en diskusjon om denne politikken har gått for langt på noen områder. Venter man i dag alt for lenge før man tar barn ut av hjemmet? Er familien det beste stedet for barn å vokse opp nærmest uansett hvordan forholdene er i familien? Er det mulig å gi alle familier nok hjelp til at barnet kan få en god oppvekst?

Tross denne diskusjonen er det faglig og politisk bred enighet om at institusjoner ikke er egnet for barn å vokse opp i.

---

¹⁰¹ Sosial- og helsedirektoratets hjemmesider

¹⁰² Sosial- og helsedirektoratets hjemmesider

6.2 Utiklingen av barneverninstitusjonene

I følge barnevernloven av 1953 skulle alle institusjoner godkjennes. Det førte den gangen til at en del institusjoner ble stengt som følge av den nye loven. I 1982 kom det et nytt rundskriv som stilte klare krav til vilkår for godkjenning av barneverninstitusjoner.

I ny barnevernlov av 1992 ble kravet om godkjenning av institusjoner fjernet. Mange i fagfeltet var uenige i dette, nettopp med bakgrunn det man visste om hva som kunne skje med barn og ungdom på institusjoner. Fjerningen av godkjenningsordningen skjedde på samme tid som framveksten av mer kommersialiserte barneverntiltak.

Det offentlige og de private organisasjonene har historisk drevet barneverninstitusjoner i Norge side om side. Utover siste del av 1900-tallet har det vært de store ideelle organisasjonene som har drevet barneverninstitusjoner, som Frelsesarmeen, Kirkens Bymisjon, Sanitetskvinnene. På 1980-tallet kom det nye typer aktører som startet drift av barneverninstitusjoner og andre barneverntiltak. Disse er ofte organisert som privateide stiftelser eller har helt privat eierskap, som driver barneverninstitusjoner som enhver annen forretning. Når kravene til godkjenning ble fjernet kunne det virke som svært enkelt å starte institusjon. Når man under vergerådsloven sa ”at det var enklere å starte en barnehjem enn en pølsebu”¹⁰³, så vil jeg påstå at det nesten var sånn på 1980-tallet også. Riktignok hadde Fylkesmannen et tilsynsansvar, men mange steder var det ikke ressurser til å følge opp det lovbestemte tilsynet. Flere faglig dårlige tiltak ble opprettet og det kom avsløringer av ulovlige straffemetoder og krenkelser av barn. I 2003 ble det igjen innført krav til godkjenning av institusjoner.¹⁰⁴ Denne endringen førte til at enkelte institusjonstiltak ble stengt, men har nok først og fremst hatt den virkning at det er satset mye på å oppfylle de lovmessige, faglige og materielle krav som er nødvendig for å bli godkjent. Et av målene har også vært at alle institusjoner skal holde en viss standard.

Opphold på barneverninstitusjon skal i dag være for en kortere periode hvor det arbeides med å tilbakeføre barnet/ungdommen til familien. Eller, hvis dette ikke er ønskelig, å finne et fosterhjem til barnet/ungdommen. Det kan også være situasjoner hvor ungdom etter et opphold på barneverninstitusjon, etablerer seg i en selvstendig tilværelse. Det finnes fortsatt noen som bor i en lengre periode på institusjon. Dette gjelder svært få barn og ungdom og skyldes som regel at de har omfattende problemer. Barneverninstitusjoner er det eneste

---

¹⁰³ Eget kapittel 2.2.7

¹⁰⁴ Forskrift nr 1283 om krav til kvalitet i barneverninstitusjoner, (2003) Barne- og likestillingsdepartementet (BLD)

institusjonstilbud som i dag finnes for barn og ungdom over tid. En del av de som bor på barneverninstitusjonene i dag ville tidligere bodd på andre typer institusjoner (for eksempel spesialskoler).

6.3 Er barneverninstitusjonene totale institusjoner i dag?

6.3.1 Åpenhet og innsyn

Barneverninstitusjonenes totalitære karakter, med de kjennetegn Goffman beskriver, er dempet i dagens institusjoner.

De barn og unge som bor på institusjon i dag lever bare en del av sitt liv på institusjonen. De fortsetter som regel på den skolen de gikk på før de flyttet til institusjonen. De har utstrakt kontakt med familien og de fleste har ofte kontakt med og deltar i aktiviteter i sitt eget nettverk. De bor mye kortere på institusjon enn tidligere.

Restriksjonene for å komme og gå er mer som i et vanlig hjem. Det stilles for eksempel krav til deltakelse på ukentlige møter, det er innetider, spisetider osv.

Det er mye innsyn og kontroll med institusjonene.

Fylkesmannen utfører et overordnet tilsyn med alle barneverninstitusjoner to til fire ganger i året¹⁰⁵. Tilsynet skal påse at det enkelte barn:

- får forsvarlig og respektfull omsorg og behandling
- får opplæring i samsvar med regelverket
- ikke utsettes for forhold som hensett til barnets alder krenker dets integritet og at barnets rettigheter etter barnevernloven blir respektert, jf. retten til å ha samkvem med andre og friheten til å bevege seg fritt i og utenfor institusjonsområdet.

De som utøver tilsynet skal ta kontakt med det enkelte barn.¹⁰⁶

Det foretas også kontroll fra den instans som godkjenner institusjonen for drift, og den instans som driver institusjonen har et ansvar for kvalitetskontroll.

Det er lovverk og retningslinjer som regulerer innholdet i oppholdet. Det er krav til kvalitet og metodikk. Det stilles krav til ansatte om kompetanse og vandel.

Generell vil jeg si at innsynet i barneverninstitusjoner er mye større i dag. Foreldre er i tett kontakt med institusjonen. Det er mye møtevirksomhet rundt hver enkelt klient som også gir innsyn i institusjonens arbeid.

---

¹⁰⁵ Forskrift nr 1564 om tilsyn med barn i barneverninstitusjoern for omsorg og behandling, (2003) BLD

¹⁰⁶ Ibid

Barn og unge har i dag rett til å uttale seg om sin situasjon og framtid. Dessuten har de krav på en viss innflytelse på institusjonshverdagen.¹⁰⁷

Man kan si at barneverninstitusjonen i dag har et mer åpent forhold til verden rundt institusjonen. Allikevel kan man aldri ha noen garanti for at det ikke skjer negative ting i forhold til de barn som bor på institusjonen. Mye av institusjonslivet er fortsatt lukket for de som befinner seg utenfor institusjonen.

6.3.2 Institusjonskultur

Det er fortsatt de ansatte som legger premissene for institusjonsoppholdet, og som står for regler og rutiner. Man kan etter min mening si at det er de ansatte som ”eier” institusjonen. Det er de ansatte som vurderer når det skal settes grenser og hvordan. Selv om barn og ungdom skal ha en viss innflytelse over livet på institusjonen, er dette vanskelig å få til. En institusjon er avhengig av et strukturert indre liv hvor ting foregår til faste tider. Strukturen er i større grad enn tidligere knyttet til de ansattes arbeidstid.

Det er slik Goffmann beskriver, to grupper som lever side om side i institusjonen. Personalet kommer på vakt og går når vakta er ferdig. På barneverninstitusjonene i 50-60-åra bodde personalet ofte på institusjonen. De hadde svært lang arbeidstid og var mer prisgitt institusjonens indre liv. I dag jobber personalet vakter åttetimersvakter i 35,5 timer pr uke. Barn og ungdom som bor på institusjon er fortsatt prisgitt den kultur som finnes i institusjonen og det personalet som jobber der.

Goffmann snakker om et hierarkisk skille hvor de ansatte ”har en tilbøyelighet til” å føle seg mer verdt og har mer rett, mens de som bor på institusjonen ofte vil føle seg mindreverdige og svakere. Jeg tror at dette elementet alltid vil være til stede som en mulighet, og man må stadig være på vakt overfor dette.

De som bor på institusjon i dag er mye bedre informert om det som skal skje med dem. De skal bli spurt og ha innflytelse over sin framtid. Samtidig er barnevernklientene prisgitt foreldrene, deres situasjon og deres mening i tillegg til saksbehandling og vedtak i juridiske organer. Derfor er det fortsatt mange, særlig barn, som må leve lenge i uvisshet om hva som skal skje med dem.

---

¹⁰⁷ Forskrift nr 1594 om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barneverninstitusjon (2002) BLD

6.3.3 Krenkelsesprosessen

Det finnes både fagkunnskap og rutiner som skal hindre de krenkelsene Goffmann beskriver. Alle som flytter til en institusjon får med seg egne ting, de har eget rom, egne klær. Det er få plasser på hver institusjon, det er færre barn og flere voksne.

Personalet fastsetter rutiner og regler som det stilles krav til å følge. Det er mye fellesskap og mindre tid for seg selv enn i de fleste hjem i dag. ”De tramper utenfor døra hvis du ikke lukker opp. Hvis du vil være alene kommer de alltid og maser på deg.”¹⁰⁸

Ungdommene i dag opplever strukturen og rutinene svært forskjellig. Noen synes det er for fritt på institusjon, andre opplever det veldig strengt og rigid. Jeg tror at det ligger lite krenkelser bakt inn i rutinene i en vanlig barneverninstitusjon i dag. Det finnes lukkede barneverninstitusjoner hvor selve plasseringen nok kan føles krenkende fordi man for eksempel blir kroppsvisitert, må kle av seg og dusje. Den vanlige barneverninstitusjon har imidlertid ingen av disse rutinene.

6.3.4 Privilegier?

Jeg tror at en av de virksomme verdiene for de ansatte i dag er rettferdighet, i større grad enn forskjellsbehandling. Man kan nesten si at man har gått så langt denne veien at det kan være vanskelig for ansatte å ”forskjellsbehandle” der dette er riktig. Barn og ungdom er ulike og må også noen ganger behandles ulikt.

Samtidig vil det til tider oppstå sympatier og antipatier mellom barn og ungdom og en enkelt ansatt. Dette kjennetegnet Goffmann beskriver i en total institusjon er et element det er nødvendig å være oppmerksom på også i barneverninstitusjonene av i dag.

6.4 Faren for overgrep og krenkelser

Det finnes i dag mange faktorer som til sammen er med på å hindre overgrep, krenkelser og omsorgssvikt på barneverninstitusjonene.

Det finnes ”sikringer” i lover og retningslinjer og i kontroll og innsyn. Slike ”sikringer” fantes også i barnevernloven av 1953, men de var hvilende. De ansatte hadde ikke kunnskap om dette, de instanser som hadde tilsyn utførte ikke tilsynet, samt at institusjonseierne ikke hadde kontroll med det som foregikk.

---

¹⁰⁸ Sitat fra en ungdom, Forum for barnevernbarn i Oslo (2003)

6.4.1 Avstand og distanse

Både Baumann og Christie har påpekt at det er nødvendig med en psykologisk distanse for å begå overgrep overfor andre mennesker. Jeg har forsøkt å vise at denne distansen var til stede på barneverninstitusjonene i den perioden oppgaven omhandler.

Det har helt fram til i dag foregått en diskusjon om i hvilken grad ansatte skal utvikle nære relasjoner til barn og ungdom de har ansvar for på institusjon. Standpunktene har skiftet. Et eksempel fra en periode hvor man mente det ikke var riktig å utvikle relasjonen mellom ansatte og barn er fra et spedbarnshjem i Oslo. Der var det en regel om at en ansatt ikke skulle stelle et barn to ganger etter hverandre for at barnet ikke skulle knytte seg til den ansatte. Tankegangen var at det ville bli vanskelig for barnet at denne relasjonen ble brutt når barnet flyttet.

I dag er det bred enighet om at relasjonen mellom ansatte og klienter er viktig og nødvendig for å kunne yte god hjelp til barnet og familien.

Samtidig mener jeg at det er et slags press på denne oppfatningen. Det opprettes i disse tider flere institusjoner i Norge for voldelig og atferdsvanskelig ungdom. På slike institusjoner skal ungdommen bo en kort periode. Institusjonen vil benytte ulike behandlingsprogrammer med mål om å endre ungdommenes atferd. Mye skal også foregå utenfor institusjonen i forhold til familie og nettverk. I et slikt opplegg mener jeg at man lett kan se på relasjonen mellom ungdom og ansatt som underordnet.

Det er alltid en fare for at det skapes distanse. Det er nødvendig å ha våken bevissthet om at relasjonen mellom barn og ansatte er et av flere vern mot overgrep og krenkelser.

6.4.2 Ideologi og autorisasjon

Jeg har tidligere referert til lover og retningslinjer som setter strenge grenser for bruk av tvangsmidler på barneverninstitusjoner.

Det finnes i tillegg verdi- og holdningsbaserte styringsdokumenter for offentlige etater, samt etiske dokumenter og retningslinjer for den enkelte ansatte. Jeg vil derfor påstå at det i dag ikke finnes autorisasjon for å begå overgrep og krenkelser overfor barn og ungdom på barneverninstitusjonene.

Dette betyr allikevel ikke at vi kan ta vekk oppmerksomheten på dette området; overgrep foregår også i dag. Jeg har et ferskt eksempel fra en annen sektor. I forhold til arbeidet med psykisk utviklingshemmende fikk man for noen år siden en lovbestemmelse som skulle sikre regulert og rapporteringspliktig bruk av tvang. I år har det kommet en rapport om bruk av

tvang og makt overfor personer med psykisk utviklingshemning.¹⁰⁹ Det rapporteres om bruk av tvang og makt i strid med lovbestemmelsene og uten at vilkårene for tvangsbruk har vært oppfylt. Det sier at tvang som ledd i omsorg eller som atferdsregulerende tiltak er brukt uten at den lovpålagte beslutningsprosessen er fulgt.¹¹⁰ Det rapporteres videre om mangel på opplæring og kompetansebygging for de ansatte for å sikre faglig forsvarlig praksis. Etter min mening viser rapporten at autorisasjon for å gjøre det gode er ikke er nok. Man må hele tiden se på den praksis som utøves.

6.4.3 Primitiviserende prosesser

Christie snakker om de prosesser som kan settes i gang når ansatte som arbeider under dårlige forhold skal ta seg av mennesker som lever under de samme dårlige forholdene. De ansattes arbeidssituasjon er et element som muliggjør overgrep og krenkelser.

Det har vært store endringer i de økonomiske og materielle rammene rundt barneverninstitusjonene. De er mindre, mer egnet og er fysisk godt utrustet. De økonomiske rammene muliggjør et tilbud til barn og ungdom på linje med den standard som er vanlig i samfunnet ellers.

Det stilles krav om utdanning for å bli ansatt i en offentlig barneverninstitusjon, og en stor og økende andel ansatte har en relevant grunnutdanning, og kunnskapsnivået er høyt blant de ansatte. Kompetanseutvikling blir tillagt stor betydning for den faglige kvaliteten av det arbeidet som gjøres. Det arbeides aktivt med den faglige kvaliteten på institusjonene og utvikling av den enkelte ansatte, gjennom fagmøter, veiledning og opplæringsvirksomhet.

Arbeidssituasjonen for de ansatte har gjennomgått store arbeidsmiljømessige forbedringer. Dette gjelder lengde av arbeidstid, organiseringen av arbeidet og bemanning. Lønnsnivået til de ansatte er i dag på linje med andre typer stillinger med krav til samme utdanning.

Det stilles krav til politiattest for alle som skal arbeide i nær kontakt med barn og unge i barnevernet. Dette er et signal om at det stilles særegne krav til de som skal ivareta barn og ungdom i barnevernet.

---

¹⁰⁹ Rapport fra Helsetilsynet 2/2006 Rettsikkerhet for utviklingshemmede

¹¹⁰ Ibid, s 14

Jeg ser ikke bort fra at det også i dag finnes situasjoner som kan føre til primitivisert atferd fra de ansattes side. Dette gjelder for eksempel på steder der vold og trusler om vold fra barn og ungdom blir en stor del av hverdagen. Det er en faglig og personalmessig utfordring å sørge for at dette ikke skjer.

6.5 Verdige og uverdige

Skillet mellom verdige og uverdige finnes etter min mening også i dag. Denne differensieringen av mennesker har fulgt oss i ulike former gjennom historien.

Et sentralt element i dette har vært en vurdering av det enkelte menneskers evner og vilje til kunne klare seg sjøl. Hvis man ble vurdert uten evne til å kunne klare seg sjøl (for eksempel syk) var man verdig til hjelp. Ble man derimot vurdert med evne til å klare seg, men ikke viste vilje nok til det, var man ikke av de verdige trengende.

6.5.1 Arbeidsliv og arbeidsmarked

Forholdet mellom menneskene og arbeidslivet har vært brukt til å skille verdige og uverdige. Det å ha en jobb blir sett på som en rett og et gode. Det å forsørge seg selv og barna sine blir sett på som en plikt.

Vi har arbeidsledighet i Norge, men det er knyttet krav til det å få ledighetstrygd. Man må vise vilje til å gjøre alt for å skaffe seg en jobb og man er pliktig til å delta i de opplegg som finnes. Ledighetstrygden er tidsavgrenset og når tiden er utløpt, må den arbeidsledige oppsøke sosialkontoret for å få økonomisk hjelp. Mange synes at dette er nedverdiggende, og det er en ikke uvanlig holdning at sosialklienter, i hvert fall de som ikke er enslige forsørgere, er snyltere på samfunnets fellesgoder. Det er også knyttet vilkår til sosialhjelpen.

Det eksisterer underliggende holdninger i samfunnet om ikke arbeidsledige og sosialhjelpsmottakere egentlig er late og giddaløse, eller om det er reelle grunner til at de ikke er i arbeid. Enten fordi de faktisk er for syke eller at arbeidslivet ikke har "bruk for dem".

Man må fortsatt bevise at man er verdig til hjelp fra det offentlige, og det pågår en debatt om forholdet mellom økonomisk hjelp og hvilke vilkår man bør stille til folk for at de skal få hjelp. Jeg mener ikke at det er feil å stille krav til andre mennesker; vi viser også respekt for hverandre ved å stille krav. Men standardiserte regler og rutiner på dette området kan lett slå ulikt ut. Mange "passer inn" i et slikt system, men noen gjør det ikke og disse vil lett falle utenom og ikke få noe hjelp. De er ikke verdige nok.

Mulighet for å få innpass på arbeidsmarkedet er også knyttet til etnisitet. Vi leser stadig historier i avisene om høyt utdannede mennesker med etnisk minoritetsbakgrunn som ikke en gang blir innkalt til intervju på jobber de åpenbart er godt kvalifisert til.

Folk som jobber med å hjelpe mennesker ut i arbeid forteller at visse etniske grupperinger er totalt boikottet på arbeidsmarkedet og ikke en gang blir tatt inn på praksisplasser betalt av AETAT.

Mennesker over en viss alder har også store problemer med å få seg jobb. Folk med lang erfaring og mye arbeidskapasitet føler seg mindre verdt når dette skjer.

Arbeidslivet fungerer etter min mening differensierende ved å plassere flere grupper mennesker utenfor både arbeid og ytelse i en kategori som mindreverdige.

6.5.2 Trygdebrukerne

Mange nordmenn under 67 år er utenfor arbeidslivet og går på ulike former for trygdeordninger. Trygdeavgiftene er høye i Norge og har steget de siste årene. Det føres stadig diskusjoner i media om dette og det kommer utspill fra politikere av typen: ”nå må vi få de uføretrygdene ut i jobb”.

Det er foretatt innstramminger i forhold til hvor lenge man kan være sykmeldt, være på attføring m.m. Det er også foretatt innstramminger i forhold til hvem (hvilke diagnoser) som kan få uføretrygd og det er innført tidsavgrenset uføretrygd som det er mest vanlig å innvilge i dag. Mennesker som er uføretrygdede får et slags dobbelt uverdighetsstempel. For det første er de utenfor arbeidslivet, noe som i seg sjøl er stigmatiserende. For det andre kan de lese i avisen at de burde jobbe (en politiker har for en stund siden uttalt at de uføretrygdene må komme seg opp om morgenen).

6.2.3 Etniske minoriteter

Fra den første arbeidsinnvandringen startet på begynnelsen av 70-tallet, har Norge blitt et flerkulturelt samfunn. I Oslo utgjør andelen innbyggere med etnisk minoritetsbakgrunn over 20 % av befolkningen. For barn og ungdom utgjorde andelen innvandrerbarn med ikke-vestlig bakgrunn 27,8 % av alle barn i Oslo.¹¹¹

Etniske minoriteter har en annen kultur enn etnisk norske, de har ofte en annen hudfarge og ser annerledes ut. De har utenlandsk klingende navn og mange snakker gebrokkent. Det har blitt skapt mange myter om innvandrere i det norske samfunnet. De er for eksempel mer kriminelle og voldelige. Flyktninger har vært spesielt utsatt for slike holdninger, særlig etter

---

¹¹¹ SSB 2003

noen voldsepisoder hvor asylsøkere har vært involvert. Innvandrere har som nevnt større problemer enn etniske nordmenn med å få jobb. En del har problemer med å få leid leilighet og en del opplever hverdagsrasisme. Det foregår en stor diskusjon om krav til integrering osv. Mange med etnisk minoritetsbakgrunn opplever at de ikke er like mye verdt som etniske nordmenn. Statsråd Bjarne Håkon Hansen sier i et intervju i Aftenposten 18.03.06 at han mener det er en reell og overhengende fare for at det skapes en varig etnisk underklasse i Oslo. Han begrunner dette med at det kan se ut som vi gir innvandrerbefolkningen systematisk dårligere levevilkår.

Den norske velferdsstaten med sin organisering, mål og tiltak bygger på normer og verdier. Den setter standarder i forhold til hva som er normalt og hva som er avvikende i det norske samfunn. Toleransen overfor mennesker som er annerledes, lever annerledes, har andre livsverdier enn det ”oppleste og vedtatte” i det norske samfunnet har økt på noen områder. Et eksempel på dette, er i forhold til homofile, hvor staten til dels har gått foran med endringer i lovverk og regler.

Jeg er usikker på hvor langt vår toleranse overfor mennesker med annen etnisk bakgrunn en norsk strekker seg.

Det snakkes mye om innvandreres vilje til integrering og tilpasning, at de for eksempel ikke vil lære norsk osv. Dette kan tolkes som er vurdering av deres vilje og holdning for å se om de kan plasseres i båsen verdige nordmenn.

Dagens flyktninger og asylsøkere er spesielt utsatt. Det er svært få som oppnår flyktningestatus eller får asyl i Norge. Det er et stort apparat som arbeider med å finne ut av hvem som er verdig denne statusen i Norge. De som kommer til asylmottakene må ofte vente svært lenge før de får svar. Norsk lovverk i forhold til norske borgeres rett til et verdig liv, fysisk og psykisk helse og brukbare levekår, gjelder ikke denne gruppa.

6.5.4 Barn og ungdom

Vurderinger av foreldrene rammer barn, men jeg vil påstå i noe mindre grad i dag enn tidligere. I utgangspunktet blir barn og unge i større grad enn før sett på som ”ofre”.

Barn med etniske minoritetsbakgrunn rammes allikevel av en slik differensiering. Når vurderingen av mennesker knyttes til etnisk opprinnelse mer enn atferd, ser dette ut til å ramme barn i like stor grad. Slik dette rammet taterbarna og tyskerbarna.

Mange innvandrerungdommer føler seg som annenrangs nordmenn for eksempel fordi de betegnes som ”bindestreksnordmenn” (norsk-pakistaner).

Det er også fortsatt sånn at barn og ungdoms egen atferd blir fokusert etter hvert som den blir problematisk. I dagens samfunn hvor volden øker generelt, og vold som uttrykk for problemer hos barn og unge øker tilsvarende, mener jeg å se tendenser til at dette lett blir ”de andre” ungdommene.

Et ferskt eksempel har jeg fra et oppslag i Aftenposten 9. mai 2006 med overskriften: *Innvandrerungdom mest kriminelle*. Dette ”belegges” i artikkelen med diverse statistikk. Det er klart at dette er med på å underbygge myter og rammer alle innvandrerdommer.

Det har også vært vist at familiens generelle situasjon kan ramme barn, for eksempel barn i fattige familier. I dagens norske samfunn hvor verdi også måles i materielle goder, er det vanskelig for et barn at familien ikke har råd til å dra på ferie, at barnet ikke kan delta i aktiviteter eller at barnet ikke kan få det samme elektroniske utstyr som de andre.

I dag har de fleste norske borgere en god økonomi og mulighet til å skaffe seg det de trenger og vel så det. Mange mener at det er verre å være fattig i dagens Norge enn på den tida hvor mange hadde lite å rutte med. Jeg tror denne situasjonen er med på å gi en del barn opplevelse av å være mindreverdige.

6.5.5 Betydningen for omsorgen i barneverninstitusjonene

Goffmann sier at de ansatte lett kan utvikle et syn på de ”innsatte” som mindre verdige enn dem sjøl. Det å se på andre mennesker som mindreverdige er også et av elementene som muliggjør overgrep og krenkelser i henhold til både Baumann og Christie.

Jeg tror at de ansatte på barneverninstitusjonene ser på barn og ungdom som like mye verdt som dem sjøl, og har et reelt ønske og mål om likeverdighet i møtet med for eksempel barn, ungdom og familier med etniske minoritetsbakgrunn.

Men vi blir alle påvirket av de holdninger og systemer som jeg har beskrevet ovenfor og som formidles gjennom media. Det er alltid en mulighet til stede for at slike holdninger kan få betydning for omsorgsarbeidet som drives på institusjonene ved at de får innpass i institusjonskulturen.

Det er svært viktig at de ansatte på institusjonene er klar over samfunnets differensiering av mennesker i kategoriene verdige og uverdige. Barn og ungdom kan av ulike grunner havne i kategorien uverdige. Jeg har nevnt foreldrenes etniske opprinnelse, barnas egen atferd, synet på foreldrenes livsførsel og også et element som fattigdom i familien. Bevisstheten om at slike prosesser foregår kan gjøre det mulig å motvirke at dette påvirker de ansattes syn på barna og ungdommene og den omsorgen de gir på institusjonen.

6.6 Finnes dumheten i dag?

Som nevnt beskriver Bonhoeffer en form for dumhet som påføres mennesker gjennom ideologisk påvirkning og ren maktutfoldelse. Denne formen for dumhet både legitimerer og forårsaker onde handlinger.

Jeg har i kapittel 5 beskrevet hvordan jeg synes jeg fant denne formen for dumhet igjen i mitt materiale, og jeg sier her at dumheten kunne for eksempel kjennes igjen som en sterk lojalitet mellom kolleger.

Jeg tror at den formen for lojalitet kan gjøre mennesker dumme i dag også. Min erfaring er at kollegalojaliteten er meget sterk blant ansatte i institusjoner.

Det stilles i dag store krav til ansattes lojalitet i forhold til virksomhetens mål og planer, ledere, budsjettammer og politiske føringer. Dette er føringer som handler både om ideologi og makt.

For noen år siden var jeg med på å stille følgende spørsmål til en del helse- og sosialarbeider: ”Hva mener du er den største yrkesetiske utfordringen i årene framover?”. Svært mange svarte at dette var det fenomen at helse- og sosialarbeiderne hadde sluttet å si fra, å varsle om uverdige og dårlige forhold som rammet klientene. Dette førte til at vi vårt yrkesetiske dokument tok inn et avsnitt om ”varslingsansvaret”.¹¹²

Det å si fra, å varsle, har blitt et offentlig diskusjonstema. Personer som har varslet har fått ulike former for ”represalier”. Det er planlagt å ta inn en ny paragraf som skal beskytte ”varslere” i den nye arbeidsmiljøloven som trådte i kraft 01.01.06. Dette viser at det å si fra om noe man mener er galt ikke er så lett i dagens samfunn. Det er et slags press på at folk skal være dumme i Bonhoeffers forstand.

En annen form for lojalitet som kreves i dag, er lojalitet i forhold til faglig metodikk. I barnevernet i dag satses det mye på å innføre bruk av såkalte evidensbaserte metoder. Disse metodene gjennomføres som regel strengt skjematisk etter en manual som man er pålagt å følge. En slik manual kan nok også gjøre folk ”dumme”. Jeg ser en viss fare i at hensynet til det enkelte barns beste *kan* kunne komme i konflikt med hensynet til metoden.

---

¹¹² Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere (2002)

Den største utfordringen i forhold til disse ”bekymringene” er å sikre at ansatte på barneverninstitusjonen klarer å håndtere en nødvendig lojalitet til alle parter, og samtidig ha et kritisk blikk på den praksis de utover i forhold til det enkelte barn og ungdoms velferd.

6.7 Utfordringer i dagens barneverninstitusjoner

De som bor på barneverninstitusjonene i dag er relativt godt beskyttet mot overgrep og omsorgssvikt i den utstrekning og den form som har kommet fram i mitt materiale. Institusjoner har som nevnt innebygde strukturer som kan utgjøre en fare for at det skjer overgrep innenfor institusjonsrammen. Det ligger fortsatt utfordringer i det å gi et godt nok omsorgstilbud i barneverninstitusjonene og å sikre at barn og ungdom ikke får en ydmykende og krenkende behandling.

Jeg har i dette kapittelet prøvd å vise at gode rammer, godt arbeidsmiljø, et tydelig verdi- og holdningsgrunnlag, kompetanse, innsyn og åpenhet er nødvendige elementer for å sikre at det ikke foregår overgrep og krenkelser i institusjoner. Det er også svært viktig, kanskje avgjørende, med gode institusjonsledere; ledere som er tydelige på de etiske kravene et slikt arbeid krever.

I tillegg er det viktig og nødvendig å arbeide for å motvirke de negative strukturer som ligger i institusjonen som system gjennom et kritisk blikk på institusjonskulturen og institusjonens regler og rutiner.

Jeg har også sagt at det er viktig å skape en ideologisk motvekt til samfunnets tendens til også å plassere barn og ungdom i kategoriene verdige og uverdige.

Jeg ser følgende utfordringer for arbeidet i barneverninstitusjonene framover:

- Øke åpenheten og innsynet i det som skjer på institusjonen.
- I større grad å la barn og ungdom få innflytelse over institusjonens liv.
- Sørge for jevnlig vurdering av institusjonens struktur og regler opp mot barna/ungdommens behov og krav på et verdig liv.
- Legge til rette for en god relasjon mellom ansatte og barna/ungdommene.
- Bruke minst mulig tvang i behandlingen, og ved bruk av tvang og makt sørge for at denne utføres på en minst mulig krenkende måte.
- Ha en løpende og åpen diskusjon om trekk i dagens samfunn som differensierer mellom mennesker som verdige og uverdige og hvordan dette kan påvirke institusjonskulturen og holdningene hos den enkelte ansatte.

- Skape et klima som muliggjør at ansatte tør å si fra hvis de for eksempel reagerer på hvordan en kollega behandler et barn.
- Gi de ansatte anledning og mulighet for kritisk drøfting av det faglige arbeidet som drives i forhold til barna og ungdommen fra et profesjonsetisk ståsted. Skape rom slik at den enkelte ansatte kan reflektere over egne verdier, holdninger og handlinger.

6.8 Oppsummerende vurderinger

Jeg har i dette kapittelet sett på dagens barneverninstitusjoner med det samme teoretiske ”blikket” jeg har brukt til å analysere det som skjedde på barneverninstitusjonene i mitt materiale.

Jeg har oppsummert at barn og ungdom som bor på barneverninstitusjoner i dag er relativt godt beskyttet mot overgrep og omsorgssvikt. Det betyr ikke at jeg mener at muligheten ikke er til stede. Det er fortsatt like viktig å være ”på vakt” mot de elementer som muliggjør overgrep og krenkelser på institusjoner. Men jeg vil si det sånn at jeg er ikke bekymret for dette på barneverninstitusjonene i dag.

Dessverre gjelder ikke dette alle dagens institusjoner.

Jeg vil først og fremst trekke fram asylmottakene. Disse innehar i dag mange av de ”farlige” kjennetegnene; lav bemanning, liten kompetanse, trange rammer, traumatiserte beboere, lite lovverk og retningslinjer og ikke lovpålagt kontroll.

Barnevernarbeidere fra Moss, hvor akuttmottaket for enslige, mindreårige flyktninger ligger, skriver i en artikkel at mange har meldt sin bekymring til den lokale barneverntjenesten, for kvaliteten av den omsorgen barna får på mottaket.¹¹³ Bemanningen og kompetansen hos de ansatte avviker sterkt fra tilsvarende i barneverninstitusjonene. Det finnes også andre eksempler fra denne ”sektoren”.

Gjennom arbeidet med oppgaven har det gått opp for meg at vi står overfor utfordringer i en annen del av omsorgssektoren. Jeg har tidligere beskrevet hvordan institusjonsomsorgen i de siste årene i stor grad er nedlagt, og hvordan svært hjelpetrengende mennesker i dag mottar omsorgen de har behov for i eget hjem. Jeg har også nevnt en undersøkelse som er gjort av bruk av tvang og makt overfor hjemmeboende psykisk utviklingshemmede som viser en bekymringsfull tendens.

---

¹¹³ Artikkel i Fontene 3/2006 av Elisabeth Hammer og Ketil Torstenson

Omsorgsarbeid i hjemmene er ikke omfattet av tilsyn, kontroll og krav til kunnskap, kompetanse og bemanning på samme måte som institusjonsomsorgen. Jeg tror det er en stor utfordring framover å sikre at det ikke skjer overgrep, krenkelser og omsorgssvikt fra ansatte overfor mennesker i deres eget hjem.

7. Avslutning

”Hinnen mellom omsorg og grusomhet er tynn. Den er så skjør at den best kan beskrives som et uryddig og truende grenseland, en sjelelig sone som en bar kan forstå ved å leve den. Hvi den tynne hinnen mellom omsorg og grusomhet brister, kanskje uten at vi merker det, er vi ut i farlig og minelagt terreng.”
(Ludvig Igra)¹¹⁴

Da jeg startet arbeidet med denne oppgaven hadde jeg som utgangspunkt ”det gode mennesket”. Hvordan skal vi arbeide med å utvikle menneskers dømmekraft og evne til etisk refleksjon som utgangspunkt for å handle godt?

Jeg var opptatt av de som ikke begikk overgrep overfor barna i materialet, de som ga barna god omsorg, det vil si det jeg kalte de som handlet ”annerledes”. Jeg var opptatt av dyder og moralsk dømmekraft. Jeg var kort sagt mer opptatt å utvikle det gode, enn å spørre om hvorfor det onde.

Jeg har i tillegg et ståsted i profesjonsetikken hvor målet på mange måter er å arbeide med å utvikle det gode. Jeg har alltid ment at mennesket er grunnleggende godt, og at det gode har forrang framfor det onde, når mennesker handler.

Jeg tror jeg har hatt et litt for enkelte og uproblematiserende syn på forholdet mellom godt og ondt, og i arbeidet med oppgaven har jeg fått rokket ved disse forestillingene. Jeg opplever at jeg har fått en ny og dypere forståelse av hvordan mennesker er innvevd i kultur, samfunn og strukturer, og hvordan dette er med på å ”gjøre” mennesker ”gode” eller ”onde”.

Dette uttrykkes for meg godt i to utsagn fra Christie og Baumann. Christies sier at en sosial situasjon kan drive mennesker over i helt andre typer atferd, at den sosiale situasjonen kan drive mennesker over i en hvilken som helst type atferd. Baumann sier dette på en litt annen måte; de omkringliggende sammenhengene som mennesket handler innenfor er mer avgjørende enn det personlighetsmessige hos det enkelte menneske.

Dette betyr antakelig ikke at alle mennesker vil begå overgrep i et gitt situasjon. Christie tar det forbehold om en form for likhet i bakgrunn.

I barneverninstitusjonene var det som sagt ansatte som ga barna god omsorg, og på mange barneverninstitusjoner barna hadde det godt. Dette til tross for at de fleste betingelser var

---

¹¹⁴ Sætersdal, B. (2002) I den beste hensikt, s 156

ganske like fra institusjon til institusjon. I Christies undersøkelse var det fangevoktere som ikke deltok i mishandling og drap. Noen mennesker vil altså handle godt selv om alt rundt dem legger til rette for å handle ondt, men vi vil ikke vite hvem disse personene er. Vi må derfor ta utgangspunkt i det Baumann og Christie påpeker; at de aller fleste mennesker kan begå onde handlinger i en gitt sosial sammenheng. Vi må sikre oss mot dette. Satt på spissen må vi på en måte først ”bekjempe det onde”, og deretter utvikle det gode. Vi må hele tiden jobbe på to fronter i arbeidet med en god etisk standard på omsorgen.

Jeg tror fortsatt på det gode i menneskene, men ”maktforholdet” mellom det gode og det onde er forskjøvet. Jeg har fått en dypere forståelse for at mennesker kan begå onde handlinger mot andre mennesker. Jeg fratar ingen ansvaret for det de gjør. Alle mennesker er personlig ansvarlige for sine handlinger. Men ansvaret vil også ofte hvile på mange flere enn de som har begått handlingene.

Jeg ser altså at mitt utgangspunkt i yrkesetikken, å utvikle menneskets dømekraft og evne til etiske refleksjon, ikke er tilstrekkelig. Jeg har sagt tidligere at jeg mener at det er gode forutsetninger for å gi barn og ungdom god omsorg på barneverninstitusjonene i dag. Samtidig er det hele tiden nødvendig å sørge for at vilkårene for onde handlinger i minst mulig grad er til stede. Samtidig er det viktig å jobbe med å utvikle både den enkelte ansatte og hele personalgruppa på institusjonen til å gjøre en bedre jobb.

LITTERATUR:

Barne- og likestillingsdepartementet, 2002 nr 1594: *Forskrift om rettigheter og bruk av tvag under opphold i barneverninstitusjon.*

Barne- og likestillingsdepartementet, 2003 nr 1282: *Forskrift om krav til kvalitet i barneverninstitusjoner.*

Barne- og likestillingsdepartementet, 2003 nr 1564: *Forskrift om tilsyn med barn i barneverninstitusjoner for omsorg og behandling.*

Bonhoeffer, Didrich, 2000 *Motstand og hengivelse* (Oslo: Gyldendal Akademisk)

Christie, Nils, 1972 *Fangevoktere i konsentrasjonsleire: en sosiologisk undersøkelse av norske fangevoktere i "serberleirene" i Nord-Norge 1942-43* (Oslo: Pax Forlag)

Dahl, Tove Stang, 1992 *Barnevern og samfunnsvern* (Oslo: Pax Forlag)

Ericsson, Kjersti, 1996 *Barnevern som samfunnsspeil* (Oslo: Pax Forlag)

Ericsson, Kjersti, 2004 *Noen trekk ved barnevernets utvikling mellom 1954 og 1980* Historisk og barnevernfaglig delrapport til NOU 2004:23

Ericsson, Kjersti, 1997 *Drift og dyd* (Oslo: Pax Forlag)

Ericsson, Kjersti, 2005 *Hjemkomst* (roman) (Oslo: Oktober)

Euris, Larry Everett og Furseth, Inger, 2004 *Masteroppgaven* (Oslo: Universitetsforlaget)

Granskingsutvalget oppnevnt av Fylkesmannen i Oslo og Akershus, 2005 *Barneverninstitusjoner benyttet av Oslo kommune 1954-1993*, Gransking av overgrep, omsorgssvikt, tilsyn og tvangsplasseringer.

Granskingsutvalget for barneverninstitusjoner i Bergen (2003) *Rapport*, (Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke)

Goffman, Erving, 1967 *Anstalt og menneske – den totale institusjon sosialt sett (Asylums)*, 10. opplag (Danmark: Jørgen Paludans forlag)

Hagen, Gerd, 2001 *Barnevernets historie – om makt og avmakt i det 20. århundre*, (Oslo: Akribe Forlag)

Hatland, A., Kuhnle, S., Romøren, T.I. red., 2001 *Den norske velferdsstaten*. 3. utgave, 2. opplag (Oslo: Gyldendal Akademisk)

Hammer, Elisabeth og Torstenson, Ketil, 2006 *Hvem har ansvaret for asylsøkende barn?* Artikkel i tidsskriftet Fontene 3/2006

Heggen, Kristin, 2002 *Krenkende pleie og behandling*. I Sætersdal, Barbro og Heggen, Kristin, *I den beste hensikt*, (Oslo: Akribe Forlag)

Helsetilsynet Rapport 2/2006 *Rettsikkerhet for utviklingshemmede*

Hvinden, B., Pettersen, K.-S., 2001 Hvem ble kapret av hvem? Samspillet mellom sentrale myndigheter og Norsk misjon blant hjemløse i utforming og iverksetting av politikken overfor romanifolket. I B. Hvinden, A-H. Bay, C. Koren *Virker velferdsstaten?* (Kristiansand: Høyskoleforlaget)

Kirkebæk, Birgit, 2002 Det onde og det gode – om forholdet mellom paternalisme og likegyldighet. I Sætersdal, Barbro og Heggen, Kristin, *I den beste hensikt*, (Oslo: Akribe Forlag)

Kirkebæk, Birgit, 2002 Mindreverd, verdiløshet og farlighet – om eugenikkens, rasehygienens og genteknologiens genealogi i Sætersdal, Barbro og Heggen, Kristin, *I den beste hensikt*, (Oslo: Akribe Forlag)

Kirkebæk, Birgit, 2001 Om omsorgens ulyst og det generelle ubehag. I Ruyter, Knut og Vetlesen, Arne Johan 2001, *Omsorgens tvetydighet* (Oslo: Gyldendal Akademisk)

Kjekstad, Erling A., 1978 *Christianias Opfostringshus 1778 – 1978* (Oslo, egen utgivelse)

Midré, Georges, 1990 *Bot, bedring eller brød?* (Oslo: NAVF/Universitetsforlaget)

NOU 2004:23 *Barnehjem og spesialskoler under lupen*, Nasjonal kartlegging av omsorgssvikt og overgrep i barneverninstitusjoner 1945 - 1980

Rapport fra forum for barnevernsbarn i Oslo 2003, Landforeningen for barnevernsbarn

Ruyter, Knut, 2001 Omsorg i praksis – ideer og problemer i fortid og nåtid. I Ruyter, Knut og Vetlesen, Arne Johan (2001) *Omsorgens tvetydighet* (Oslo: Gyldendal Akademisk)

Simonsen, Eva 2004 *Krigsbarn og barnevern*, Vedlegg 2 til NOU 2004:23

Svendsen, Lars Fr. H. 2001 *Ondskapens filosofi* (Oslo: Universitetsforlaget)

Sætersdal, Barbro 2002 Den tynne hinnen mellom omsorg og grusomhet. I Sætersdal, Barbro og Heggen, Kristin *I den beste hensikt* (Oslo: Akribe forlag)

Vetlesen, Arne Johan og Nordtvedt, Per, 2000 *Følelser og moral* (Oslo: Gyldendal akademisk)

www.shdir.no/psykisk/opptrappingsplanen/

Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere
Vedtatt på FOs kongress november 2002